

ZİHİN FELSEFESİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

DOÇ. DR. ÖZGÜÇ GÜVEN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

ZİHİN FELSEFESİ

Doç. Dr. Özgüç Güven

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

Zihin felsefesi günümüz felsefenin en çok çalışılan konularının başında gelir. Her gün gelişen tıp insan bedeniyle ilgili bilinmezlerin sayısını hızla azaltırken bir gün zihin denilen bilmecenin çözüleceği umulabilir mi? Bu duruma bir de teknolojik gelişim eklenirse düşünen organik bilgisayarların eşliğinde miyiz? Yoksa insan zihnini anlamak için kapanmaz bir boşluk hep olacak mı? Gözün kendini görememesi gibi, zihin de kendini anlamaktan uzak mı? Elinizdeki bu kitap zihin felsefesinde yürütülen tartışmaları genel hatlarıyla ortaya koymak için hazırlandı. Keyifle okumanız dileklerimle.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR	VI
YAZAR NOTU	VII
1. ZİHİN FELSEFESİNİN KAPSAMI.....	1
1.1. Zihin-Beden İkiliği.....	7
1.2. Zihin ile Bedeni Aynı Tarzda Mı Bilirim?.....	8
1.3. Bilinçle İlgili Sorunlar.....	8
1.4. Yapay Zekâyla İlgili Sorunlar	8
1.5. Psikoloji- Nöroloji ve Zihin Felsefesi Ayrımı.....	8
1.6. Bir Felsefi Etkinlik Olarak Zihin Konusu	9
1.7. Tarihsel Artalan.....	9
2. İKİCİLİK.....	16
2.1. Töz İkiciliği	22
2.2. Paralel İkicilik	23
2.3. Özellik (Demet) İkiciliği	23
2.4. Ara-Nedenci İkicilik.....	24
2.5. Epifenomenalizm	24
2.5. İkiciliği Destekleyen Kanıtlamalar.....	24
2.7. İkiciliğin Yaygın Olmasının Nedenleri	24
2.8. İkiciliğe Karşı Kanıtlar.....	25
3. DAVRANIŞÇILIK.....	31
3.1. Davranışçılığın Kapsamı	37
3.2. Makinedeki Hayalet	37
3.3. Ryle’ın İlk Öncülünün Eleştirisi	38
3.4. Ryle’ın Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesi	38
3.5. Ryle’ın Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesinin Eleştirisi.....	40
3.6. Davranışçılığın Eleştirisi	41
4. FİZİKSELÇİLİK (İNDİRGEMECİ MADDECİLİK)	47
4.1. Fizikselciliğin Kapsamı.....	53
4.2. Türdeş Özdeşlik Kuramı	53
4.3. Aykırı Tekçilik.....	53

4.4. Örnekleme-Özdeşliği Kuramı	54
4.5. Fizikselciliği Destekleyen Kanıtlamalar	55
4.6. Fizikselciliğe Karşı Kanıtlamalar	55
5. ELEMECİ MADDECİLİK	62
5.1. Elemeci Maddeciliğin Kapsamı	68
5.2. Elemeci Maddeciliği Destekleyen Kanıtlar.....	70
6. İŞLEVSELCİLİK.....	77
6.1. İşlevselciliğin Kapsamı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.2. İşlevselcilik Açısından Tıp-Örnekleme Ayrımı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.3. Fare kapanı Benzetmesi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.4. Zihinsel Tipler İşlevsel Tiplerdir.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.5. İşlevselciliğin Olumlu Savı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
6.6. Ters Çevrilmiş Renk Tayfı ve İşlevselcilik.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
7. QUALIA.....	105
7.1. Qualianın Kapsamı	111
7.2. Qualia Neden Önemli?	112
7.3. Mary Neyi Bilir? (Bilgi Kanıtı).....	113
7.4. Ters Çevrilmiş Renk Tayfı	113
7.5. 'Uzaylının' Gözünden İnsan?.....	114
7.6. Bulunmayan Qualia.....	114
7.7. Yarasa Olmak?	114
8. BİLİNÇ.....	120
8.1. Bilinci Tanımlamanın Güçlüğü?	126
8.2. Bilincin Bilinmez Olduğunu Düşünenler	126
8.3. Bilinç Karşısında Kuşkucu Tavrı Takınanlar	127
8.4. Doğalcılar	127
8.5. Çeşitli Bilinç Kavrayışları	127
8.6. İçer Bakış	128
8.7. Bilinç Dışı	128
8.8. Zombi Varsayımı.....	129
9. TURING TESTİ.....	135
9.1. Turing Testinin Kapsamı.....	141
9.2 Turing Testi	141

9.3. Turing Testini Geçen Bilgisayar Mümkün mü?.....	142
9.4. Günümüzden Sonrası	143
10. ÇİN ODASI.....	149
10.1. Çin Odası'nın Kapsamı	155
10.2. Eliza.....	155
10.3. Algoritmalar	156
10.4. Çin Odası Deneyi	157
10.5. Turing Makinası	158
11. 'BEN'	166
11.1. 'Ben'in Felsefi Önemi	172
11.2. 'Ben' ve Filozoflar	172
11.3. Farklı Özbilinçler Mi?	173
11.4. Öz Bilinç İnsana Özgü Mü?	173
11.5. Ben Algısı Sıradan Bir Algı mı?	173
12. KİŞİSEL ÖZDEŞLİK	181
12.1. Kişisel Özdeşliğin Felsefi Önemi.....	187
12.2. Niteliksel ve Sayısal Özdeşlik.....	187
12.3. Özdeşliğe İndirgemeci ve İndirgemeci Olmayan Yaklaşımlar	188
13. ÖTEKİ ZİHİNLER	195
13.1. Öteki Zihinlerin Bir Felsefi Sorun Oluşu.....	201
13.2. Kendi Açımından Zihinsel Kavramların Kapsamı.....	201
13.3. Zihinsel Kavramların Genelliği ve Birliği	201
13.4. Sorundan Kaçınmak	202
13.4. Ötekilerin Zihnine İlişkin Epistemolojik Sorun.....	203
13.4. Çözüm Denemeleri.....	203
13.4.1. Benzetime (Anolojiye) Dayalı Eleştirisi	203
13.4.2. En Uygun Açıklama Oluşuna Eleştiri	203
14. YÖNELİMSELLİK.....	210
14.1. 'Yönelimsellik' Teriminin Gelişimi.....	216
14.2. Yönelimselliğin Felsefi Önemi	216
14.3. Önermesel Tutumlar.....	217
14.4. Önermeselcilik ve Yönelimsellik Sorunu	219
KAYNAKÇA	226

KISALTMALAR

YAZAR NOTU

1. ZİHİN FELSEFESİNİN KAPSAMI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1.1.** Zihin felsefesinin kapsamını
- 1.2.** Zihin-beden ikiliğini
- 1.3.** Zihin ile bedeni bilme tarzının farklı oluşunu
- 1.4.** Zihin felsefesinde bilinçle ilgili sorunları
- 1.5.** Bir yapay zeka insan gibi düşünebilir mi?
- 1.6.** Psikoloji, nöroloji ve zihin felsefesi ayrımını

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bir ağrınız olduğunu nasıl biliyorsunuz? Ağrıyı bilişinizi bir ağacı bilişinizle karşılaştırınız.
- 2) Zihninizi tüm yetkinliğiyle bir bilgisayara yüklediklerinde bu bilgisayar siz olur musunuz?
- 3) Bir bilgisayar gerçekleştirdiği uygulamanın ne olduğunu bilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Zihin felsefesinin kapsamını anlayabilir.	
	Zihni bilme tarzım ile bedeni bilme tarzım arasındaki ayrımı fark edebilir.	
	Zihin felsefesinin psikoloji ve sinir bilimden farklılaştığı noktaları tanımlayabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Zihin
- Beden
- Zihin Durumları
- İkicilik
- Yapay Zekâ

Giriş

Bu bölümde zihin felsefesine genel bir giriş yaparak alanda öne çıkan sorunları serimleyeceğiz. Bu bağlamda zihnin neden bir felsefi sorun olarak sürekliliğini koruduğunu soruşturacağız.

1. Zihin Felsefesinin Kapsamı

Zihin felsefesi, felsefenin önemli sorunlarından biri olan zihin-beden hakkında yapılan felsefi tartışmaları içerir. Bu tartışmalar, zihnin ve bedenin kendini özgü doğasını, zihnin yapısı hakkında ileri sürülen kuramları, bilinci, bilincin öznel niteliklerini, öz bilinci, yapay zekâyı kapsar. Tüm bu tartışmaların odağında ise zihin-beden ikiliği bulunur.

1.1. Zihin-Beden İkiliği

Zihin-beden ikiliği felsefenin başlangıcından bu yana filozofların gündeminde olmuştur. Bunun yanı sıra, çağdaş zamanlarda da özellikle nörobilim alanında yaşanan gelişmeler ışığında yeniden düşünülen bir konu olarak göze çarpar. Peki, zihinle-beden arasında ne tür bir ikilik bulunur? Bilindiği gibi zihinden söz edildiğinde genellikle inançların, isteklerin, duyuların, duygulanımların bir arada olduğu bir bütünden söz edilir. Beden ise beyin, sinir hücreleri, nöro-taşıyıcı gibi fiziksel şeyleri barındıran bütündür.

Zihin	Beden
Her türlü zihinsel durum:	Beyin
İnançlar	Nöronlar (Sinir Hücreleri)
İstekler	Nöro-taşıyıcılar
Duyular	vb.
Duygular	
Acılar	
Hayaller	
vb.	

Zihin felsefesi açısından temel çıkış noktası zihin ile bedenin aynı olup olmadığı sorusudur. Bu iki şey aynı ise hangi bakımından aynılık sağlanır? Aynı değilse, beden mi zihni üretir yoksa zihin mi bedeni üretir? Bu sorular yeni soruları doğurur. Beden zihni nasıl üretir? Bedenden söz ederken somut bir bütünlükten söz ediyorum peki zihin de böyle midir? Zihin denildiğinde neden söz edilir. Bedenin belli oluşu gibi, zihin de belli midir? Zihin beyin aracılığıyla üretiliyor ve beynin yeri belli olduğuna göre zihnin yeri beyin midir?

Görüldüğü gibi zihin felsefesi pek çok soruyla doludur. Bu soruların her birinin içerdiği felsefi tartışmalar hakkında önümüzdeki bölümlerde ayrıntılı bilgiler vereceğiz, bu bölümde kuş bakışı alanı tanımaya çalışalım.

1.2. Zihin ile Bedeni Aynı Tarzda Mı Bilirim?

Beden ve zihin söz konusu olduğunda bir başka durum bu ikisinin biliniş tarzlarıyla ilgilidir. Bedenimi ve bilincimi bildiğim varsayılır. Her ikisini de aynı biçimde mi bilirim? Bedenimi görebilirim, söz gelimi aynaya bakarım ya zihni mi? Zihin görülebilir mi? Zihin beyinde ise beyin açıp bakıldığında orada zihin görünür mü? Aynı biçimde bir beden (cisim) söz konusu olduğunda bu bedenin bilgisi nesnel olarak herkese açıktır. Dileyen herkes bedeni çeşitli deney araçlarıyla enine boyuna inceleyebilir. Oysa zihin için aynı şey söz konusu değildir. Bir kişinin kendi zihin deneyimi kendisine özgüdür, bir başkasının erişimine açık değildir. Bu bakımdan kendi zihin durumlarımıza doğrudan aracısız erişebilme olanağı varken, bir başkasının zihin durumlarına dolaylı ve aracılı erişebilirim. Dolayısıyla bir başkasının zihin durumunu, anlattığı ya da davranışlarına yansıdığı ölçüde kestirebilirim.

Peki, zihinde bulunduğu düşünülen zihin durumları için ne denmeli? Bunların yapısı ne, içeriği ne? Bir başkası benim, ben de başkasının zihin durumlarının farkına varamam. Ya kendim kendi zihin durumlarımı nasıl biliyorum?

1.3. Bilinçle İlgili Sorunlar

Zihin, bilinç bağıntısının yapısı ise zihin felsefesinin bir başka konusunu oluşturuyor. Bilinç nedir? Bilinçli bir varlığı, bilinçsiz olandan ayıran şey nedir? Bilincin, duygu, yönelim ve bedenle ilgisi nedir? Bilincin zekâyla ilgisi nasıl kurulabilir? Pek çok filozofun bilincin, fiziksel olanın ötesinde bir varlık alanı olduğunu düşünmesine karşın çağdaş nörobilim, yapay zekâ ve bilişsel psikoloji çalışmaları bilinci fiziksel olana yakınlaştırma eğiliminde oldukları görülüyor. Bu bilim insanlarına göre bilinç, bilimsel olarak çalışılabilecek bir konudur. Dolayısıyla onlar açısından bilinç, beyin fizyolojisinin ötesinde var olan bir şey değildir.

1.4. Yapay Zekâyla İlgili Sorunlar

Bir başka sorun zihin-düşünce ilişkisine yöneliktir. Düşünce yalnızca fiziksel bir ürün müdür? Eşdeyişle düşünsel süreçler salt fiziksel süreçlere geri götürülebilir mi? Götürülebilirse bir gün robotların düşünebilecekleri söylenebilir mi? Bu konuda aşılmaz engeller bulunur mu? Bulunmaz ise robotların insan gibi düşünebilmeyi başardığı bir çağda robotla insanı nasıl ayırt edeceğiz?

1.5. Psikoloji- Nöroloji ve Zihin Felsefesi Ayrımı

Zihin ve bilinç söz konusu olduğunda bu iki kavramın psikolojinin de inceleme alanında olduğu görülür. Ne var ki kimi bakımlardan ilgi ortaklığı söz konusu olsa bile zihin felsefesi pek çok bakımdan psikolojiden ayrılır. İlk, Wittgenstein'in Tractatus'ta söylediği gibi "Felsefe, doğa bilimlerinden biri değildir." İkincisi psikoloji deneysel yöntemler kullanarak savlar ileri sürer. Zihin felsefesinde ise bilimsel gelişmeler göz önünde bulundurulmak zorunda olmasına karşın kavramsal çözümler yapılır. Zihinle ilgili kavramların açık ve anlaşılır kılınması amaçlanır. Bilimsel çözümlerin ulaşamadığı noktalar belirlenmeye ve açıklığa kavuşturulmaya çalışılır. Bir başka ayırım noktası ise şöyledir:

Psikoloji, bir yaşantının, söz gelimi sevilen bir müzik dinlendiğinde ortaya çıkan nöro-bilimsel süreçleri açıklayabilir ancak zihin felsefesi yine de böylesi bir yaşantının dinleyen açısından anlamını ve bu anlamın başka zihinler açısından erişilebilirliğini konu edebilir ya da dinlenen müziğe karşılık geldiği saptanılan fizik süreçleri o müzik eserine eş değer olup olmadığı hakkında akıl yürütebilir. Başka bir deyişle zihin felsefesi yoluyla yeni olgular keşfedilmez ancak olgulara ilişkin yeni bilgiler ortaya konulabilir.

1.6. Bir Felsefi Etkinlik Olarak Zihin Konusu

Zihin felsefesine ilişkin değinilmesi gereken bir başka nokta ise genel olarak felsefi etkinlikle olan bağıdır. Felsefenin en coşkulu yanlarından biri bitimsiz bir etkinlik olmasıdır. Bitimsiz olması felsefi bir sorunun kolay kolay genel geçer bir çözümünün bulunmayışıyla ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında her felsefi sorun, bir yanıtlar çokluğu ve görüş ayrılıkları çokluğuna karşılık gelir. Felsefi sorunlar içinde belki de en çok zihin-beden ikilemi böylesi bir görüş çokluğunu ve ayrılığını taşır. Dolayısıyla zihin felsefesi halis bir felsefe disiplindir.

- i. Zihin ile beden arasında ne tür bir ilişki var?
- ii. Zihin ile beyin arasında ne tür bir ilişki var?
- iii. Düşünsel olan ile fiziksel olan arasında ne tür bir ilgi var?

Bu soruların birbirine denk sorular olduğu kolaylıkla ileri sürülemez. Zihin ile beden arasındaki bağıntının nasıl sağlandığı önemli bir felsefi sorun olarak karşımıza çıkar. Bu bağıntının yanıtı olduğu düşünülen her bir açıklama başka bazı sorunların doğmasına da yol açar. Söz gelimi zihnin ve maddenin özdeş olduğunu ileri süren maddeci bir anlayış benimsendiğinde, tek bir töz olduğu cisimsel töz olduğu anlayışına ulaşılır. Bu durumda belirli maddelerin zihin olmasını nasıl olanaklı olduğu açıklanmalıdır. Bir zihnin olması ne demektir? Diyelim ki zihin ve madde ayrı tözlerden oluşsun, bu durumda zihnin maddeyi nasıl etkilediği açıklanmalıdır.

1.7. Tarihsel Artalan

Zihin felsefesi tartışmalarının, belirgin olarak zihnin ne yapıda olduğuna ilişkin görüşlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için tarihsel gelişimi içinde zihne kısaca bakalım. 2000 yıldan fazla zamandır insanlar zihnin ne olduğunu anlamaya çalışıyor. Bunca bilimsel gelişime karşın hâlâ zihin konusunda pek çok bilinmeyen var. İlk Çağ felsefesinde bugünkü bilimsel bilgilerin çok uzağında olan filozoflar da kuşkusuz zihni açıklama çabasında oldular. Söz gelimi Platon özellikle Sokrates'in son zamanlarını anlattığı *Phaidon* diyalogunda ruhu beden öldükten sonra var olmayı sürdüren bir yapıda tasarlar. Elbette bu zamanlarda beynin düşüncenin ve algının kaynağı olan organ olduğu bilinmiyordu. Aynı dönemde Aristoteles beyni, kanın sıcaklığını düzenleyen bir tür ısıtıcı olarak ele alır. Düşünmeyi, duyguları ve öz bilinci ise kalp sağlar. Yeniden Platon'a dönecek olursak aynı diyalogda Platon insanı kısmen beden kısmen de ruh olarak tanımlar. İkicilik olarak gelişecek bu anlayış ruh/zihin ile bedeni iki ayrı şey olarak belirler. Yunanların ruh için kullandıkları terim **psykhe**, psikoloji,

psikiyatri terimlerinin başındaki sözcüktür. Ruh görünmezdir ve bedeni aracı olarak kullanır. Ruhun en önemli ödevi saf biçimler olan ideaları araştırmaktır. Bunun yerine daha aşağı bedensel hazlar peşinde koşan ruh bir sonraki bedenlenişinde insandan daha aşağı düzeyde bir dünyaya gelir. Aristoteles için ise ruh bir tür işlevsellikle açıklanır. Ruh, bedenin belli bir türde işlev görmesidir. Ruh ile bedeni ayırt edemeyiz. Ruhun etkinliği olan düşünme aynı zamanda bedenin etkinliğidir. Ruh konusunda modern döneme gelene kadar önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Platon ve Aristoteles çizdikleri çerçeveler diğer tüm görüşlere kaynaklık eder. Descartes aşağıda ayrıntısını göreceğimiz biçimde zihin felsefesinin kilit isimlerinden biridir. Ruh ile bedeni kesin biçimde ayırt ederek zihni ayrıntılı tartışmalara çeken ilk filozof olur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde zihin felsefesine genel bir giriş yaparak alanda önce çıkan sorunları ortaya koyduk. Bu bağlamda zihnin neden bir felsefe sorun olarak sürekliliğini koruduğunu ele almak için zihin-beden ikiliği, bilinç, yapay zekâ hakkında tartışılan felsefesi konuları önümüzdeki bölümlerde açmak üzere giriş yapılmıştır.

Bölüm Soruları

1) Zihin felsefesinde ilgilenilen temel konulardan biri ikiliğidir.

Yukarıdaki boşluğu doğru şekilde tamamlayan seçeneği bulunuz?

- a) Töz-ilinek
- b) Yargı-kavram
- c) Zihin-beden
- d) Görünüş-gerçek

2) Aşağıdakilerden hangisinin bilinme tarzı diğerlerinden farklıdır?

- a) Ay'ın kraterleri
- b) Acıkma
- c) Türkiye'nin en yüksek dağı
- d) Final sınavlarının tarihi

3) Aşağıdakilerden hangisi zihinsel felsefesinin araştırdığı konular arasında yer almaz?

- a) Görmenin fizyolojisi
- b) Bilinç
- c) Zihin durumları
- d) Bilinç yaşantısı

4) Aşağıdaki sorulardan hangisi zihin felsefesinde sorulabilecek sorulardan biri değildir?

- a) Beden zihni nasıl üretir?
- b) Bilinç nedir?
- c) Makinalar düşünebilir mi?
- d) En hızlı bilgisayar saniyede kaç işlem yapar?

5) Aşağıdakilerden hangisi beden ile zihin arasındaki karşıtlıklardan biri değildir?

a) Kişiden kişiye değişimleri

b) Somutluk durumları

c) Nesnelerinin farklı olması

d) Bilinme tarzlarının farklı olması

6) Bilinçle ilgili felsefi sorunları sıralayınız?

7) Yapay zekâyla ilgili felsefi sorunları sıralayınız?

8) Zihin felsefesinin güncel yönleri nelerdir?

9) Zihin felsefesi psikolojiden hangi bakımdan ayrılır?

10) Zihin-beden-beyin arasında ne tür ilişkiler kurulabilir?

Cevaplar

1)c, 2)b, 3)a, 4)d, 5)a

2. İKİCİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 2.1. Töz İkiciliği
- 2.2. Paralel İkicilik
- 2.3. Özellik İkiciliği
- 2.4. Ara-Nedenci İkicilik
- 2.5. Epifenomalizm
- 2.6. İkiciliği Destekleyen Kanıtlar
- 2.7. İkiciliğin Yaygın Oluşunun Nedenleri
- 2.8. İkiciliğe Karşı Kanıtlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Descartes niçin zihni ve bedeni iki ayrı töz olarak görmüştür?
- 2) Zihninizin kalıcı olacağına inanıyor musunuz?
- 3) Bedeni olmayan bir zihin tasarlanabilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Descartes'ın ikicilik anlayışını kavrayabilir.	
	Paralel ikiciliği öğrenir.	
	Özellik ikiciliğini tanımlayabilir.	
	İkicilik yanlısı ve karşıtı görüşleri bilir.	

Anahtar Kavramlar

- İkicilik
- Paralel İkicilik
- Özellik İkiciliği
- Ara-Nedenci İkicilik
- Epifenomalizm

Giriş

Bu bölümde zihin felsefesinin temel sorunu zihin-beden bağıntısını açıklama denemesi olan ikiciliğin türlerini; tözsel ikicilik, paralel ikicilik, özellik ikiciliği, epifenomalizm ve ikicilik yanlısı kuramları inceleyeceğiz.

Zihin-beden sorununa önerilen iki temel yaklaşım bulunur. İlki ikicilik (dualism), ikincisi maddeciliktir. Zihin maddi bir olmayan bir şey ve beden cisimsel bir şey ise bu ikisi birbirine nasıl etki eder? İşte zihin ile maddenin ayrı türde tözler olduğunu savunan görüş ikiciliktir. İki tür ikicilik bulunur. Birincisi töz ikiciliği (substance dualism), ikincisi özellik ikiciliğidir (property dualism). Töz ikiciliği de ikiye ayrılır: 1. Etkileşimcilik (interactionism) 2. Paralelcilik (parallelism). Etkileşimci ikiciliği Descartes, paralel ikiciliği ise Leibniz savunur.

İkicilik		
Töz İkiciliği		Özellik İkiciliği
Etkileşimcilik	Paralelcilik	

2.1. Töz İkiciliği

Descartes, *Düşünceler (Meditasyonlar) II ve VI*'te, zihin ile bedenin tümüyle ayrı iki şey olduğunu ve ayrı ayrı var olma yeterliliğinde olduklarını ileri sürer. Bu bakımdan Descartes zihni ve bedeni (cismi) iki ayrı töz olarak ayırır. Ona göre cisimsel nesnelere belirli bir uzanımı bulunur. Bu tür nesnelere uzay ve zamanda belli bir yer tutarlar. Buna karşın zihinsel nesnelere uzamlı değildir. Gerçekten de zihinsel durumlar söz konusu olduğunda cismin belirgin özelliği olan yer kaplamadan söz edemeyiz. Söz gelimi lezzetli bir kavuna duyulan özlemin ne tür bir yeri/biçimi olabilir? Kuşkusuz bir özlemin ilgili olduğu organ bulunur. Ancak özlemin yerinin/biçiminin o organ olduğu söylenebilir mi? Elbette söylenemez. Bunun yanı sıra belirli bir organ alınmış kimselerin organlarını kaybettikten sonra bile o organa ilişkin kimi zihinsel durumları taşıdıkları görülür. Söz gelimi bacakta duyulan bir acının, bacak alındıktan sonra bile deneyimlenebildiği belirtilmiştir. Böylesi bir deneyim, belirli bir organda ortaya çıkmış olsa da acı yaşantısının aynı organda ortaya çıkması gerekmez.

Bir başka önemli nokta, cisimsel olan ile düşünsel olan arasındaki nitel ayrımdır. Bir acı yaşantısı sırasında nörobilimci acının şiddetini niceliksel özelliklerini belirleyebilir ama nitel olarak bu acının ne olduğunu bilemez.

Zihin ile beden arasında bir başka ayrım bilgi kuramsal açıdandır. Descartes'a göre zihin durumları hakkındaki düşünceler yanlış olamaz. Bu bakımdan zihinsel içeriklerin saydamlığı söz konusudur.

Bütün bu zihin ile beden arasındaki ayrımlar Descartes'ın ikiciliğinin gerisinde yatan nedenlerdir. Şimdi Descartes'ın düşüncelerine daha yakından bakalım.

Descartes cisimsel tözlerin ayırt edici yanının yer kaplama ya da uzanım olduğunu bildirir. Buna karşın diğer bir töz olan zihin ise düşünme ayırt edici özelliğini taşır. Her töz kendine özgü işlevi barındırır, bir diğerinin niteliğine erişemez. Cisimsel bir töz bu bakımdan asla düşünemez, zihinsel bir töz ise yer kaplayamaz. Zihinsel töz, cisimsel tözle etkileşim içindedir ancak varoluşu için cisimsel töze bağlı değildir. Cisimsel töz ya da beden yok olduktan sonra bile zihinsel töz varlığını sürdürebilir. Görüldüğü gibi Descartes'ta zihin için cisimsiz bir varoluşla karşılaşırız. Bilinçli düşünme eylemi cisimsiz var olan töz aracılığıyla gerçekleşir. Ona göre saf bedensiz düşünen tözler olarak var olunabilmesi metafizik açıdan olanaklıdır.

Descartes'ın zihin anlayışında çarpıcı bir yön ise şöyledir: Her ne kadar zihinsel töz ile cisimsel töz birbirlerinden ayrı olsalar da birbirleri üzerinde etkide bulunabilir. Söz gelimi aldığımız kararlar doğrultusunda bedenimizi yönlendiririz ya da bedenimizdeki etkilerden dolayı zihinsel durumlarımız değişebilir.

Tüm sıraladıklarımız bakımından Descartes'ın ikiciliğinin ana hatları şöyledir:

I. Zihin, özsel olarak düşünen bir tözdür.

II. Beden, özsel olarak uzamda yer kaplayan bir tözdür.

III. Aynı şeyler olmalarına karşı her ikisi de birbiriyle etkileşebilir.

Peki, ama bu nasıl olanaklıdır? Yapıca birbirinden farklı iki töz birbirine nasıl etki edebilir? Uzamlı olmayan bir töz ile uzamlı bir töz arasında etkileşim nasıl sağlanır? Günümüz doğa bilimi göz önünde bulundurulduğunda cisimsel dünyadaki nesnelere birbirlerine nedensellik bağlarıyla bağlandığını görürüz. Bunun anlamı her bir cisimsel şeyin bir başka cisim ile nedensel bağ içinde olmasıdır. Descartesçı zihin-beden ilişkisinin bu kavrayışın uzağında olduğu kesindir. Bir Descartesçının bu konuda en çok söyleyebileceği bu ilişkinin kendine özgü olduğu ve cisimsel dünyada anlaşılamayacağı olabilir. Descartes zihin-beden bağıntısının beynin merkezine yakın bir bölge olan koyalaksı bezde gerçekleştiğini düşünür. Koyalaksı bezde bulunun küçük ölçekte parçacıklar bedeni etkiler. Ancak bu açıklama dayanaktan yoksundur. O hâlde Descartesçı ikiciliğin aşılamaz büyük engeli konumundadır.

2.2. Paralel İkicilik

Descartes'ın zihinsel töz ile cisimle ayrımını koruyan ancak aradaki nedensel etkileşimi benimsemeyen ikicilik türü ise paralelciliktir. Paralel ikiciliğe göre zihinsel töz ile cisimsel töz arasında görülen etkileşim yalnızca görünüştür. Gerçekte olan zihinsel durumlar ve cisimsel olaylar arasındaki eş zamanlılıktır. Zihinsel durumlar ile cisimsel şeyler aynı anda değişir. Burada ortaya çıkan soru ise neden zihinsel durumlar ile cisimsel şeyler evrensel olarak eş zamanlı değiştiği olacaktır. Bu sorunun iki olası yanıtı verilir. İlkine göre bu durum dünyanın yapısından kaynaklanır. Elbette bu yanıt gerçek anlamda bir yanı olmaktan çok olduğu varsayılanı temele alarak yapılmış bir açıklamadır. Diğer bir yanıt Tanrı'dır. Buna göre Tanrı cisimsel tözler ile zihinsel tözlerin aynı anda etkileşmesine aracılık eder. Tanrı'nın cisimsel ve zihinsel tözlere her an etki etmesi yerine, istencine göre tasarladığı dünyanın yasaları böylesi bir eş zamanlılığı sağlayabilir. Paralel ikiciliğin önce gelen savunucusu Leibniz'dir. Leibniz Tanrı'nın önceden kurulmuş uyum ile tüm monadların birbirlerini etkilemesini sağladığını belirtir.

2.3. Özellik (Demet) İkiciliği

Bir başka türde ikicilik özellik ikiciliğidir. Özellik ikiciliği açısından bazı zihin durumları fiziksel durumlara indirgenemez. Burada indirgeme derken söz konusu olan fiziksel durumlarla kimi zihinsel durumların açıklanamaz oluşudur. Ne tür zihin durumlarının fiziksel durumlara indirgenemeyeceğine iki yanıt verilir. İlkine göre acı, gıcıklanma vb. olarak açığa çıkan nitel durumlar, ikincisine göre önermesel tutumlardır (propositional attitude). Özellik ikiciliğini savunanlar açısından sanılar, arzular vb. tutumlar belli yönelimsellikler taşıyan ve fiziksel durumlara indirgenemez zihinsel durumlar olarak değerlendirilir.

Bilindiği üzere Hume kuşkucu yaklaşımıyla 'töz' kavramını eleştirir ve tözün özelliklerin bir toplamı olduğunu belirtir. Bu açıdan zihin değerlendirildiğinde zihnin, izlenimler idelerden oluşan bir demet olduğu ileri sürer. Böylesi bir ikicilik, özellik ikiciliği

ya da demet ikiciliği (bundle dualism) olarak adlandırılır. Bu tür ikiciliğin önemli bir sorunu demeti bir arada tutanın ne olduğunun açıklanmıyor oluşudur.

2.4. Ara-Nedenci İkicilik

Nicholas Malebranche (1638-1715) aracılığıyla ileri sürülen ara-nedenci ikicilik zihinsel töz ile cisimsel töz etkileşiminde Tanrı'ya çok etkin bir yer verir. Buna göre Tanrı her an tözlere etki eder.

2.5. Epifenomenalizm

Epifenomenalist ikicilik açısından zihinsel durumlar cisimsel şeylerin ürünü olabilir bunu karşın cisimsel şeyler zihin şeylerin ürünü değildir. Diğer bir deyişle zihin, cisimlerin bağlı olduğu nedenselliğe etki edemez. Öyleyse epifenomenalist ikicilik açısından zihinsel durumlar, bedenın yan ürünleridir. Tıpkı, gölgenin bir cisme eşlik etmesi gibi. Gölge, ilgili olduğu nesnenin oluşumunda etki etmez bunun gibi zihin de bedenın oluşumuna etki etmez.

2.5. İkiciliği Destekleyen Kanıtlamalar

İkiciliği destekleyen çağdaş kanıtlamaların başında kendi zihinsel durumlarını bilmenin kendine özgü bir yolunun olduğunun ileri sürülmesidir. Böylesi bir zihinsel durum herhangi bir deneyime ya da gözleme başvuru olarak elde edilemez. Yemyeşil bir Türkiye hayal ettiğimizi yalnızca söylememiz yeterlidir. Bu hayali herhangi bir çıkarıma ya da kanıta dayandırmayız. Çevremdeki diğer insanlar ise davranışlarını ve söylediklerine bakarak ne düşündüğümü çıkarmaya çalışabilirler. Bu açıdan herkes kendi zihinsel durumları açısından diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konumdadır. Öte yandan boyumuz, posumuz söz konusu olduğunda bu ayrıcalık yitip gider. Hatta diğer insanlar kendi bedenimizin dıştan gözlemlemek açısından kendimizden daha elverişlidir. Bu karşıtıktan yola çıkanlar zihin ile bedenın ayrı türde varlık alanları olduğu sonucuna ulaşır.

Bir başka çağdaş kanıtlama ise bilinç konusuna eğilir. Bu kanıtlama uyarınca bilinç, bilimsel veriler ışığında açıklanamaz. Hiçbir bilimsel çalışma bilinci açıklamaya yeterli değildir çünkü bu çalışmalar bilinci tüm yönleriyle, beynin yapısı, bileşenleri vb. açıklasalar bile yine bilinç durumları bunlarla özdeş değildir. Örneğin bir hayalin tüm mekanizması açıklansa bile bu açıklama hayalin kendisi olamayacaktır.

2.7. İkiciliğin Yaygın Olmasının Nedenleri

Zihni anlamak açısından en yaygın görüşlerin başında ikiciliğin geldiği görülür. Bu durumun olası nedenleri ise şöyledir.

Dinsel inanışlar: Birçok din öteki dünya, ölümsüz ruh anlayışını desteklemektedir.

İç gözleme dayalı kanıt: Dikkatimiz, bilinç içeriklerimize yöneltildiğinde, söz gelimi önümüzde duran ders notunu, buradan gelişmiş sinir ağı örgütlenmelerine ulaşılmaz.

Düşüncelere, bilinç durumlarına varılır. Bu durum bizi doğal olarak zihnin bedenden ayrı bir yapıda olduğunu düşündürür.

İndirgenemezlik kanıtı: Bu kanıt uyarınca fiziksel açıklama yoluyla temellendirilemeyecek zihinsel durumlar olduğu ileri sürülür. Geçmişte akıl yürütme, siyaset yapma olarak düşünülen bu zihinsel durumlara yakın zamanda ‘*qualia*’ adı verilen bir durum da eklenmiştir. Quaila sorununu üzerinde önümüzdeki bölümlerde ayrıntılı duracağız. Şimdilik *qualianın* kişiye özel deneyim olduğunu söylemekle yetinelim. Kişiye özel derken belirtilmek isteneni ise örnekle şöyle açıklayabiliriz. Söz gelimi her şarkının frekansının, notalarının, ritminin vb. fiziksel özelliklerinin dışında kişiye özel bir tasarımın bulunur. Tanju Okan’ın ‘hasret’ adlı şarkısı fiziksel bir yığın olarak herkes için aynıdır. Ancak bu şarkıyla herkes eşlik eden zihinsel durum farklıdır. Kimisi için sevgiliyle geçirilen güzel zamanları anlatırken, bir başkası ise için gönül kırıklığıyla dolu olabilir.

2.8. İkciliğe Karşı Kanıtlar

Ockhamlı William’ın söylediği gibi varlıkları çoğaltmayan açıklama benimsenmelidir. İkcilik kuramı varlıkları çoğaltmaktadır.

Maddeci kuramla karşılaşıldığında, açıklayıcılık bakımından görece eksikliği olduğu ileri sürülür. Önümüzdeki bölümlerde maddeci kuramların savlarını da göreceğiz. Maddeci kuramın sinirbilimden yola çıkan pek çok açıklama sunmasına karşın ikciliğin böylesi açıklamalar veremediği dile getirilir.

Bir başka görüşe göre zihin felsefesinde ortaya çıkan zihin-beden sorunları artık tözler arasında bağıntı ya da ayrımlar üzerinden belirlenmez olmasıdır. Töz gibi açıklama dayanağı yerine, zihnin çalışması ile düşünsel ve bedensel olaylar, durumlar ve özellikler arasında bağıntılarla ilgilenilmesi gerektiği öne sürülür.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde zihin felsefesinin temel sorunu olan zihin-beden bağıntısına ilişkin ilk açıklama olan ikiciliğin türlerini; tözsel ikicilik, paralel ikicilik, özellik ikiciliği, epifenomalizmi, ikicilik yanlısı kanıtlamaları ve ikiciliğin yaygın oluşunun nedenlerini öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Descartes'a göre bir töz olan zihnin ayırt edici özelliği dır/dir.

Yukarıdaki boşluğu doğru şekilde tamamlayan seçeneği bulunuz?

- a) yer kaplaması
- b) bölünmesi
- c) var olması
- d) düşünmesi

2) Descartes'ın zihinsel töz ile cisimle ayırımını koruyan ancak aradaki nedensel etkileşimi benimsemeyen **ikicilik** türü ise dir/tir.

Yukarıdaki boşluğu doğru şekilde tamamlayan seçeneği bulunuz?

- a) paralelcilik
- b) özellik
- c) epifenomalizm
- d) demetçilik

3) Aşağıdaki filozoflardan hangisi demet ikiciliğini savunmuştur?

- a) Descartes
- b) Hume
- c) Kant
- d) Platon

4) Aşağıdaki filozoflardan hangisi ara-nedenci ikiciliğini savunmuştur?

- a) Hume
- b) Locke
- c) Malebranche
- d) Platon

- 5) Aşağıdaki filozoflardan hangisi paralel ikiciliği savunmuştur?
- a) Locke
 - b) Leibniz
 - c) Malebranche
 - d) Platon
- 6) Epifenomalizm nedir?
- 7) Sizin açınızdan ikicilik destekleyen en geçerli kanıt hangisidir?
- 8) İkicilik karşıtı kanıtlar nelerdir?
- 9) Tözsel ikiciliğin zayıf noktası nedir?
- 10) Paralel ikiciliği nedir?

Cevaplar

1)d, 2)a, 3)b, 4)d, 5)c

3. DAVRANIŞÇILIK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 3.1.** Davranışçılığın kapsamı
- 3.2.** Makinadaki Hayalet
- 3.3.** Ryle'ın Olumsuz Savının Eleştirisi
- 3.4.** Ryle'ın Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesi
- 3.5.** Ryle'ın Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesinin Eleştirisi
- 3.6.** Davranışçılığın Eleştirisi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Karşınızdakinin zihin durumunu davranışlarından çıkarabilir misiniz?
- 2) Öfkeli olan birinin tipik davranışları olduğu söylenebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Davranışçılığın kapsamını öğrenir.	
	Davranışçılığın destekleyen kanıtlarını kavrayabilir.	
	Davranışçılık karşıtı kanıtları tanıyabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Davranışçılık
- Ryle
- Makinadaki Hayalet
- Wittgenstein
- Taslamak

Giriş

Bu bölümde davranışçılığın kapsamı, makinadaki hayalet metaforunu, Ryle'in davranışlığa ilişkin görüşlerini ve bunların eleştirisini öğreneceğiz.

3.1. Davranışçılığın Kapsamı

Zihin-beden sorununa yönelik **ikicilikten** ayrı bir çözüm denemesi **davranışçılık** adı verilen yaklaşımdır. Bu yaklaşım uyarınca birer zihin durumu olan inançlarımız, sanılarımız, acılarımız, sevinçlerimiz vb. hakkında konuştuğumuzda belli davranışların potansiyel ya da edimsel yönleriyle ilgili konuşmuş oluruz. Örneğin yaygın kullanımıyla acı içinde olmak, inleme, çılgılık atma, yüzünü buruşturma vb. eğiliminde olmalıdır. Bu bakımdan davranışçı açısından zihin durumları, belli davranma eğilimlerini betimleme yoludur.

Söz gelimi “Ahmet’yı istiyor/seviyor/özlüyor vb.” dediğimizde Ahmet’in şöyle davranmaya hazırlandığını belirtiriz. Başka bir deyişle, Ahmet’in belli koşullar altında yapacaklarını ya da davranış eğilimlerinin bir betimlemesini veririz. Bu türde örneklerden yola çıkan davranışçı, zihin durumlarının, belli biçimde davranma eğilimlerinin betimlemenin kısa yolu olduğunu öne sürer.

Bu yüzden davranışçılıkta zihinsel durumların ne olduğunu anlamak yerine bu durumlar hakkında konuşmak için kullandığımız sözcükler çözümlenir. Bu açıdan “arzu”, “inanma”, “duygu” vb. zihinsel durumları anlatmaya yarayan sözcükleri inceleme konusu yapılır.

Gilbert Ryle (1900-1976) *Zihin Kavramı* (1949) adlı çalışmasında davranışçılık kuramını ortaya atar. Ludwig Wittgenstein (1889-1951) “*Felsefi Soruşturmalar*”da benzer bir kuramı ileri sürer.

Ryle, *Zihin Kavramı*’nda Descartes’ın zihin-beden **ikiciliğini**, **makinedeki hayalet** olarak betimler. Ryle’in söz konusu görüşlerini konu ederek davranışçılığa devam edelim.

3.2. Makinedeki Hayalet

Ryle, *Makinedeki Hayalet* anlayışında içerilen iki sav olduğunu belirtir ve bu savlara ilişkin görüşlerini sıralar.

1. Kartezyen İkicilik: Zihin ile beden, biri fiziksel diğer fiziksel olmayan iki ayrı varlıktır.

2. Zihinselcilik (mentalizm): Zihinsel durumlar dışa dönük davranışların içsel nedenleridir. Bu açıdan inanma, arzu vb. öznenin içinden çeşitli davranışlara yol açar ve bu davranışlar da gözlemlenebilir.

Ryle açısından söz konusu iki sav yani ikicilik ile zihinselcilik aynı değildir. Zihinselcilik, zihinsel durumların fiziksel **olmadığına karşı çıkmaz**. Zihinsel durumlar, beynin fiziksel durumları olabilir. Ryle şöyle bir akıl yürütme sunar:

Ö1. Zihinsel durumlar davranışların içsel nedenleri olsaydı bu durumda başkalarının zihin durumları hakkında bilgi edinemezdik,

Ö2. Fakat başkalarının zihin durumları hakkında bilgimiz var,

S. O zaman zihinselcilik yanlıştır.

Görüldüğü üzere Ryle'in kanıtlaması **ötekilerin zihinlerine** başvurarak yapılan bir kanıtlamayı içerir. Ne var ki ötekilerin zihni sorunu zihin felsefesi kapsamında tartışmalı konulardan biridir. Bu sorun uyarınca başka bir insanın benim gibi zihinsel durumu olduğunu bilip bilemeyeceğimiz tartışma konusudur. İlerleyen bölümlerde ötekilerin zihinlerini ayrı bir başlık olarak ele alacağız şimdilik bu kanıtlamadaki öncüller üzerinden devam edelim.

İlk öncülde Ryle, zihinsel durumların gözlemlenemez olmaları durumunda onlar hakkında hiçbir şey bilemeyeceğimizi varsayar. Diğer bir deyişle, zihinsek durumlar gözlemlenemiyorsa, başkalarının zihinleri sorununun çözümü yoktur.

İkinci öncül başkalarının zihinleri sorununun bir çözümü olduğunu söyler. Eğer ikinci öncülün yanlış olduğu ileri sürülerek benimsenmezse, bir başkasının zihni hakkında hiçbir şey bilemeyeceğimize ilişkin görüşe katılmış oluruz. Hatta bir başkasının zihni olup olmadığını bile bilemeyiz. Bu durum, **“benden başka herkes zombi”** demekle eş değerdir. Zihin felsefecileri “zombi” deyişini teknik bir terim olarak, normal bir insan gibi davranabilen fakat bilinci olmayan varlık için kullanılır.

Ryle'in kanıtlama biçiminin modus tollens ($p \rightarrow q, \sim q \therefore \sim p$) olduğu görülür. Bu bakımdan kanıtlamayla ilgili sorun varsa bu öncüllerin doğruluğuyla ilgilidir.

3.3. Ryle'in İlk Öncülünün Eleştirisi

Ryle'in birinci öncülüne yönelik şöyle bir eleştiri getirilir: Gözlemlenemez pek çok şey hakkında bilgimiz olduğunu biliyoruz ve bu tür şeylerin bilgisine geri çıkarıma (abductive reasoning) dayalı akıl yürütmeye ulaşıyoruz. Geri çıkarım, bir sürecin nasıl gerçekleştiğini gözlem yoluyla belirlenen öncüllerle iyi biçimde açıklamayı hedefleyen akıl yürütmedir. Tümevarımın tersine geri çıkarımda öncüllerden elde edilen sonuç doğru olmayabilir. Bilim tarihi pek çok bilim insanının çalışmalarında geri çıkarımı kullanarak elde ettiği başarılarla doludur. Söz gelimi Mendel, genlerin varlığını geri çıkarımla kanıtlamıştır. Dolayısıyla, yeniden zihin durumların davranışların içsel **nedenleri** olmasalardı gözlenemeyecekleri savına dönersek bir A olgusunun gözlemlenemez oluşu, A'nın bilinemeyeceği ya da A'ya ilişkin sanımızın gerekçelendirilemeyeceği anlamına gelmez. Bu açıdan Ryle'in, zihinselcilik doğru ise üçüncü-kishi hakkında kuşkuculuğun doğru olduğuna ilişkin varsayımı yanlıştır. Bu da demektir ki Ryle'in ilk öncülü yanlıştır.

3.4. Ryle'in Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesi

Ryle'a göre sanma, düşünme, arzulama, isteme vb. zihin hakkında kullanılan sözcüklerin anlamı davranışlar yoluyla tümüyle aydınlatılabilir. Söz gelimi “Ahmet su içiyor.” cümlesinin anlamı “Ahmet su içmek istiyor.” cümlesinin anlamına denktir.

Görüldüğü gibi Ryle açısından, içsel zihin durumlarına gönderim yapan terimlerin anlamları, davranışlara gönderme yapan terimler yoluyla verilebilir.

Öte yandan biliyoruz ki, kim zaman insanlar su içmek istedikleri hâlde, gerçekten su içmezler. Türkçede güzel bir deyişle “taslamak” olarak nitelenen durumlarda, zihin durumlar ile davranışlar örtüşmez. Bu açıdan “Ahmet su içiyor.” cümlesinin anlamı “Ahmet su içmek istiyor.” cümlesinin anlamıyla aynı anlama gelmeyebilir.

Ryle zihin hakkında kullanılan sözcüklerin anlamını çözümlerken bir adım daha atar. Sözcüklerin anlamı edimsel olarak gerçekleşen eylemle değil, davranma eğilimiyle de açıklanabilir. “Ahmet su içmek istiyor.” cümlesinin anlamı “Ahmet su içme eğiliminde” cümlesinin anlamına denktir.

Anlaşılabileceği üzere Ryle, zihin hakkında kullanılan sözcüklerin anlamını davranış bildiren terimler yerine, belli biçimde davranma eğilimini bildiren sözcüklerle ilişkilendiriyor. Böylesi bir yaklaşım fizik ve kimya söz konusu olduğunda son derece verimli sonuçlar verebilir. Örneğin “çözünebilir” sözcüğünü ele alalım. “X çözünebilir” demek, “X suyu konulduğundan çözünme eğilimi taşır” demektir. Aynı biçimde Ryle’a göre zihin hakkında kullanılan sözcüklerin anlamı da en iyi böylesi eğilimli bildiren tarzda anlaşılabilir.

Eğilimleri dile getirmenin bir başka yolu koşullu ifadeler kullanmaktır. Söz gelimi “Ahmet su verilseydi, suyu içerdi” gibi. Fakat tek bir koşuldan oluşan zihinsel bir terimin anlamını yakalamak için yeterli olmayabilir. Şu örneğe bakalım: “Ahmet su içmek istiyor” cümlesi şu cümlelere denk mi?

1. “Su içip içmeyeceği sorulsaydı, Ahmet su içmek istediğini söylerdi”
2. “Bir bardak su ya da bir bardak çay verilseydi, Ahmet ilk önce suyu içmeyi seçerdi.”
3. “Ayşe tanıdığı birini su şişeleri taşırken görseydi, bir şişe su isterdi” vb.

Ryle’ın bu yaklaşımı 20. yüzyılın başlarında yaygınlık kazanan analitik felsefe anlayışından da izler taşır. Analitik felsefe uyarınca felsefi sorunlar dilin yapısını ve mantığını yanlış anlamaktan kaynaklanan sorunlarla doludur. Burada söz konusu olan zihinsel durumlar hakkındaki terimlerdir. Gerçekten Ryle’ın çabası zihin durumlarının neliği hakkında ya da zihin-beden ilişkisi hakkında usavurmalarda bulunmak değildir. O, yukarıda belirttiğimiz gibi “arzu”, “inanma”, “duygu” vb. zihinsel durumları anlatmaya yarayan sözcükleri konu eder. Bu açıdan Ryle, felsefe sorunlarının sözcüklerin anlamı hakkında soruşturma yaparak çözülebileceğine ilişkin tutumu sergiler. Bir kez sözcüklerin ne anlama geldikleri anlaşıldı mı bize sorun olarak görünen kimi durumların birer sözde sorun (pseudo-problem) oldukları görülür. Dolayısıyla Ryle’ın bu görüşlerine hak verildiğinde zihin-beden sorunu sözde bir soruna dönüşür.

3.5. Ryle'in Zihin Hakkında Kullanılan Dağarcığa İlişkin Çözümlemesinin Eleştirisi

Ryle'in görüşleri 3 gerekçe ileri sürerek çürütülür:

Birinci gerekçe: Zihin durumu hakkındaki eğilime dayalı çözümleme her zaman eksiktir.

“Ahmet su içmek istiyor” cümlesinin yukarıda ortaya konan çözümlemesi yanlıştır. Daha iyi bir çözümleme şöyle olabilir:

“Ahmet, su olduğunu sandığı şu şeyleri içme eğilimindedir.”

Ya da bir koşullu cümle olarak

“Ahmet'in önüne bir şişe su konulsaydı ve Ahmet onun su olduğuna inansaydı bu durumda Ahmet suyu içmek isterdi”

Bir zihin durumu hakkındaki bir sözcüğün uygun bir çözümlemesi yalnızca davranış terimleriyle sağlanmaz çünkü tekil bir zihin durumuna bir bireyi yüklemek o bireyi nasıl davranacağını gerektirmez.

Tek bir zihin durumu kendi başına verilen bir eylemin olması için yeter neden değildir. Su içmek isteyen kimse, başka bir şeyi su olduğuna inanmadan içmez. Bu bakımdan “istemek” ya da “inanmak” gibi terimlerin eğilim türünden ortaya konulması yeterli gelmez. Başka zihin durumlarına da gönderme yapmayan hiçbir tekil zihin durumu eksik kalır. Öyleyse davranışçı terimler yoluyla çözümleme tam değildir.

İkinci gerekçe: Zihin durumu hakkındaki terimlerin eğilimlere dayalı çözümlemesi zihinselcilikle bağdaşır. Bir özelliğin eğilimsel olmasından, doğrudan gözlemlenebilir olmayan bir içsel temel taşıdığı sonucu çıkmaz. “Çözünebilir” sözcüğünü düşünelim. Bu sözcüğün çözümlemesini, çözünebilir bir nesnenin nasıl davrandığını ortaya koyarak verebiliriz. Fakat bu durum maddenin çözünebilirliğinin, maddenin içsel durumları nedeniyle sağlanmadığını demeyi gerektirmez. Şekerin suda çözünme eğilimi şekerin içsel yapısından kaynaklanır. Aynı biçimde “Ahmet su içmek istiyor.” cümlesinin eğilimle ilgili çözümlemesini verebiliriz. Fakat bu durum, su içme eğiliminin beynin içsel durumlarından kaynaklanmasını gerektirmez.

Üçüncü gerekçe: Davranışçılık, deneyimin kişiselliğini göz ardı eder. Davranışçı anlayışın zihni çözümlerken göz ardı ettiği noktalardan biri belirli bir zihinsel durumda olmanın öznel duygusudur. Örneğin acıyı deneyimlemenin ne tür bir his içinde olmaya benzediğini düşünelim. Acının bu hissedilen yanı herhangi türde bir davranış eşlik etmeden de var olabilir.

3.6. Davranışçılığın Eleştirisi

Daniel Dennet davranışçılığı eleştirmek için bir kurgu yapar. Bir hastaya ameliyattan önce uyuşturucu ilaç verilsin. Bu ilaç hastayı paralelize etse de bilinçsiz bırakmasın. Ameliyattan önce yalnızca bu ilacı alan hasta, ameliyat sırasında korkunç bir acı yaşadığını bildirsin. Dennet bir an için kendimizi bu hastanın yerine koymamızı öneriyor ama bir farkla. Ameliyattan hemen sonra bize ameliyatta olanları unutmamızı sağlayacak bir ilaç verilsin. Bu durumda ameliyat sırasında yaşananlara ilişkin belleğimizde hiçbir şey olmayacak dolayısıyla uyandığında ameliyatla ilgili hiçbir acı davranışı bildiren sözcük kullanamayacaktır. Şimdi böyle bir durumda o kişinin yaşadığı acıyı anlatan betimlemeyi açıklayacak hiçbir davranış yoktur. Öyleyse o kişi ameliyat sırasında acı çektiyse, bu acı davranıştan ya da davranma eğiliminden başka bir şey olmalıdır.

Davranışçılığa yöneltilen önemli bir eleştiri, onun fiilen bir eylemi gerçekleştiren birisi ile eylemi gerçekleştirdiği izlenimi veren birini ayırt etme güçlüğüne ilişkindir. Söz gelimi gerçekten acı çeken biriyle, acı çekiyormuş gibi taslayan biri arasında ayırım yapılamaz. Zihinsel durumlar davranışlarla ilgili betimlemelere indirildiğinde, kandıran ile gerçekten büyük bir acıyla kıvranan bir kimse arasındaki ayırım ortaya konamaz.

Davranışçılık bütünüyle bir kimsenin verdiği tepkilere veya potansiyel tepkilerine dayandığı için, buradan davranışçı çözümlemeye göre, bütünüyle felçli olan insanların zihinsel durumlar taşıyamayacakları sonucu çıkar! Oysa felçli insanların zihin durumlarına sahip olduklarını biliyoruz. Bu ise davranışçılık çerçevesinde açıklanamaz bir durumdur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde davranışçılığın kapsamı, makinadaki hayalet metaforunu, Ryle'in davranışlığa ilişkin görüşlerini ve bunların eleştirisini öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Zihin durumlarının belli tutumları sergileme eğiliminden kaynaklandığını ileri süren görüş hangisidir?

- a) Fizikselcilik
- b) İkicilik
- c) Davranışçılık
- d) Ara-nedencilik

2) Aşağıdakilerden hangisi davranışçılık kuramıyla ilgili görüşler ileri sürmüştür?

- a) Ryle
- b) Kant
- c) Spinoza
- d) Turing

3) Aşağıdakilerden hangisi Ryle'in Descartes'in zihin-beden ikiciliğini nitelemek için kullandığı benzetmedir?

- a) Hayalet Kafa
- b) Makina Kafa
- c) Zihindeki Hayalet
- d) Makinedeki Hayalet

4) Davranışçılığa göre aşağıdakilerden hangisi zihin durumlarının aydınlatılmasına aracılık eder?

- a) Hayaller
- b) Beğeniler
- c) Davranışlar
- d) Düşler

- 5) Aşağıdakilerden hangisi Ryle zihin durumlarını çözümlemesinin temelidir?
- a) Zihin durumları hakkındaki terimlerin anlamları
 - b) Deneyim
 - c) Zihin durumlarının fizik yapısı
 - d) Zihin durumlarının kökeni
- 6) Aşağıdakilerden hangisi 20. yüzyıl analitik geleneğinde yer alan filozof davranışçılığa yakın görüşleri ileri sürmüştür?
- 7) Bir zihin durumunun eğilime dayalı çözümlenmesi hangi bakımdan eleştirilebilir?
- 8) Dennet'in davranışçılık eleştirisini açıklayınız.
- 9) Ryle'a göre zihin durumlarına gönderim yapan kavramlarla davranışlar arasında ne tür bir ilgi bulunur?
- 10) Zihin durumları-dil bağıntısını açıklayınız?

Cevaplar

1)c, 2)a, 3)d, 4)c, 5)a

4. FİZİKSELÇİLİK (İNDİRGEMECİ MADDECİLİK)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 4.1.** Fizikselciliğin Kapsamı
- 4.2.** Türdeş Özdeşlik Kuramı
- 4.3.** Aykırı Tekçilik Kuramı
- 4.4.** Örnek Özdeşliği Kuramı
- 4.5.** Fizikselciliği Destekleyen Kanıtlamalar
- 4.6.** Fizikselciliğe Karşı Kanıtlamalar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bir şeyi denemeden tüm yönlerini bilmek ne anlama gelir?
- 2) Böyle bir örnek sunabilir misiniz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Fizikselliğin kapsamını öğrenir.	
	Fizikselcilik türlerinin kavrayabilir.	
	Fizikselciliği destekleyen kanıtlamaları tanımlayabilir.	
	Fizikselcilik karşıtı kanıtlamaları tartışabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Fizikselcilik
- İndirgemeci Maddecilik
- Özdeş Kuramı

Giriş

Zihin-beden sorununa bir başka çözüm denemesi **fizikselciliktir** [physicalism]. Fizikçilere göre var olan her şey fizik kökenlidir. Bu bölümde fizikselcilik türlerini, onu destekleyen kanıtlamaları ve karşı kanıtlamaları konu edeceğiz.

4.1. Fizikselciliğin Kapsamı

Zihin-beden sorununa bir başka çözüm denemesi **fizikselciliktir** [physicalism]. Fizikçilere göre var olan her şey fizik kökenlidir. Bu açıdan zihinsel ya da cisimsel her ne var oluyorsa fiziksel süreçlere dayanır. Dolayısıyla, zihin **ikiciliğin** tersine **fizikselcilikte** cisimsel olan tek bir töze dayanılarak açıklanır.

Fizikselciği savunan düşünürler U. T. Place ve J. J. C. Smart'tır. Bu kurama aynı zamanda **indirgemeci maddecilik** ya da **özdeşlik kuramı** da denir. **Fizikselcilik**, yalnızca cisimsel şeylerin var olduğunu savunması bakımından **maddeciliği**; davranışların, tutumların, eylemlerin vb. nedeni olarak içsel zihinsel durumlarını gördüğü için de **zihinselciliği** içerir.

Fizikselciliğin a posteriori kuram olduğu görülür. Bunun anlamı ise şudur: Zihinle ilgili bir usavurmanın doğruluğu ancak bilimsel çalışmalar aracılığıyla yürütülen deney ve gözlemlerle bilinebilir. Dolayısıyla zihin ile beynin aynı şey olduğu düşüncesi bilimsel çalışmalardan sonra ileri sürülebilir. Oysa **ikicilik** söz konusu olduğunda onun **a priori** bir kuram olduğu görülür çünkü **ikicilik** zihin ile bedenin ayrılığını akıl yürütme yoluyla **a priori** savunur.

Fizikselci anlayışa göre zihinsel bir durum kuramsal olarak fiziksel durumlarla açıklanabilir. Nörobilim alanında çalışan bilim insanlarının yürüttüğü araştırmalar bu ekseninde gerçekleşir. Dolayısıyla zihin felsefesinde zihin-beden bağıntısı hakkında yürütülen tartışmalar nörobilim çalışmaları göz ardı edilerek yapılamaz. Bu açıdan **fizikselcilik**, **ikiciliğe** karşı gelişmelerin felsefe alanında bilimin savunulması olarak da değerlendirilebilir.

Fizikselcilik kendi içinde çeşitlere ayrılmaktadır. Şimdi bu çeşitleri görelim.

4.2. Türdeş Özdeşlik Kuramı

Zihinsel olaylar fiziksel olaylara yol açar. Bu görüşü göre düşünce ile ilgili olduğu beyin durumu özdeşdir. Bir düşünce, bir beyin durumuna gönderme yapar. Dolayısıyla düşünce ile beyin durumu aynı şeyden söz eden iki ayrı yoldur. Tıpkı “Ankara”ya “Türkiye'nin başkenti” dediğimizde anlamları farklı olan ancak özdeş olan iki şeyden söz etmemiz gibi, bir beyin durumu ile ilgili olduğu düşünce özdeşdir.

4.3. Aykırı Tekçilik

Davidson *Zihinsel Olaylar* adlı makalesinde **fizikselcilikle** ilgili başka bir kanıt sunar:

1. Nedensel etkileşim ilkesi: Tüm zihinsel olaylar fiziksel olaylarla nedensel biçimde etkileşir. Fiziksel dünyadaki olaylar, zihinsel durumların değişmesine yol açar, zihinsel durumlar fiziksel dünyayı etkiler.

2. Nedenselliğin yasa koyucu bir karakteri bulunur: Neden ve etki olarak ilişkilendirilmiş olaylar sıkı (strict) yasalarca belirlenir. Sıkı bir yasada, açık uçlu tümceler

kullanılmaz. Örneğin “başkaları eşitti” bu açık uçlu bir tümcedir. Bundan dolayı sıkı yasalar kapalı bir sisteme aittir: Her ne bu sistemi etkilerse, sistem içinde içerilir.

3. Zihinsel olanın aykırılığı: Zihinsel olayların açıklayabileceği ve öngörebileceği ya da açıklanabileceği ve öngörülebileceği sıkı yasalar bulunmaz.

Davidson açısından (2) uyarınca zihinsel ile fiziksel olaylar arasındaki etkileşimi açıklayacak sıkı yasalar bulunmalıdır. Fakat (3) hiçbir sıkı psikofizik yasa olmadığını belirtir. Davidson bu sorunu çözmek için zihin ile bedenin nedensel etkileşimini yöneten sıkı yasaların fiziksel olması gerektiğini önerir. Öyleyse zihinsel olaylar fiziksel olaylar olmalıdır. Bu ise bir *tekçiliğe* karşılık gelir.

Davidson, zihinsel olayların fiziksel olaylara indirgenmesine karşıdır. Fakat ona göre herhangi bir olayın zihinsel betimlemesine uygun düşen bir fiziksel betimleme de bulunur. Söz gelimi, dün akşam yemeğinde yediğim tatlıyı düşündüğümde, bu zihinsel duruma karşılık gelen olayın fiziksel betimlemesi de (beynimde ne tür elektrokimyasal süreçler yaşandığı) verilir.

4.4. Örnekleme-Özdeşliği Kuramı

Örnekleme-özdeşliği kuramı **tip** (type) ve **örnekleme** (token) arasındaki ayrıma dayanır. **Örnekleme**, bir **tipin** ortaya çıkışıdır. Söz gelimi Beethoven’ın 9. Senfonisi bir **tipdir**, bu **tipin** her bir ortaya çıkışı, ister çalınarak ister notalar üzerinde birer **örneklemedir**. **Örnekleme-özdeşliği** kuramı **tip-özdeşliği** kuramının tersine, aynı **tipden** düşüncelerin tümünün birden beynin aynı **tipden** durumlarıyla özdeş olmasının gerekmediğini bildirir. **Örnek özdeşliği** kuramı uyarınca, belirli bir düşünce tipinin bireysel örneklerinin zorunlu olarak tamı tamına aynı türden fiziksel durumlar olmadığı ileri sürülür.

Örnek özdeşliğini savunanlar kuramlarına “izleme” kavramını katar. Buna göre, bir şeyin bir özelliğinin varoluşu için başka bir özelliğe bağlı olması durumunda, diğer özelliği **izlediği** söylenir. Bundan dolayı, örneğin güzelliğın fiziksel özellikleri izlediği, iki insanın fiziksel olarak özdeş olması durumunda birine güzel, diğerine çirkin denmesinin imkânsız olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, bu, bütün güzel insanların birbirleriyle özdeş olduklarını söylemek anlamına gelmez; sadece, iki insanın hücre özdeş olması anlamında, birinin güzel olmasından, diğerinin güzel olmamasından söz etmenin imkânsız olduğu anlamına gelir. Zihnin örnek özdeşliği teorisini, ona zihinsel özelliklerin fizikî özellikleri takip ettikleri düşüncesini ekleyerek benimsediğimizde, bu fiziksel özelliklerin aynı kalmaları durumunda zihinsel özelliklerin de değişmeyecekleri anlamına gelir. Başka bir deyişle iki insan tam tamına aynı beyin hâli içinde bulunuyorlarsa eğer, onlar aynı zihinsel deneyime sahip olacaklardır. Bununla birlikte, bu, iki insanın aynı zihinsel deneyime sahip oldukları için, aynı beyin hâline sahip olmak durumunda oldukları anlamına gelmez.

4.5. Fizikselciliği Destekleyen Kanıtlamalar

Fizikselci anlayışın zihin-beden sorununa yaklaşımında esinlendiği kaynaklardan biri bilim tarihidir. Tarihsel gelişimi içinde bilime bakıldığında, toplumda ya da kimi çevrelerde yaygın olan doğaya ilişkin açıklamaların zamanla yerini bilimsel açıklamalara bıraktığı görülür. Bir zamanlar yıldırımların kaynağı Zeus'un öfkesi olarak görülürken, bu sanı zaman içinde yerini yıldırımın elektrik yükü olduğu düşüncesine bırakır. Aynı biçimde uzun yüzyıllar boyu flojistik kuram yanmanın cisimler içinde bulunan ateş benzeri bir öge yoluyla olduğu öne sürüldü oysa bir zaman sonra yanmanın oksijen araçlığıyla gerçekleştiği ortaya çıktı. Tıpkı bunlar gibi **fizikselciler** açısından bir gün zihin ile beyin bir ve aynı şey olduğu kanıtlanacaktır. Peki, bilim **fizikselciliğin** doğru olduğunu nasıl kanıtlayabilir? Bir yaklaşım uyarınca zihinsel durumlar ile beyin durumları arasında %100 bir karşılıklılık olduğu ortaya çıktığında. Ne var ki **ikicilik** açısından da böyle bir karşılıklılık olası olduğundan yalnızca bu durum **fizikselciliğin** doğruluğunu kanıtlamaz. Fizikselciler bu aşamadan Ockham'ın usturasına başvurur. Bilindiği gibi Ockham'ın usturası gerek olmadığı sürece var olanları çoğaltmamakla ilgilidir. Karşılıklılığa ilişkin **fizikselcilik** ve **ikicilik** anlayışları Ockham'ın usturası bakımından değerlendirildiğinde şunları görürüz:

1. Ockham'ın usturası uyarınca aynı olayı açıklayan iki kuram, eşit düzeyde tutarlı ise hangi kuram daha tutumlu ise onu seçmek gerekir.

2. **Fiziksecilik** ve **ikicilik** bilimsel gözlemlerle tutarlı ve her ikisi de zihin durumları ile beyin durumları arasındaki karşılıklılığı eş düzeyde açıklıyor olsun.

3. **Fiziksecilik**, **ikicilikten** daha tutumludur çünkü daha az sayıda şeyin varlığını varsayar.

4. Öyleyse **fiziksecilik**, **ikicilikten** daha doğrudur.

4.6. Fizikselciliğe Karşı Kanıtlamalar

Fizikselcilik karşıtı ünlü bir kanıt Frank Jackson (1943-) adında Avusturyalı bir filozofun 1986 yılında yayınladığı *Mary'nin Bilmediği* adlı makalede ileri sürülür. Diyelim ki Mary adında biri yalnızca siyah beyaz renklerden oluşan bir odaya kapatılsın. Mary'nin eğitimi bu odada bulunan yalnızca siyah beyaz renkleri içeren kitaplar yoluyla yapılsın. Mary hiçbir rengi görmesin ama renkler hakkında her şeyi bilsin. Öyle ki görmenin nöropsikolojisi hakkında uzmanlaşmış olsun, renklerin dalga boylarını bilsin hatta söz gelimi kırmızı bir domates görüldüğünde bunun ne tür zihinsel etkilere yol açtığını bilsin. Yeşil biber ile kırmızı domatesin merkezi sinir sistemi üzerindeki etkisinden yola çıkarak ayırt edebilsin. Özcesi Mary, renkleri daha önce deneyimlememiş fakat renkler hakkında tüm verileri öğrenmiş biri. Soru şudur: Mary bir gün renkleri deneyimlediğinde ne olur? Yeni bir şey öğrenir mi? Jackson'a göre öğrenemez.

Zihinsel olan nasıl tanımlanmalıdır? Söz gelimi, iki şey arasında aynılık kurmaya yarayan “-dır” hangi fiziksel özelliklerle özdeştir.

Fizikselciliğe bir başka eleştiri iç gözlem (introspective) yoluyla yapılır. Bu eleştiri uyarınca;

1. Zihinsel durumlarımı (acı, duyum, sanı vb.) iç gözlem yoluyla bilirim.
2. Beyin durumlarımı (örneğin sinir bağlantılarını) iç gözlem yoluyla bilemem.
3. A'nın bir özelliği B'de yoksa A ile B özdeş değildir.
4. Bu durumda zihinsel durumlar, beyin durumları ile özdeş değildir.

Önermesel tutumları göz önünde bulunduran **fizikselci** bu çıkarıma karşı çıkar. Acı içinde olduğumu biliyorsam, bu tutum, “acı içindeyim” önermesi doğrultusunda bildiğim bir tutumdur. Fakat bu demek değildir ki duyduğum acı bu tutuma karşılık gelen bir özellik taşıyın. Dolayısıyla **fizikselci** açısından iç gözlem kanıtı şöyle düzenlenir:

1. “Acı içindeyim” önermesinin doğru olduğunu biliyorum buna karşın,
2. “C- sinir iplikleri iletim gerçekleştiriyor.” cümlesinin doğru olduğunu bilmem. Oysa bu ikinci cümle birinci cümlenin bilimsel bir dille yinelenmesidir.

Fizikselciliğe yöneltilen karşı çıkışlardan bir başkası düşüncelere ilişkin bilginin dolaysız edinilmesine karşın, beyin hakkında bilginin dolaylı oluşuyla ilgilidir. Beyin bilinmeden düşünce bilenebildiğine göre, beyinle ilgili bir süreçle düşüncenin özdeş olmadığı ileri sürülür. Bu kanıtı destekleyen bir başka sav düşüncelerin ne olduğunu kolaylıkla ne olduğunu bilirken, beyin durumlarını bilemiyoruz. Bu eleştirel karşısında **fizikselci** kendini şöyle savunur. Gündelik yaşantımızda pek çok şeyi ne olduğunu bilmeden kullanıyoruz. Sarımsağın kimyasal yapısını bilmeden, onu çeşitli amaçlar için kullanıyoruz. Bu kullanımların tamamında “sarımsak” düşüncesini biliyoruz. Benzer biçimde, düşüncelerin fiziksel süreçlerini bilmeden düşüncelerin beyinle ilgili süreçler olduğunu bilebiliriz.

Fizikselcilikle ilgili bir başka eleştirinin kapsamı bireysel farklılıklarla ilgilidir. Aynı düşüncelerin, farklı kişilerde aynı beyin durumlarına karşılık gelmesi beklenir. Oysa bu son derece tartışmalı bir varsayımdır. İki kişinin aynı tipte düşünceyi benimsemesi olanaklı mıdır?

Fizikselcilikle diğer bir eleştiri **örnek özdeşliğine** ilişkindir. Bu kuram iki insanın fiziksel olarak özdeş ama zihinsel olarak bütünüyle farklı olabilmesine izin verir gibi görünür. Bu ise zihinsel olanı fiziksel olandan bağımsız duruma getirir. Böylelikle bu görüş fiziksel olanla zihinsel olan arasındaki ilişkiyi bütünüyle gizemli kılar.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde var olan her şey fizik kökenli olduğunu savunan **fizikselciliği**, **fizikselcilik** türlerini, onu destekleyen kanıtlamaları ve karşı kanıtlamaları öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Fizikselcilik açısında kaç tür tözden söz edilir?
 - a) Çok sayıda
 - b) 3
 - c) 2
 - d) 1
- 2) Aşağıdakilerden hangisi fizikselciliğin diğer adıdır?
 - a) Davranışçılık
 - b) İkicilik
 - c) Epifenomalizm
 - d) İndirgemeci maddecilik
- 3) Aşağıdakilerden hangisi fizikselciliğin bir özelliğidir?
 - a) Zihinsel süreçleri açıklamaz.
 - b) A priori bir kuramdır.
 - c) A posteriori bir kuramdır.
 - d) Ryle ileri sürmüştür.
- 4) Aşağıdakilerden hangisi bir fizikselcilik türü değildir?
 - a) Aykırı tekçilik
 - b) Örnek özdeşliği
 - c) İkicilik
 - d) Türdeş özdeşliği

- 5) Aşağıdakilerden hangisi bir tiptir?
- a) Radyoda çalan Beethoven'ın 5. senfonisi
 - b) Beethoven'ın 5. senfonisi
 - c) Piyanoda çalınan Beethoven'ın 5. senfonisi
 - d) Zihnimdeki Beethoven'ın 5. senfonisi
- 6) Türdeş özdeşlik kuramını açıklayınız.
- 7) Aykırı tekçilik kuramını açıklayınız.
- 8) Örnek özdeşliği kuramını açıklayınız.
- 9) Fizikselciliği destekleyen kanıtları belirtiniz.
- 10) Fizikselcilik karşıtı kanıtları belirtiniz.

Cevaplar

1)d, 2)d, 3)c, 4)c, 5)b

5. ELEMECİ MADDECİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 5.1.** Elemeci Maddeciliğın Kapsamı
- 5.2.** Elemeci Maddeciliğı Destekleyen Kanıtlar
- 5.3.** Elemeci Maddeciliğe Karşı Kanıtlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bilimsel doğrulukları göz ardı eden halk arasında yaygın yanlışlara bir örnek bulabilir misiniz?
- 2) Ortak duyu temelli zihin durumları neler olabilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Elemeci maddeciliğin kapsamını öğrenir.	
	Halk psikolojisinin kapsamını öğrenir.	
	Elemeci maddeciliği destekleyen savları öğrenir.	
	Elemeci maddecilik karşıtı savları öğrenir.	

Anahtar Kavramlar

- Elemeci maddecilik
- Halk psikolojisi
- Tekçilik

Giriş

Bu bölümde zihin-beden sorunu açısından bir başka bakış açısı sunan elemeci maddeciliği konu edeceğiz. Elemeci maddecilik zihin konusunda ortak duyuya

5.1. Elemeci Maddeciliğin Kapsamı

Zihin-beden sorununa bir başka çözüm denemesi elemeci maddecilikten (eliminative materialism) gelir. Elemeci maddeci anlayışın karşında olduğu anlayışa göre zihne ilişkin varsayımların gerisinde gündelik yaklaşımlar bulunur. Bu tür yaklaşımlar genellikle toplumsal ortak duyuyu (common sense) temel alır. Ne var ki ortak duyuya dayanmak pek çok durumda yanıltıcıdır. Örneğin, sayısal lotoda 23, 45, 34 sayılarının daha önce hiç çıkmaması bu sayıların ilk çekilişte diğer sayılardan daha büyük bir olasılıkla çıkacağı sonucunu doğurmaz. Tıpkı bunun gibi zihinsel süreçleri açıklamak için toplumsal ortak duyulara başvurmak yanılgılara yol açabilir. Söz gelimi bir arkadaşının başarısını asık bir ifadeyle karşılayan kişinin haset bir zihin durumu taşıdığını söylemek böylesi bir anlayışın sonucudur. Çünkü asık surat yalnızca arkadaşının başarısına sevinmemekle ilgili değildir. Acı çekiyor olabilir, canı sıkındır, işlerini nasıl yetiştireceğini dert ediniyordur vb.

Önceki bölümlerde gördüğümüz indirgemeci maddeci anlayış açısından zihin durumları, nörobilim kavramlarının ortak duyuya dayalı kavramlara indirgenmesine izin vermekteydi. Oysa elemeci maddecilik bu durumu kuşkuyla karşılar. Bu kuşkunun nedeni insani yetilerinin nörobilimsel açıklamasının ortak duyuya dayalı çerçeveyi aşıyor olmasıdır.

Elemeci maddeci anlayışın kökleri Wilfrid Stalker Sellars'a (1912–1989) kadar geri gider. Sellars, *Deneycilik ve Zihin Felsefesi* adlı makalesinde zihne ilişkin yaklaşımımızın gerisinde kültürel öğelerin bulunabileceğini öne sürer. Elemeci maddeci anlayışı hazırlayan diğer öncü isimler Quine, Feysarabend, Rorty, Paul ve Patricia Churchland ve Stephen Stich'tir.

Feysarabend 1963'te "*Zihinsel Olaylar ve Beyin*" adlı çalışmasında ortak duyuya dayalı psikolojinin yanlış olabileceğini öne sürer. Ona göre ortak duyu temelli zihinsel kavramlar temelde fiziksel olmayan yapıdadır. Benzer biçimde Quine "sanı" ya da "duyum" gibi zihinsel kavrayışların, daha sağlam kavramlar uğruna bir kenara bırakılabileceğini savunur. Quine açısından zihinsel durumların fiziksel karşılıkları hakkında, ortak duyuda kullanılanlardan daha yararlı açıklamalar getirilebilir.

İşte elemeci maddecilik çıkış noktası olarak zihinsel durumları değerlendirmek için kullandığımız kuramsal çerçeveyi eleştirmekle başlar. Elemeci maddecilere göre, gündelik yaşantımıza gönderme yapan bu çerçeve zihin tartışmalarını çıkmaz sokaklara ve kısır döngülere sokar. Bu çerçeveye halk psikolojisi (folk psychology) adı verilir. Eş deyişle "halk psikolojisi" deyişi olağan insanların davranış tutum ve davranışları anlatmak için kullandıkları kavramsal çerçeveye gönderim yapar. Bu kavramsal çerçeve kendisini ortak duyu temelinde sunar.

Halk psikolojisine örnek olarak şu saptamaları verebiliriz:

A: Egemen neden çok çalışıyor?

B: Sınavı kazanmak istiyor, çok çalışırsa sınavı kazanacağını düşünüyor.

A: Geçen hafta rahatsız olduğumu Seda'ya neden söyledin?

B: Seni göremeyeceği için meraklanıp sana telefon açacağımı düşünmüştüm.

Gündelik yaşantımız sırasında pek çoğumuzun bir parçası olduğu bu konuşmaların dikkat çekici yanı davranışları açıklamak için sanılara ve arzulara başvuruluyor olmasıdır. Sanılar ve arzular ise önermesel tutumlardır (propositional attitudes). Önermesel tutum bir kimseyi bir önermeye bağlayan zihin durumudur. Sanı, arzu, beklenti, korku vb. bildiren tümceler bir araya getirilmesiyle dile getirilir. “İnanıyorum ki yağmur yağacak”, “Umarım bu yıl Beşiktaş şampiyon olur.” biçimindeki ifadeler önermesel tutumlara örnek olarak gösterilebilir. Halk psikolojisi bu tür önermesel tutumlara dayanır. Dolayısıyla halk psikolojisinin bir tür önermesel tutum psikolojisi olduğu söylenebilir.

İşte elemeci maddeci anlayışta olan düşünürlerin halk psikolojisine dayalı zihin kavrayışının hatalı olduğunu öne sürmelerinin nedenlerinden biri önermesel tutumlardır. Şöyle ki halk psikolojisinde yapılan genelleştirmeler çeşitli nedensel durumları betimlemeye yönelik önermesel tutumlardır. Örneğin bir kimsenin, diyelim Gürbüz'ün belli bir A'ya dönük arzusu varsa ve A'yı elde etmenin en iyi yolu B'yi gerçekleştirmek ise bu durumda o biri B'yi gerçekleştirmeye yeltenecektir. Böylelikle halka psikolojisi açısından A ile B arasında nedensel bir bağ kurularak “Gürbüz A'yı arzuladığı için B'yi yaptı” çıkarımı yapılır.

Ne var ki elemeci maddecilik açısından halk psikolojisinin kavram dağarcığını oluşturan inanma, arzu, neşe, korku, duyum vb. kavramlar doğrudan gözlenemedikleri hâlde gözlemlenmiş varsayılır. Bu yüzden elemeci maddeci anlayış açısından halk psikolojisi, bilişsel yetilerin ve insan davranışlarının nedenlerini açıklamakta yanıltıcıdır. Dolayısıyla halk psikolojisine bağlı kalarak zihin durumlarının açıklığa kavuşturulması olanaklı görünmemektedir. Bundan ötürü elemeci maddecilik halk psikolosinin kavramlarının elenmesini savunur.

Anlaşılaacağı üzere elemeci maddeci anlayış uyarınca halk psikolojisi yanıltıcı varsayımlar üzerine kurulmuştur. Bunun nedeni, halk psikolojisinde insan davranışlarının ve bilişsel etkinliklerinin nedenleri konusunda yanlış çıkarımlar yapılmasıdır. Elemeci maddeciliğe göre nörobilim geliştikçe davranışların nedenleri konusunda daha çok bilgi edineceğiz. Bu bilgiler ve bunun sonucunda halk psikolojisi zamanla ortadan kalkacaktır.

Elemeci maddeciler bilim tarihinden örneklere başvurarak kendi görüşlerini güçlendirmek ister. Söz gelimi, kalori düşüncesi daha ortada yokken 18 ve 19. yüzyıllarda bilim insanları bedeninde bulunan bir sıvının bedeni sıcak tuttuğuna inanırlardı. Uzun yüzyıllar boyunca ışığın gören kişinin gözünden çıkarak görmenin gerçekleştiği düşünülürdü. Sıra dışı davranışları açıklamak için kötü ruhlara başvuruldu. Bunun gibi pek çok örnek bilimsel gerçekler açığa çıkarılmadan önce kavrayışımızda bulunan durumlar için gösterilebilir. Buradan yola çıkan elemeci maddeci inanma, arzu, neşe, korku, duyum vb. için de aynı sürecin yaşanacağını ve bu kavramlar hakkında hiçbir bulanıklığın kalmayacağını ileri sürmektedir.

5.2. Elemeci Maddeciliği Destekleyen Kanıtlar

Anlaşılaçağı üzere elemeci maddeciliğın zihin anlayışı bir tür alan temizliğı üzerine kuruludur. Halk psikolojisinin zihin kavrayışı bilimsel gelişmeler süresince geçerliliğini yitirecektir. Bu açıdan elemeci maddecilik halk psikolojisine karşı kendini destekleyen şu kanıtları ileri sürer:

Halk psikolojisi bilimsel bir kuramın taşıması gereken açıklama gücünden uzaktır. Bu anlayışın savunucuları Patricia ve Paul Churchland açıklama gücü olan bir kuramın şu özellikleri taşıması gerektiğini belirtir:

- i. Bir araştırma yönergesi olması ve
- ii. Çalışılan alana ilişkin seçkin kılıcı katkılar yapması

Bu özellikler bakımından halk psikolojisinin zihin kavrayışı değerlendirildiğinde bir açıklama gücü taşımadığı görülür. Ortak duyuya dayalı halk psikolojisi ne bir araştırma yönergesi sunar ne de zihin durumlara ilişkin kökensel araştırmalara girişir. Söz gelimi neden rüya gördüğümüz, akıl hastalıkları, öğrenme vb. halk psikolojisi bakış açısından açıklanamayacak durumlardır.

Paul Churchland halk psikolojisinin yanlış bir kuram olduğunu öne sürerek kullanımdan düşürülmesini savunur. Churchland'ın dayanaklarını şöyle açıklayabiliriz: Halk psikolojisi sanılar, arzular vb. durumların beyinde bulduklarını ileri sürerek bu durumların varoluşunu varsayar. Bunun yanı sıra halk psikolojisinde bu tür durumlar ile eylemler arasında bir bağıntı kurmayı sağlayan yasalar da varsayılır. Sonuç olarak halk psikolojisinde bu varsayımlardan yola çıkılarak öndeyilerde bulunulur. Churchland açısından halk psikolojisi kötü bir kuramdır çünkü açıklama yanlışlıkları taşır, verimsiz ve atıldır, diğer bilimlerle uyumlu değildir.

Halk psikolojisinin zihnin çeşitli işlemleri konusunda barındırdığı açıklama yanlışlıklarını şöyle sıralayabiliriz. Zihinsel hastalıklar, kişiler arasında zekâ farkları, fiziksel eylemleri gerçekleştirilme yetenekleri, öğrenme...

Halk psikolojisinin verimsiz ve atıl oluşuna gerekçe olarak uygarlığın ilk dönemlerinden bu yana, insan eylemlerini açıklamak için aynı kavramsal çerçevenin kullanıyor olmasıdır. Bunca bilimsel açıklamaya karşın bu kavram dağarcığının değişmemesi doğru görülemez.

Halk psikolojisinin diğer bilimlerle uyumlu olmaması ise biyolojide, nörobilimde, fizikte yaşanan gelişmelere kendini kapatmış olmasıdır. Halk psikolojisinin açıklama tarzı söz konusu alanlardakilerle çelişebilmektedir.

Bu saptamalardan sonra Churchland elemeci maddecilik için yeni bir dil önerir. Bu dil beyin yapısını açığa çıkarmaya yönelik olacaktır. Böylelikle daha derin ve etkili iletişim

olanakları sağlanacaktır. Arzulama, sanma türünde üstünkörü terimler yerine daha kavrayıcı terimler kullanılacaktır.

Elemeci maddeciliğin halk psikolojisine karşı bir başka kanıtı tümevarımsal bir kanıttır. Bilimsel gelişim tarihi içinde ortak duyuya dayalı bilim anlayışlarının hep hatalı olduğu görülmüştür. Halk fiziği, halk kimyası, halk biyolojisi hatalı olduğuna göre, halk psikolojisinin çok önem verdiği sağduyu açısından bu duruma bakınca halk psikolojisinin de hatalı olması gerekir.

Halk psikolojisine ilişkin bir başka sorun sanıların dilbilimsel yapısı ve önermesel tutumlarla ilgilidir. Önermesel tutum, bir önerme içeriğinin türlü yollarla söylenmesidir. Söz gelimi, “yemek çok tuzlu” biçiminde bir önerme, “Sanıyor ki yemek çok tuzlu”, “Korkuyor ki yemek çok tuzlu” vb. önermesel tutumlarla dile getirilebilir. Önermesel tutumların ortak dilin cümlelerine benzer biçimleri ve yapısı varmış görünür. Söz gelimi bir kimsenin, “Okul müdürü bazı öğrencilerden hoşlanmaz” sanısı, “okul müdürü”, “bazı”, “öğrencilerden”, “hoşlanmama” kavramlarında oluşur. Açıktır ki bu sanı “bazı öğrenciler okul müdüründen hoşlanmaz” sanısından farklıdır.

Elemeci maddecilik, önermesel tutumların cümle yapısı ile beynin nörolojik yapısı arasında hatalı eşlemeye dikkat çeker. Önermesel tutumların cümle yapısı soyut simgeler ve bir söz dizimi gerektirirken, beynin nörolojik yapısı eylem potansiyelliği gerektirir. Bu açıdan beyni açık baktığımızda içinde cümle benzeri yapılar bulacağımız kuşkuludur.

Wittgenstein ve Ryle ortak duyuya dayalı psikolojinin davranışları açıklayan ya da zihinsel durumları davranışların içsel nedenleri olarak gören yarıbilimsel bir kuram olmadığını savunur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde beden-zihin sorununa bir başka çözüm denemesi olan elemeci maddeci anlayışı gördük. Bu anlayış zihin kavrayışımızın bilimsel temellerde kurulması gerektiğini ileri sürer. Bilimsel gelişmelerin zihinle ilgili bilinmeyenleri azaltacağını ve zamanla halk psikolojisi olarak bilinene ve ortak duyu temelli zihin anlayışlarının ortadan kalkacağını savunur.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi elemeci maddeciliğin karşısında olduğu görüştür?

- a) Zihin durumlarına yönelik ortak duyu temelli açıklamalar.
- b) Nörobilim çalışmalarının sonuçlarına dayalı yaklaşımlar
- c) Zihni deneylenebilir süreçler üzerinden ele almak.
- d) Halk psikolojisine karşı olmak

2) Aşağıdakilerden hangisi halk psikolojisinin temelidir?

- a) Akıl
- b) Ortak duyu
- c) Nörobilim
- d) İmgelem

3) bir kimseyi bir önermeye bağlayan zihinsel durumdur.

Yukarıda boşluğu dolduracak uygun ifade aşağıdakilerden hangisidir.

- a) Yönelim
- b) Bilinç
- c) Önermesel tutum
- d) İç görü

4) Aşağıdakilerden hangisi elemeci maddeciliği destekleyen durumlardan biridir?

- a) İşlevselcilik
- b) İkicilik
- c) Ortak duyuya dayalı zihin durumları
- d) Bilimsel gelişmeler

5) Aşağıdakilerden hangisi elemeci maddeciliği savunan bir düşünürdür?

a) Paul Churchland

b) Gilbert Ryle

c) Descartes

d) Husserl

6) Elemeci maddeciliğin temel savlarını açıklayınız.

7) Halk psikolojisini açıklayınız?

8) Elemeci maddecilik ve bilim ilişkisini açıklayınız?

9) Bilimsel olmayan ne tür zihin durumlarınız var?

10) Önermesel bir tutum belirtiniz.

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

6. İŞLEVSELÇİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 6.1.** İşlevselciliğin Kapsamı
- 6.2.** İşlevselcilik Açısından Tip-Örnekleme Ayrımı
- 6.3.** Fare Kapanı Benzetmesi
- 6.4.** Zihinsel Tipler İşlevsel Tiplerdir
- 6.5.** Ters Çevrilmiş Renk Tayfı ve İşlevselcilik

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1. Zihnin ne olduğunu anlamak yerine işlevlerinin ne olduğuna bakılamaz mı?
2. Beyin zihinsel işlevleri yerine getiren bir donanım olarak düşünülebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	İşlevselciliğin kapsamı.	
	Tip-örnekleme ayrımı.	
	İşlevselciliğin eleştirisi.	

Anahtar Kavramlar

- İşlevselcilik
- Tip
- Örnekleme

Giriş

Bu bölümde zihne ilişkin bir başka açıklama önerisi olan işlevselciliği konu edeceğiz. İşlevselcilik zihnin içsel yapısını değil, zihinsel durumların işlevlerini inceler. Bu bağlamda işlevselciliğe ilişkin temel savlardan sonra tip-örnekleme ayrımını konu edeceğiz. İşlevselciliğin temel görüşlerini açıkladıktan sonra anlayışa yöneltilen eleştirileri değerlendireceğiz.

Giriş

Felsefe tarihinin uzun soluklu sorunlarından biri zihin-beden sorunudur. Bedensel/cisimsel bir varlıkta düşünsel bir yanın bulunuşu sorunun kaynağıdır. Bir başka deyişle zihinselliğin neliği, yapısı, kendine özgü yanlarının ne olduğu tartışma konusudur. Sorunun çözümü için öne sürülen görüşlerde iki ana saflaşmadan söz edebiliriz: zihni ayrıcalıklı bir konuma yükselten yaklaşımlar ve zihni fizik süreçlere indirgeyen yaklaşımlar. Bilindiği üzere geleneksel metafiziklerde zihin ve beden iki ayrı töz olarak ele alınır. Buna karşılık özellikle son yüzyılda fizikselliğe vurgu yapan yaklaşımların ortaya çıktığı görülür. Özdeşlik ve davranışçılık fizikselciliğin önde gelen iki eğilimidir. Fizikselci özdeşliği benimseyen başta John J. C. Smart (1920-2012), Ullin T. Thomas (1924-2000) ve Herbert Feigl (1902-1988) düşünürler, zihin durumlarının fiziksel süreçlere indirgenebileceğini savunur. Buna karşılık başta Gilbert Ryle (1900-1976) olmak üzere davranışçılar ise zihni içinde bulunduğu çevreyle etkileşimi ve verdiği davranışsal tepkilerle açıklama çabasındadırlar. Bir üçüncü yol olarak ortaya çıkan işlevselcilik ise ne tözselliğe dayalı ne de tümüyle fizikselci bir açıklama olarak zihin-beden sorununu çözme denemesidir. Çalışmamızın kapsamı işlevselciliğin temel savlarını ortaya koymak, onu savunan düşünürlerin görüşlerini değerlendirmek ve eksik kaldığı yönleri dile getirmektir.

Köken

Çağdaş felsefeyi belirleyen ana akım eğilimlerden biri analitik gelenektir. Kökenlerini düşündüğümüzde ilkin dil üzerine yoğunlaşan gelenek gelişiminin sonraki aşamalarında zihin üzerinde durmuştur. Bu bakımdan zihin felsefesi hakkında yazan düşünürlerin önemli bir çoğunluğu ya analitik gelenekte yer alan filozoflar ya da onların yanında yetişmiş öğrencilerdir. Analitik felsefe vurgusu yapmamızın nedeni işlevselcilikte zihnin ele alınış tarzıyla ilgilidir. Ayrıntılarını ve çeşitlerini aşağıda ele alacağımız işlevselcilik açısından bir zihin durumu, duysal girdiler, davranışsal çıktılar ve zihin durumları arasındaki nedensel bağıntılar yoluyla açıklanabilir. Açıklama, zihin durumlarını nitelemek için kullandığımız terimlerin kullanımlarına yöneliktir. Öyleyse ilk elden, işlevselciliğin dilsel bir çözümleme üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. İkinci olarak vurgulamamız gereken nokta işlevselcilikte zihin, duysal girdiler ve davranışsal çıktılar bakımından hesaplanabilir (computable) olarak ele alınır. Bu yaklaşımın gerisinde ise geçen yüzyılın bilimsel gelişmeleri bulunur. İnsan fizyolojisine ilişkin bildiklerimizin artması sonucu her bir organın ya da dokunun ne iş gördüğünün belirlenmesi yapay zeka, bilgisayar ve dilbilim alanındaki gelişmeler işlevselci

eğilimleri arttırır. Bilgisayar bilimlerindeki gelişmelerden esinle, beyin-donanıma, zihin-yazılıma benzetilir. Hatta Putnam şöyle demektedir: “Beyni ele almanın belli bir yolu onu sayısal bilgisayara benzer düşünmektir. Psikoloji ise bu bilgisayarın yazılımı, eş deyişle işlevsel örgütlenişi olarak betimlenebilir.”¹

Kimler?

Her ne kadar Aristoteles’in *De Anima* adlı eserinde ruhu, bedenin örgütlenme düzeniyle ilişkilendirmesi² işlevselcilik için bir esin kaynağı olsa da David Lewis’in (1941-2001) kaleme aldığı ‘Özdeşlik Kuramı İçin Bir Argüman’ (An Argument for the Identity Theory) adlı makalesi işlevselciliğin öncü metnidir. Burada Lewis, zihin durumları için nedenselliğe dayalı bir kavrayış geliştirir. Lewis’ten bağımsız olarak David Malet Armstrong (1926-2014), ‘Maddeci Bir Zihin Kuramı’ (A Materialist Theory of Mind) adlı çalışmayı yayınladı. Yine Hilary Putnam’ın (1926-2016) ‘Zihin Durumlarının Doğası’ (The Nature of Mental States) adlı makalesi işlevselciliğin temel metinlerinden biridir.

Temel Savlar

İşlevselciliğin temel savlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Zihin durumları işlevler üzerinden anlaşılabilir. Anlaşılabilmesinin olanağı bir zihin durumunu, duyuşal girdiler, davranışsal çıktılar ve diğere zihin durumları arasında nedensel bağıntılar kurarak açıklamaktır.

2. Zihin durumlarının doğası, *özdevinen* (automaton) bir şeyde gerçekleşen durumlara benzer. Girdiler, çıktılar ve öteki durumlarla bağıntılar aracılığıyla yeni durumlar oluşturulur.

3. Zihin çeşitli türde işlemleri gerçekleştiren karmaşık bir makinayı andırır.

¹ Hilary Putnam, *Representation and Reality*, The Mit Press, Massachusetts, USA, 1978, p. 73.

² Bkz. Egemen Kuşçu, “Aristoteles’in Duyulanıma Temelli Hafıza Kuramı Felsefi Bir Araştırma mıdır?”, *Kutadgubilig*, 25, 2014, pp. 95-114. Türkçede bu konuda bir tartışmayı Kuşçu, Aristoteles’in hafıza üzerine görüşlerini tartıştığı makalesinde Aristoteles'in ruh-beden ilişkisine yönelik görüşlerine de değinmektedir ve Aristoteles'in her türden etkilenimi, ruh ve bedenden birleşik bir varlık olan insanda her iki açıdan değerlendirdiğini söylemektedir. Ancak buna rağmen Aristoteles'in bu konudaki görüşlerinin iki ayrı yoruma kaynaklık ettiğini de belirtmektedir. Kuşçu'ya göre bunlardan "birincisi işlevselci, ikincisi ise metne bağlı (*literalist*) yorumlardır.

4. Zihin durumları *özdevinen* bir şeye benziyorsa, nasıl bu tür bir şey için iş akışı ortaya konulabilirse, zihin durumları için de konulabilir. Girdiler ve çıktılar mantıksal ve matematiksel terimler yardımıyla gösterilebilir. Dolayısıyla zihinsel (mental) olan, zihinsel olmayan (non-mental) bir dil aracılığıyla ortaya konduktan sonra zihin durumları nicelleştirilebilir.

5. Zihin durumları işlevleri açısından betimlenebilir. Bu betimlemeler çeşitli farklı yapılara olanak biçimde yapılabilir çünkü bir işlev farklı yollardan gerçekleştirilebilir. Örneğin ‘televizyon’ işlevsel bir terimdir. ‘Televizyon’, görüntü iletmek üzere düzenlenmiş bir işlevin adıdır. Tüplü, plazma ya da LCD altyapılı olması, malzemesi ve tekniği değişse de, tüm bu cihazlar televizyon olarak adlandırılırlar. Öyleyse ‘televizyon’ bir işleve karşılık gelir. Farklı malzemelerden ve farklı biçimlerden oluşuna televizyonlar aynı işlevi gerçekleştirebilir. Benzer biçimde aynı işlevi gören bir yazılım farklı programlama dillerinde yapılabilir. Aynı programın farklı mimari ve yapıdaki bilgisayarlarda çalışması hep aynı işlevin farklı ortaya çıkarılarda (occupant) gerçekleşmesini örnekler.

6. Bir işlevsel durumun farklı yollardan gerçekleştirilebilmesinin yanı sıra fiziksel bir yapı, farklı düzenlemelerde farklı işlevsel durumları gerçekleştirebilir. Tıpkı bir transistörün farklı makinalarda farklı işleri yapmakta kullanılabilir olması gibi.

Şimdi bu temel savlara nasıl gelindiğini açıklamaya yönelik zihin-beden sorunun işlevselcilik öncesi durumuna bakalım.

Öncesi

Girerken dikkat çektiğimiz üzere işlevselcilik öncesine baktığımızda zihin kuramlarının başlıca ilgilerinin zihnin ne olduğu sorunu ve her bir zihin durumu tipine (type)³ kendi özdeşliğine neyin verdiği sorunu olduğu görülür.

³ Burada söz konusu olan ‘tip’ kavrayışı Peirce’ün tümel-tikel ayrımını karşılık gelecek biçimde kullandığı type-token (*örnekleme*) ayrımını dayanır. Burada *tipi* şeyin türü, *örnekleme*yi ise özel bireysel şey olarak düşünebiliriz. Sözelimi gömlek bir *tip*, şu an giydiğim gömlek ise bir *örneklemedir*. Ayrım genellikle dil üzerinden yapılır. Örneğin, ‘kedi’, ‘kedi’ ‘köpek’, denildiğinde 3 *örneklemeden* fakat 2 *tipten* söz ederiz. Peşe peşe yazılan ‘kedi’ler aynı *tipin* farklı *örneklemeleridir*. Söz konusu *tip* ve *örnekleme* ayrılığı zihinsel ve nörolojik bakımdan tutulur. Şu örneklere bakalım:

Zihnin ne olduğu sorununa ilişkin temel yaklaşım zihnin yapısının araştırılmasıdır. Böylesi bir araştırma tözsel zeminde ikicilikte (dualism) yürütölür. İkcilikte zihinsel ve fiziksel tözlerin ayrı ayrı var olduğu savunulur. Ancak ikicilik uyarınca uzamsal bir yer tutmayan zihnin, bir bedenle nasıl bağıntı kurduğu büyük bir bilinmez olarak kalır. Bu engelin yanı sıra sinirbilimsel çalışmalara destek veren bir yanının olmaması ikiciliğin bir başka zayıf yanıdır.

Özdeşlik sorunu ise, bir zihin durumunu zihin durumu yapanın ne olduğu, örneğin çeşitli sevinçleri sevinç yapan ortak yanın ne olduğu araştırmasına dayanır. Bu sorunun yanıtı için fizikselcilik ile davranışçılık fiziksel şeylere işaret eder. Davranışçılık sevinçleri sevinç yapanın ortak sevinç davranışı olduğunu ileri sürer.

Davranışçılığı köktenci ve mantıksal olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Köktenci davranışçılığa göre, davranışlar, zihinsel nedenlerden kaynaklanmaz. Davranışların nedeni duysal girdilere verilen tepkilerdir. Mantıksal davranışçılık ise zihne ilişkin terimlerin anlamları hakkındadır. Buradaki temel düşünce bir zihin durumunu belli biçimde davranma eğilimiyle ilişkilendirmez. Bu ilişkilendirme zihinle ilgili dağarcığın, girdiler ve çıktılar hakkında bir dağarcığa indirgenmesine dayanır. Böylelikle, zihinsel bir durum koşullu ve ucu açık tümceler yoluyla anlatılır. Örneğin, aç olmak, yiyebileceği bir yemek bulduğunda ve yemesinde sakınca yoksa bir kişinin nasıl davranacağıyla ilişkilendirilir. Ali'nin acıktığına ilişkin zihin durumu "Elverişli yiyecek bulabilirse, Ali karnını doyurur" türünde koşullu bir bağıntıya dönüştürölür. Dolayısıyla davranışçılıkta zihin durumları, fiziksel girdiler ve tepkilerle ilişkilendirilir.

Davranışçılıkta bir zihin durumu söz gelimi sevinç için, sevinçleri sevinç yapan ortak yanın işlevler olduğu söylenir ama sevinç taşıyan varlıkların fiziksel olmayan bir yanları olup olmadığı hakkında bir görüş ileri sürölmez. Bu çerçevede işlevselcilikte zihin-beden bağıntısına ontik bir ayırım ortaya koymaksızın yanıt verilir.

Fiziksel özdeşlik anlayışı açısından zihinsel durumlar, bedenin fizyolojik süreçlerine indirgenebilir. Bu yaklaşımı, *tip* ve *örnekleme* özdeşliği olmak üzere ikiye ayırabiliriz. *Örnekleme özdeşliği* uyarınca bir zihin durumunun her *örneklemesi*, bir fiziksel *örnekleme* ile

"Türkiye'nin en büyük takım olduğuna ilişkin inanç" *tipinin* bir *örneklemesi* "Beşiktaş'ın Türkiye'nin en büyük takım olduğuna ilişkin inancım" olabilir. Aynı biçimde "Yaşadığım baş ağrısı" *örneklemesinin tipi* "Baş ağrısıdır".

bir ve aynıdır. Örneğin şu an yaşadığım baş ağrısı (bir *örnekleme*) C-sinir liflerimdeki (acı hissini iletiminde görev alan lifler) iletimle özdeştir. Buna karşılık *tip* özdeşliğinde, zihinsel durumların her bir *tipi*, fiziksel bir durumun belli bir *tipiyle* bir ve aynı şeydir. Genel olarak acı (*tip* olarak), genel olarak C-sinir liflerimdeki iletimle özdeştir (*tip* olarak). Fark edilebileceği üzere *tip özdeşliği* kuramının, *örnekleme özdeşliğini* içermesine karşın, tersi söz konusu değildir. Şu örneği göz önünde tutalım:

Varsayalım ki, *tip özdeşliği* kuramında ileri sürüldüğü üzere acı *tipleri* ile C-sinir liflerindeki iletimler özdeş olsun. Bu varsayım her bir acı *tipinin* bir başka C-sinir lifi iletimiyle veya tam tersi biçimde özdeş olduğunu gösterir. C-sinir lifi iletimi olmadan acı duyulamaz ve acı olmadan C-sinir lifinde iletim olmaz. Bu özdeşliği bir başka örnekle açık kılmaya çalışalım. Su ile H₂O *tipleri* özdeştir. Bu özdeşlik her su örneklemesinin H₂O örnekleme ile ortak olduğunu belirtir. H₂O olmadan su edinilemez ve tıpkı bunun gibi su olmadan H₂O elde edilemez.

İşlevselcilik, *örnekleme özdeşliğini* benimser ancak *tip özdeşliğini* kabul etmez. İşlevselciye göre, zihinsel durum *tipleri* çok çeşitli türde gerçekleştirilebilir. Her bir zihinsel durum çok farklı tarzda ‘gerçekleştirilebilir’. Şöyle ki, bir ve aynı zihinsel *tipin örnekleme*leri örneğin

- Parmağıma çekiç vurduğumda hissettiğim acı
- Parmağınıza çekiç vurduğunuzda hissettiğiniz acı
- Ali Önay’ın parmağına çekiçle vurduğu zaman hissettiği acı

farklı fiziksel *tipler* olabilir.

İşlevselciliğe göre bir *örnekleme*yi zihinsel durum yapan fiziksel özellikleri değil, *örnekleme*nin içinde yer aldığı nedensel bağlantılar/işlevlerdir. Bu durumu zihin felsefesinde sıkça kullanılan bir benzetmeyle açıklayalım. Diyelim ki, zihin durumlarına ilişkin *tipler* (yanık acısı, Beşiktaş’ın Türkiye’nin en büyük takım olduğuna ilişkin inanç, papatya koklama duyusu vb.) çeşitli fare kapanlarına benzesin.

Her bir fare kapanı (bir fare kapanı *tipinin* her bir *örnekleme*si) fiziksel bir nesnedir. Fakat bunun ötesinde, fare kapanının nasıl olması gerektiğine ilişkin hiçbir özelleşmiş fiziksel nesne *tipi* yoktur. Örneğin şu fare kapanı tiplerine bakalım:

- 1. fare kapanı: fiziksel tip: odun, tel ve peynir
- 2. fare kapanı: fiziksel tip: çelik, bıçak ve inorganik yem
- 3. fare kapanı: fiziksel tip: yapışkanlı kağıt

Fare kapanı işlevsel bir *tiptir*, fiziksel bir *tip* değildir. Bir şeyin fare kapanı olup olmadığı neden yapıldığına değil, ne yaptığına bağlıdır. Yukarıdaki üç fare kapanı *örnekleme* de, her ne kadar farklı fiziksel *tip* de olsalar bile aynı işlevsel fare kapanı *tipindedir*. Fare kapanı tipi hiçbir fiziksel *tip*le özdeş değildir.

Görüldüğü üzere, fare kapanı *tipinin* her bir *örnekleme* fiziksel bir nesnedir. Fare kapanının fiziksel bir *tip* değil, işlevsel bir *tip* olması olgusu, fiziksel olmayan fare kapanları olduğu anlamına gelmez.

İşlevselcilik açısından her zihin durumu *tipi* işlevseldir. Bir zihin durumunu zihin durumu *tipi* yapan hangi malzemeden yapıldığı değil fakat ne yaptığıdır. İşte bu yüzden işlevselcilikte *örnekleme* özdeşliğine yakın durulur. Bu durumu bir örnekle açıklayalım:

$2+2=4$ 'e ilişkin sanı *tipi*, *fiziksel* bir *tip* değil *işlevsel tiptir*. Yine de, her bir *örnekleme* zihin durumu fiziksel bir nesnedir. $2+2=4$ sanısı *tipine* ilişkin şu 3 *örnekleme*yi değerlendirelim.

Seda'nın $2 + 2 = 4$ ettiğine ilişkin sanısına karşılık gelen fiziksel tip karbon, vb.' den oluşsun.

Varsayımsal bir uzaylının $2 + 2 = 4$ ettiğine ilişkin sanısına karşılık gelen fiziksel tip: karbon, adamentium, vb.' den oluşsun.

Bir robotun $2 + 2 = 4$ ettiğine ilişkin sanısına karşılık gelen fiziksel tip: silikon, vb.' den oluşsun.

Bu üç zihinsel durum *örneklemesinin* hepsi de aynı zihinsel *tipendir* ($2+2=4$ 'e ilişkin sanı) fakat hepsi de farklı fiziksel durum *tipindedir*.

Nasıl ki fare kapanı yapmak için birden fazla yol bulunur işlevselcilik açısından, zihinsel durumlar oluşturmak için de birden fazla yol bulunur. Zihinsel durumlar pek çok farklı fiziksel yolla gerçekleştirilme olanağı taşır:

- Volkan: insanın acısı fiziksel *tip*: C-sinir liflerinde iletim
- Karabaş: köpeğin acısı fiziksel *tip*: köpeğin C-sinir liflerinde iletim
- Zıpzıp: farenin acısı fiziksel *tip*: farenin C-sinir liflerinde iletim

Bu örnekler aynı zihinsel *tip*te (acı) fakat aynı fiziksel *tip*te olmamaya ilişkindir. Özdeşlik kuramı doğru olsaydı, insanlar, köpekler ve farelerin aynı acıyı çekmesi için tamı tamına aynı zihinsel durum *tipine* sahip olması gerekirdi. Öyleyse işlevselcilik *tip özdeşliği* kuramına karşı çıkar çünkü bu kuram uyarınca diğer canlıların zihinsel olarak bize benzemeleri için fiziksel olarak bizim gibi olmaları gerekirdi. Dolayısıyla işlevselcilikte *örnekleme özdeşliği* benimsenir.

Bunun yanı sıra kimileri açısından işlevselcilik doğru ise fizikselcilik yanlıştır. Şöyle ki, bir zihin durumu diyelim acı bir işlevsel durum ise, beyin durumu olamaz çünkü işlevselcilik açısından beyni olmayanlar da aynı nedensel rolü başka organlar üzerinden karşılayabilme olasılığı taşır.

Yukarıda dikkat çektiğimiz üzere işlevselcilikte zihinsel süreçler dışsal girdi ve gözlemlenebilir çıktı ile açıklanır. Zihin durumları davranışların içsel nedenleridir. İkicilikten farklı olarak işlevselcilikte zihin, fiziksel olandan kategorik olarak ayrı olmak zorunda değildir. Bunun nedeni işlevselcilik açısından fiziksel yapının ne olduğu değil, ne biçimde bir araya geldiğidir.

Konu ettiğimiz gibi işlevselcilikte zihin hesaplanabilir süreçler üzerinden ele alınır. Şimdi bu hesaplanırlığa uygun olarak zihnin nasıl ele alındığını görelim.

Bir Zihin Durumu Nasıl Nicelleştirilebilir?

Anımsanacağı üzere işlevselcilikte duyuşal girdilerin, davranışlar çıktıların ve nedensel bağıntıların kullanılarak tüm zihinsel durumların açıklanmaya çalışıldığından söz etmiştik. Örneğin bir zihin durumu olarak sevinmeyi ele alalım. Pek çok başka olası etmenin yanı sıra lezzetli bir yemek yenince karın doyurulsun ve karın doyurulunca daha dinç hissedilsin, daha dinç hissetmek hoşsa gitsin ve sonucunda ‘ohhh’ densin. Şimdi bu örneği işlevselcilik

açısından düşündüğümüzde sevinmeyi şöyle tanımlayabiliriz: sevinmek = şu iki zihin durumunu yaşamaktır: karın doyurma dinç hissetmeye neden olur, dinç hissetme hoşça gider ve ‘ohhh’ dedirtir.

Sevinç içinde olmak = Öyle bir x durumunda olmadır ki $\exists P \exists Q$ [karnını doyurmak P’ye yol açar ve P hem Q’ya yol açar ve ‘ohhh’ dedirtir ve x P’dedir] Burada sevinmenin ilgili olduğu tüm zihin durumlarını ve nedensel bağıntılarını simgeleştirmek de olanaklıdır. Dolayısıyla işlevselcilikte zihinsel olmayan terimlerle zihinsel olan gösterilebilir. Açıkta ki, bu nicelleştirerek gösterme zihinsel durumların ne olduğunu ele almaz. Bundan ötürü işlevselcilik, yalnızca girdileri ve çıktıları konu eden terimler aracılığıyla zihinsel olanı niteler. Fakat bu nitelemede girdi ve çıktıların hangi yapıda olduğu değil nasıl bağıntılandırıldıkları başka deyişle aralarındaki nedensel ilişkiler önemlidir.

Diyelim ki, acı içinde biri olsun. Çekilen acının belirli bir sinirsel durum aracılığıyla gerçekleştiği düşünülebilir. Söz konusu sinirsel durumun maddi yapısı da saptanabilir. İşlevselcilik açısından böylesi bir zemini bir bilim dalı örneğin sinirbilim çalışır. Ne var ki, acı durumunun gerçekleşmesinde önemli olan acı durumunun cisimsel oluşu değil belirli nedensel roldür. Bir zihin durumunun çoklu gerçekleştirilmesi nedensel rolleri açısından zihin durumlarının üst düzey bir işlevsel betimlemesini içerir.

Bu temel noktalardan sonra işlevselcilik açısından öne çıkan iki isim olan Lewis ve Putnam’ın işlevselcilik anlayışlarını konu edelim.

Lewis’in İşlevselcilik Anlayışı

Lewis’in işlevselcilik anlayışı fiziksel özdeşliğe yaklaşır.⁴ Diğer bir deyişle Lewis zihin durumlarının fiziksel durumlara karşılık geldiğini öne sürer. Ancak onun bu eğilimi fiziksel özdeşliği savunan bir yaklaşımdan farklıdır. Aşağıda ayrıntılarını göstermeye çalışacağımız üzere Lewis zihin terimlerinin anlamına ilişkin bir kuram geliştirir. Bu kuram aracılığıyla terimlerin işlevleri ve gönderimleri üzerinden fizikselcilik anlayışını düzenler. Lewis bu konuda Ramsey tarzı terim tanımlama yöntemini kullanır. Bu yöntemi açıklamak için

⁴ David Lewis, “Psychophysical and Theoretical Identifications”, *Australasian Journal of Philosophy* 50, 1972 249-58.

Lewis'in anılan makalesindeki örneğini konu edelim. Varsayalım ki, bir cinayeti araştıran müfettiş 3 şüpheliyi saptamak için X, Y, Z terimlerini kullansın ve şunu söylesin:

“X, Y, Z, Mr. Body’yi öldürmek için işbirliği yaptılar. 17 yıl önce Uganda’nın altın madenlerinde X, Mr. Body’nin ortağıydı... Geçen hafta, Y ve Z bir barda konuşurken görüldü. Salı gecesi 11:17’de Y çatı arasına gitti ve zaman ayarlı bir bomba yerleştirdi... 17 dakika sonra X, Z ile bilardo odasında buluştu ve ona kurşun boruyu verdi. Çatı katında bomba patladığı anda Fransız pencerelere doğru 3 el ateş etti..”⁵

Müfettiş herkesin bildiğini varsayıp haklarında açıklama yapmaksızın X, Y, Z terimlerini kullanır. Lewis bu terimleri T-terimleri olarak adlandırır. X, Y, Z dışında hikayede geçen terimler ise O-terimleridir. Dolayısıyla bir kuramın parçası olarak kuramla birlikte ileri sürülen terimler T-terimleri, kuramdan önceki diğer bütün terimler O-terimleridir. Diyelim ki, Ali, Adnan ve Ahmet cinayete katılmış olsunlar ve cinayet kurgusunu haklı çıkarınsınlar. Böylelikle bu üçlünün kuramı gerçekleştirdiklerini varsayabiliriz. Buradan hareketle Lewis kuramsal terimlerinin nasıl türetildiğine geçer. Kuramsal terimler, içkin işlevsel tanımlarla birlikte sunulur. Yukarıda X, Y, Z böylesi işlevsel tanımları karşılayan terimlerdir. Bu terimlere anlam bulmak için özel bir çaba gösterilmez. Söz konusu terimler, A, B, C nedensel rollerini yerine getiren öğeler için (yukarıdaki kurgu cinayeti işleyen insanlar) için kullanılır. Bir terim, kuramın içinde yer aldığı varsayılan kurguyu gerçekleştirirse, gerçekleştiricisinin belirli betimleyicisi (definite description) olur. Gerçekleştiremezse kusurlu bir betimleme (improper description) olur.

Belirttiğimiz üzere T-terimleri bir kuram aracılığıyla öne sürülür. Eş deyişle içinde çeşitli terimlerin geçtiği tümceler birlikte T kuramını oluşturur. Geriye kalan O terimleri kuram öncesinden gelen terimlere gönderimde bulunur. Lewis açısından T-terimleri adlardır. T-terimlerini tanımlamanın yolu T’yi tüketici bir biçimde yazmaktır. Böylelikle tüm T- tümceleri ortaya konur. Simgesel olarak gösterecek olursak $T(t_1, t_2, t_3, \dots, t_n)$, T’yi oluşturan tüm t tümcelerinin gösterimidir. Lewis daha sonra $t_1, t_2, t_3, \dots, t_n$ ’deki terimlere serbest değişkenler atar: $T(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$. Bu yolla T tamdeyiminin (formula) gerçekleştirilmesine (realization) olanak sağlanır. Burada yalnızca O-terimleri ve serbest değişkenler bulunur. Dolayısıyla kuramla birlikte ortaya atılan terimlerin O-terimleri ve serbest değişkenler

⁵ Lewis, *Psychophysical and Theoretical*, p. 250.

aracılığıyla yorumlanması olanağı doğar. O-terimleri sabit yorumlandığında ise herhangi n'li T'yi gerçekleştirir. Buradan Lewis şu postulatları önerir:

- T'yi gerçekleştiren biricik n'li varsa, bu durumda T terimleri o n'linin bileşenlerini sırasıyla adlandırır.

- T'yi birden fazla gerçekleştirenler bulunursa, T terimleri hiçbir şeyi adlandırmaz.

- T'nin hiçbir gerçekleştirmesi yoksa, T-terimleri hiçbir şeyi adlandırmaz.

Bu postulatlar yoluyla her bir terimin gönderimi belirlenebilir. Örneğin T-terimlerinin i.'si n sayıdaki T'nin i. sırada olup, T'yi gerçekleştiren ögesidir. Bu durumda t_1 , T'yi gerçekleştiren ilk öge... t_n , T'yi gerçekleştiren son öge olarak görülür.

Bazen T-terimlerinin gönderimlerini T'nin gerçekleştirilmesini sağlayan belirli nedensel roller olarak görülür. Nedensel rol başka şeyler, özellikler, sınıflar vb. ile belirli nedensel bağıntılar kurma özelliğidir. Örneğin, T, t_1 için şöyle nedensel bir rol belirleyebilir. T'de t_1 'in geçtiği tüm tümcelerde serbest değişkenler atanabilir. Ortaya çıkan açık tümceyle gösterilen nedensel bir roldür.

Bu yolla T-terimlerinin tanımları hakkında konuşmak yerine T'nin t_i . bileşenine atadığı nedensel-rol hakkında konuşulur.

Söz konusu kuramsal çerçevede Lewis zihin durumu terimlerinin dilsel özelliklerini belirler. Söz konusu terimlerin alındığı kaynak ise halk psikolojisidir (folk psychology). Halk psikolojisi gündelik zihin durumlarına ilişkin söz dağarcığını, sözgelimi acı, nefret, sevgi, hayret vb. düzenler. Gündelik insanın doğallıkla ve kendiliğinden başka insanlarla etkileşiminden halk psikolojisi ortaya çıkar. Lewis halk psikolojisini terim öneren bir kuram olarak görür. Halk psikolojisi terimleri yukarıda dile getirdiğimiz çerçevede belli bir R nedensel rolünün ortaya çıkarıcı (occupant of causal role R) hakkında kullanılır. Böylece psiko-fizik indirgeme yapılır. Örneğin bir Z zihinsel durum terimi R'nin ortaya çıkarıcı (occupant of R) anlamına geliyorsa, deneysel bir araştırma ile R'yi dolduran bir N sinirsel durumu bulunur. Bu durumda $Z=N$ olur. Lewis açısından zihin durumlarını açıklama bir terminoloji sorunudur. Bu yüzden o bir kavramsal işlevselcidir. Ona göre 'acı olma' işlevsel bir özelliğin katı göstericisidir. Buna karşın 'acı' bir katı gösterici değildir. 'Acı' kavramsal olarak, 'şu şu nedensel işlevdeki durum' biçimindeki belirli betimlemeye denktir. Böylesi bir

dile getirişin göndergesi (referent) bizdeki belirli bir beyin durumudur fakat bir robottaki göndergesi bir devre olabilir. Tıpkı piyangodaki büyük ikramiyenin bir keresinde 890789 rakamına bir başkasında 633111 rakamına vurması gibi. 890789 ile 633111 arasındaki ortak yan kazanan rakamlar olmalarıdır. Bunun gibi metafizik açıdan düşünöldüğünde acıları acı yapan ortak yan nedir sorusunun yanıtı işlevdir. Benzer olarak bir robotun acısı ile insanın acısı arasındaki ortaklık işlevle ilgilidir. Yoksa insan ile robot arasında fiziksel bir benzerlik yoktur. Bundan ötürü robot ile insanın acısı arasındaki ortak yan kavramsaldır.

Putnam'ın İşlevselcilik Anlayışı

'Acı bir zihin durumu mudur?' sorusu Putnam'ın zihni araştırmak için başvurduğu sorudur. Bu soruyu şu biçime döndürür: "t zamanında acıya sahip olma özelliğı bir zihin durumu mudur"⁶ Putnam böyle bir soruya analitik felsefe geleneğı uyarınca yaklaşmayı önerir. Buna göre "A olmak B olmaktır" türünde bir deyişin çözümlemesini yapar. Acı açısından düşündüğümüzde soru "acı taşımak bir zihin durumudur" deyişine dönüşecektir. Böylesi bir deyişin doğru olabilmesi ise A ve B terimlerine bağılıdır. "A olmak B olmaktır" demenin felsefi açıdan bilgilendirici olabilmesi için A ile B arasında indirgeyici bir bağıntı olması gerekir. Putnam açısından, "acı bir zihin durumudur" deyişi, deneysel indirgeme sonucu elde edilen bir özdeşlik değıldir.

Bundan sonra Putnam, özellik ile kavram arasında ayırım yapar. Özellik, acı içinde olmak, belirli bir beyin durumunda olmak, belirli bir davranış eğiliminde olmak gibi bir ya da birden fazla yüklemle dile getirilebilen şeyleri nitelemek için kullanır. Kavram ise eş anlamlar sınıfları yoluyla açıklanan şeyler için kullanılır. Örneğın 'iki' yerine 'çift' kullanılabilir. Putnam bu ayırımı, zihni fiziksel özdeşlik yoluyla açıklamaya yönelik bir eleştiri için kullanır. "Acı bir zihin durumudur" dendiğinde kavram olan 'acı' ile özellik olan 'bir zihin durumu' arasında özdeşlik kurulur, bu ise ona göre hatalıdır.

Putnam, acının fiziksel ve kimyasal anlamda bir zihin durumu olmasını benimsemez bunun yerine acının işlevsel bir durum olduğı görüşündedir. Bu savını desteklemek için 'olasılıklı özdevinen' (probabilistic automaton) kavramını öne sürer. Bu kavram, tüm duyusal girdileri (sensory inputs) gözöünde tutarak motor çıktıları (motor output) olarak bir sonraki

⁶ Putnam, *The Nature of Mental States*, s. 223.

zihin durumunun olasılığını içermeyi kapsar. Bu bakımdan Putnam'a göre deneysel bir dizge (system) farklı *olasılıklı özdevinenleri* fiziksel olarak gerçekleştirilebilir. Eş deyişle, *özdevinen* belirli tek bir fizik yapı üzerinde değil, türlü biçimde gerçekleştirilebilir. Bu durumu açıklamak için Putnam, *betimleme* (description) deyişini kullanır.⁷

Dikkat çekici bir nokta Putnam'ın *olasılıklı özdevinen* anlayışının Turing makinasından farklı oluşudur. Turing makinesi belirlenimci (deterministic) bir yapıdayken *olasılıklı özdevinen* belirlenimsel olmaktan öte olasılıklıdır. Turing makinasında durumlar arasında geçiş kesin bir biçimde belirlenmişken Putnam'ın *özdevinende* olasılıklıdır.

Bu kavramsal çerçeve içerisinde Putnam “acı içinde olmak bir organizmanın işlevsel durumudur” deyişini şöyle açıklar:

“1. Acı çekebilen tüm organizmalar *olasılıklı özdevinenlerdir*.

2. Acı çekebilen her organizma, belirli bir çeşidin en az bir *betimlemesini* taşır. (Başka bir deyişle acı çekebilme uygun bir işlevsel organizasyon çeşidi taşımaktır.)

3. Acı çekemeyen hiçbir organizma (2)de gönderim yapılan türde *betimlemeleri* ayrı ayrı bulunduran parçalara ayrıştırılamaz.

4. (2)de gönderim yapılan türde her *betimleme* için duyuşal girdilerin öyle bir altkümesi bulunur ki, o *betimlemeli* bir organizma, bazı duyuşal girdileri o zaman ve yalnızca o zaman o altkümedeyse açığı içindedir.”⁸

Tüm bu söylediklerinden Putnam, zihin durumlarının fiziksel özelliklerini anlamaksızın yetkin bir biçimde anlaşılabilceğini ileri sürer. Bunları söylemekle beraber Putnam ileri sürdüğü işlevselciliğin bir takım belirsizlikler içerdığını de ekler. Örneğin kendi yaklaşımı hastalanıldığında zihin durumlarına ne olduğu konusunda açıklama yapmaz. Benzer biçimde yaklaşımı işlevsel durumların uyarıcılarla bağıntısını açıklamaz. Yine de Putnam kendi anlayışının araştırmacılar için özdeşlik kuramından daha geçerli deneysel bir araştırma programı öne sürdüğünü belirtir. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz: özdeşlik kuramı uyarınca acı için tek bir fiziksel kimyasal yapı olmak zorundadır. Dolayısıyla acı çeken her canlı için tam olarak aynı fiziksel kimyasal yapının bulunması gerekir. Putnam böylesi bir yapıyı

⁷ Putnam, *The Nature of Mental States*, s. 226.

⁸ Putnam, *The Nature of Mental States*, s. 226.

olanaklı görse de tüm organizmalar için işlevsel bir yaklaşım geliştirmenin, tam olarak aynı fiziksel kimyasal yapı bulmaktan daha kolay olduğunu ileri sürer.

Putnam'ın fiziksel özdeşlik kuramına karşı yönelttiği bir başka eleştiri şu biçimdedir: zihin durumları, beyin durumlarına özdeşse tüm organizmalar açısından fiziksel kimyasal yapının aynı olduğunu göstermek gerekir. Oysa tek bir zihin durumunun, farklı organizmalarda farklı fiziksel kimyasal yapıya karşılık geldiğini göstermek özdeşlik kuramını yanlışlamaya yeterli olur.

Putnam'a göre zihinsel durumlar arasında özdeşlik kurma eğiliminin kaynağı çeşitli canlılarda davranışsal ortaklıklardır. Benzer davranışlar sergilendiğinde aynı işlevsel yapılanmadan söz edebiliriz ancak aynı fiziksel kimyasal yapıdan söz edemeyiz.

Lewis ve Putnam'dan yola çıkarak işlevselciliği, iki temel kategoriye bölümleyebiliriz. Bu iki temel kategori Ned Block'un 'İşlevselcilikle Sorunlar' (Troubles with Functionalism) adlı makalesinde dikkat çektiği üzere⁹ kavramsal ve deneysel olarak belirlenebilir. Kavramsal derken sözünü ettiğimiz, Ramseyci biçimde dile getirilen işlevselci bir özelliğe ilişkin bir T kuramında zihinsel durum terimlerine gönderme yapılmasıdır. Deneysel işlevselcilikte ise işlevsel çözümleme deneysel varsayımlara taşınır. Kavramsal işlevselcilikte, zihin durumlarını betimleyen terimler halk psikolojisinden, deneysel işlevselcilikte ise bilimsel çalışmalardan alınır. Her iki kuram da bu terimleri nedensel rollerle ilişkilendirir. Bu nedensel roller belli *ortaya çıkaranlarda* gerçekleşir. İşlevselcilikte, bu nedensel rolleri ortaya çıkaran zeminin özellikle fiziksel olduğu vurgulanmaz. Fiziksel olmayan başka zeminlerin olması her ne kadar pratik olarak gösterilmese de, kuramsal olarak olanaklıdır. İşlevselciliğin temel tezlerini konu ettikten sonra, yöneltilecek eleştirilere geçebiliriz.

Eleştiriler

İşlevselciliğe yönelik eleştirilerin başında böylesi bir zihin anlayışının zihnin yapısının bilinmesi hakkında bir katkı sağlamadığı görüşü bulunur. Gözlemlenen bir zihin durumu

⁹ Ned Block, "Troubles with Functionalism", *Readings in Philosophy of Psychology*, ed.: Ned, Block, 2 vols. Vol. 1. Cambridge: Harvard, 1980. p. 268-275.

hakkında bir neden saptamak, durumunun ne olduğunun bilinmesini etkilemez. Bu bakımdan işlevselcilik zaten bilinenlere ilişkindir. Üstelik zihin durumlarının bu nedensellik bağlamında ele alınışı, onları herhangi bir işlevsel şeyden farksız kılar. Nasıl bir televizyon, fare kapanı vb. işlevsel biçimde betimlenirse zihin durumları da betimlenir. Ama bu betimleme zihin durumuna özgü yanın ne olduğu açıklanmaz. Dolayısıyla büyük bilinmezlikleri içeren zihnin kendine özgü yanlarını açık kılmak açısından işlevselcilik çözüm önerileri sunmaz.

Bir başka eleştiri uyarınca zihnin işlevsel bakımdan ele alınması, sonlu sayıda zihin durumu terimini barındıran bir kuramı gerektirir. Bazı tekli durumlar; sözgelimi, ağrı ya da bir renk algısı için bu olanaklıdır. Böylesi bir zihin durumunun başka zihin durumlarıyla bağlantıları girdiler ve çıktılar yoluyla sıralanabilir. Fakat böylesi duyuusal bir kuramsal çerçeve, sanı-durumları, arzu-durumları ve önermesel tutum durumları anlamak için elverişsiz sayılır. Düşünce nesnesi olabilecek zihin durumları için üst sınır bulunmaz. Bu yüzden böylesi bir zihin durumuyla bağlantılı diğer zihin durumlarını sayıp dökmek olası görünmemektedir.

İşlevselcilerin üstesinden gelmekte başarısız oldukları bir konu deneyimin niteliksel içeriğidir. Fodor bu durumu açıklamak için şu örneği verir¹⁰:

“Kırmızı bir filtre aracılığıyla boş bir duvara baktığımı hayal et. Şimdi kırmızı filtreyi yeşil bir filtreyle değiştir ve geri kalan her şeyi tam olarak aynı bırak. Filtre değiştiğinde yaşadığın deneyimin niteliğinde bir şey değişir, işte tam değişen bu şey deneyimin niteliksel içeriğidir.”

İşlevselcilik açısından böylesi bir durumun sorun olmasının kaynağı nedensel bağıntılar yoluyla zihnin açıklanmasıdır. Kırmızı ve yeşil filtreye ilişkin zihin durumları aynı nedensellik bağlamında ele alınabilir buna karşılık niteliksel içerikleri farklıdır.

İşlevselcilik açısından bir başka büyük sorun zihin durumlarını oluşturan dolaysız algıların neye benzediklerinin ancak birinci tekil kişi bakımından konu edilmesi durumudur. Bunun anlamı betimleme yoluyla tüm ayrıntılarıyla anlatılan bir dolaysız duyumun, hiçbir zaman algılayan kişinin deneyimlediğiyle özdeş olup olmadığının bilinemeyeceğidir. Bundan

¹⁰ Jerry Fodor, ‘The Mind-Body Problem’, *Scientific American*, 244, January 1981, The Mind-Body Problem. *Scientific American*, 244 (January 1981). Reprinted in John Heil (ed.), *Philosophy of Mind: A Guide and Anthology* (Oxford: OUP, 2004), pp. 168-182.

ötürü iki zihinsel durum nedensel bağıntılar taşıdıkları halde farklı niteliksel içerikler barındırabilir. Qualia sorunu olarak bilinen bu durumu anlatan argümanlardan biri olan tersine çevrilmiş renk tayfını şöyle anlatabiliriz. İki farklı bireyin sözgelimi Ali ile Burhan'ın çok farklı renk deneyimi taşıdıklarını varsayalım. Bunun anlamı tam olarak aynı nesneye ilişkin farklı renk qualiaları edinilmesidir. Ali domateslere bakınca, benim ve sizin kırmızı renk olarak deneyimlediğimiz rengi deneyimlesin. Burhan bakınca ise benim ve sizin yeşil renk olarak deneyimlediğimiz rengi deneyimlesin. Ali gökyüzüne baktığında benim ve sizin mavi olarak gördüğünü görsün, Burhan gökyüzüne baktığında ve benim ve sizin sarı olarak gördüğünü görsün. Bu durum Burhan'ın renk körü olmasından kaynaklanmasın, yalnızca dünyaya ilişkin renk deneyimlerinin ters olmasından kaynaklansın.

Ali ve Burhan için farklı renk duyularına yol açan uyarıcılar aynı olabilir. Sözgelimi bir domates, gelen ışığı Ali ve Burhan için de aynı dalga boyunda yansıtır. Farklı deneyimleri nesnelere ve renklerine ilişkin aynı sanılara ulaşmalarını sağlayabilir. Her ikisi de domatesin kırmızı, gökyüzününün mavi olduğuna inanabilir. Buna karşın Ali ve Burhan açısından *qualialarını* karşılaştırmanın bir yolu bulunmaz. Başka deyişle Ali ve Burhan'ın *qualialarının* farklı olduğunu gösteren hiçbir belirteç yoktur. Domatesin ne renk olduğu sorulduğunda her ikisi de 'kırmızı' cevabını verebilirler, kırmızı rengi işaret etmeleri istendiğinde her ikisi de domatesi gösterebilir. Dolayısıyla renkler bakımından davranışları tıpatıp aynı olabilir.

Ters çevrilmiş renk tayfanın olanağı işlevselcilik için önemli bir sorundur çünkü Ali'nin bir domatese baktığındaki renk duyumu, Burhan'ın aynı domatese baktığındaki renk duyumundan başka tipte olabilir. Bu farklılığa karşın bu zihinsel durumlar aynı nedensel etkilere yol açar.

Hatırlanacağı üzere işlevselcilik açısından iki zihinsel durum *örnekleme* aynı nedensel etkiye yol açarsa aynı zihinsel tipte olmalıdır. Fakat ters çevrilmiş renk tayfı örneğinde olduğu gibi, iki zihinsel durum *örneklemesinin* iki farklı zihinsel tip için tamı tamına aynı nedensel etkiye yol açmaları örneğin Ali'nin bir domatese bakarken kırmızı-duyumu tipi ve Burhan'ın aynı domatese bakarken yeşil-duyumu tipini taşıması gibi olanaklıdır. Dolayısıyla ters renk tayfı olanaklı ise, işlevselcilik geçerli olamamaktadır. Üstelik ters çevrilmiş renk tayfı yalnızca kuramsal bir tasarı değil gerçekleşme olanağı bulunan bir durumdur. Pseudonormal görüntü (pseudonormal vision) olarak tanımlanan durum şöyledir: Bilindiği üzere insan gözünde temel olarak mavi, yeşil ve kırmızı olmak üzere fotoreseptörler bulunur. Bunlar B, R, G (mavi, kırmızı, yeşil) konileridir. Bu koniler, ışığın dalga boyunu denetleyen farklı foto

pigmentleri taşır. Olağan bir görüntü bu üç renk konisinin birleşmesiyle elde edilir. Kimi genetik bozukluklar sonucu kırmızı ve yeşil olması gereken renk pigmentleri ya tümüyle yeşil ya da tümüyle kırmızı olabilir. Bu durumda kırmızı-yeşil renk körlüğü ortaya çıkar ve iki renk birbirinden ayırt edilmez. Pseudonormal görüntü ise kırmızı ve yeşil renk pigmentlerinin birbirleriyle yer değiştirmesi sonucu meydana gelir. Yeşille dolması gereken konide kırmızı, kırmızı ile dolması gereken konide yeşil bulunur.

İşlevselcilikle ilgili bir başka eleştiri Ned Block'tan gelir. Block ünlü *qualiaya* yokluğu (absent *qualia*) argümanlarıyla işlevselciliği yerer. Argümanlar işlevsel olarak denk yapıların aynı zihinselliği taşımadığını ileri sürer. Block'un temel eleştirisi işlevselciliğin aşırı liberal olmasına yöneliktir. Bunun anlamı şudur, nasıl fizikselcilik zihinsel durumların yalnızca insan türü beyinlerde bulunması bakımından eleştiriliyorsa, işlevselcilik de zihinsel durumları aşırı serbest kurguladığı için eleştirilir. Bu liberal tutumu göstermek için Block, 'homunculi kafa' (homunculi head) ve 'Çin Devleti' olmak üzere iki abartılı örnek sunar:¹¹ Block, ilk örneği uyarınca dışarıdan bakıldığında insana benzeyen ama içsel yapısı farklı olan bir beden tasarladığını bildirir. Bu bedende duysal organlardan gelen tüm nöronlar kafa içinde bulunan boşlukta yer alan düğmelere bağlıdır. Boşlukta ayrıca cüceler bulunur ve düğmeleri yönetir. Cücelerin işi nöronlardan gelen girdilere göre çıktı vermek ve bütün cücelerin paylaştığı bir duvara bir sonraki durumu anlatan bir bildirim asmaktır. Bu bildirim ise girdilerle birlikte yeni çıktılarının verilmesine aracılık eder. Cücelerin tümü aptaldır buna karşın Block'a göre böylesi bir bedende tıpkı bizler gibi zihinselliğin işlevleri görülür. Yine de böylesi bir bedende bilincin türlü deneyimleri örneğin sevinç gibi olduğunu söylemek olanaklı değildir. Block'un diğer örneği uyarınca tüm Çin Devleti, herhangi birinin zihninde gerçekleşen durumları canlandırmak için düzenlenir. Nasıl beyinde çok sayıda nöron bir araya geliyorsa, her bir nörona bir kişi karşılık gelecek biçimde Çin Devleti bireyleri örgütlenebilir. Tüm bireyler bir radyoyla birbirleriyle ve bazı bireyler de yukarıda konusu geçen bedenle bağlantılıdır. Bu kez cüceler yerine insanlar kullanılır. Radyo bedendeki girdi ve çıktıları düzenler. Tüm Çinlilerin görebileceği uydular da bedenin anlık durumunu tüm Çinlilere gösterir. Böylesi bir düzenleme Block açısından kısa bir süre insanın zihin durumlarını anlamak için kullanılan işlevselliğe benzese bile böylesi bir yapıya zihinsellik yüklenmez. Block bu kurgusuyla işlevselliği sağlayan bir düzeneğin bilinç olmaksızın zihinsellik ile ilgisinin kurulamayacağını anlatır.

¹¹ Block, *Troubles with Functionalism*. p. 272.

İşlevselcilikle ilgili bir başka dikkate değer eleştiri bilinç konusundadır. Her bir zihin durumunun eş yapılı olmadığı açıktır. Anlaşılacağı üzere tüm zihin durumlarında farkındalık yoktur. Bir başka deyişle kimi zihin durumlarının bilincinde olurken, kimilerinin bilincinde olmayabiliriz. Bir zihin kuramı bu ayrımı gözetmek durumundadır.

Sonuç olarak işlevselciliğin, zihin-beden sorunu açısından önceki yaklaşımlar olan ikicilik, davranışçılık ve fiziksel özdeşlikten daha geçerli argümanlar ileri sürmesine karşın, zihinsel süreçlerin niteliksel yanıyla ilgili sorunları aşamadığı görülmektedir. Zihnin işlevler yoluyla anlaşılması, yapay zeka ve makina çalışmaları açısından bir verimlilik sağlasa da, zihnin kişisel deneyime yönelik yanlarını kuşatıcı bir biçimde ele almaktan uzaktır.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde işlevselciliğin zihin-beden sorununa çözüm önerisi olarak ne önerdiğini, bu önerilerinin dayanaklarını, tip-örnekleme ayrımını ve işlevselciliğe yöneltilen eleştirileri öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi işlevselciliğin çıkış noktasıdır?
- a) Bir zihin durumunun işlevi
 - b) Beynin fizyolojisi
 - c) Sinir hücrelerinin yapısı
 - d) Sinir iletiminin yapısı
- 2) Aşağıdakilerden hangisi bir işlevselci değildir?
- a) Hilary Putnam.
 - b) Bertrand Russell
 - c) David Lewis.
 - d) Jerry Fodor.
- 3) “Van kedisi, Siyam kedisi ve Ankara kedisi” ifadesinde kaç tip kaç örnekleme bulunur?
- a) 3 tip, 1 örnekleme
 - b) 2 tip, 3 örnekleme
 - c) 1 tip, 3 örnekleme
 - d) 3 tip, 3 örnekleme
- 4) Aşağıdakilerden hangisi fare kapanı benzetmesine ilişkin işlevselciliğin savunduğu görüştür?
- a) Fare kapanı işlevsel bir *örneklemedir*, fiziksel bir *tip* değildir.
 - b) Fare kapanı işlevsel bir *tiptir*, fiziksel bir *örnekleme* değildir.
 - c) Fare kapanı zihinsel bir *tiptir*, zihinsel bir *örnekleme* değildir.
 - d) Fare kapanı işlevsel bir *tiptir*, fiziksel bir *tip* değildir.

- 5) Aşağıdakilerden hangisi ters çevrilmiş renk tayfi argümanının sonucudur?
- a) İşlevselcilik geçerlidir
 - b) Özdeşlik geçerlidir
 - c) Hem işlevselcilik hem de özdeşlik geçerlidir.
 - d) İşlevselcilik geçersizdir.
- 6) Tip-örnekleme ayrımını açıklayınız.
- 7) Tip-örnekleme birer örnek veriniz.
- 8) Zihinsel durum tipi ile fiziksel durum tipi arasındaki ayrımı belirtiniz?
- 9) İşlevselciliğin özdeşlikten farklarını anlatınız?
- 10) Ters çevrilmiş renk tayfi işlevselcilik için neden sorundur?

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)d

7. QUALIA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. Qualia Nedir?

7.2. Qualianın Kapsamı

7.3. Qualiaya İlişkin Sorunlar

7.2.1. Mary Neyi Bilir?

7.2.2. Ters Çevrilmiş Renk Tayfı

7.2.3. 'Uzaylının' Gözünden İnsan

7.2.4. Zombi Kanıtı

7.2.5. Bulunmayan Qualia

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bir başkasına anlatmayı başaramayacağınız zihin durumlarınız var mı?
- 2) Bir şey deneyimlemeden ne olduğunun anlatılması üzerinden tanıyabilir misiniz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Qualiananın tanımı	
	Qualiananın kapsamı.	
	Qualianın içerdiği sorunlar.	

Anahtar Kavramlar

- Qulia
- Deneyimin öznel yanları
- Mary'nin bilmediği
- Yarasa olmak

Giriş

Bu bölümde zihin içerikleriyle ilgili önemli bir sorun olan qualia konusuna değineceğiz. Qualiı bir deneyimin öznel yönünü nitelemek için kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda qualiaya, zihin durumlarını açıklamaya çalışırken ortaya çıkan kişiye özel yanları karşılayan bir terim olarak kullanılır. Bölümde qualianın kapsamını ve onu desteleyen kanıtları ele alacağız.

7.1. Qualianın Kapsamı

Günümüz felsefesinin önde gelen işlevlerinden biri insanın bilişsel yönlerini anlamaya aracılık etmektir. Bu konuda gerçekleşecek kapsamlı bir aydınlanma daha yetenekli bilgisayarların geliştirilmesine büyük katkılar sunacaktır. Ne var ki bu konuda önümüzde duran büyük bir engel bilişsel deneyimin / yaşantının öznel yanısıdır.

Görsel bir deneyim düşünelim. Diyelim ki çarpıcı turkuaz renkte bir denizin kıyısındasınız, dalgalar kıyıdaki kayalıklara vuruyor, köpükleri birbiri sıra belirip kayboluyor. Yanınızdaki arkadaşınız da manzaraya dalmış, çalkantılı denizi birlikte seyrediyorsunuz. Önünüzde duran manzaranın aynı olmasına karşın bu deneyimi yaşayanların zihin durumları açısından farklılıklar bulunur. Aynı uyaranlara karşın manzaranın zihinsel tasarımı, eş deyişle deneyimleyen kişi açısından manzaranın neye benzediği kendine özgü olacaktır. Sizin deneyiminiz, sizinle aynı anda, aynı yerde olan arkadaşınızın deneyimlediğinden farklı olacaktır. Başka türlü söylersek aynı turkuaz denizin karşısında bulunan herkesin farklı turkuaz yaşantıları bulunacaktır. Dahası bu turkuaz yaşantısı sizin herhangi başka bir şeyi deneyimlediğinizde de açığa çıkmayacaktır.

İşte herhangi bir deneyimin bu farkı oluşturan yanına deneyimin “fenomenal yönü” adı verilir. “Fenomenal bilinç” terimi pek çok yerde hem 1- “nitel ve fenomenal özellikleri” hem de 2- “öznel farkındalık” ve “bir deneyimi yaşamının nasıl bir şey olduğunu anlatmak (*what it is like to be*)” için kullanılır. Öyleyse bir deneyimin fenomenal yönü, deneyime eşlik eden öznel yandır. Herhangi bir deneyimin bu yönüne odaklandığımızda, burada belirli niteliklerin bulunduğunu fark ederiz. İç gözlemsel olarak elde edilen ve bir deneyimin fenomenal yanını oluşturan bu niteliklere **qualia** adı verilir. **Qualia** Latince **quale** teriminin çoğul biçimidir. “Quale” ise zarf ‘qualis’ten gelir. ‘Qualis’, ‘ne tür?’, ‘ne çeşit?’, ‘ne yapıda?’ anlamlarına gelir. *Qualia* ise deneyimin öznel yanlarını; duyularını, duygularını, acıyı, neşeyi, arzuyu, vb. karşılamak için kullanılır. Terimi ilk kez 1929 yılında Clarence Irving Lewis kullanır. Lewis, **qualia**yı içsel tasarımsal olmayan, iç gözlem yoluyla erişilebilen duyu verisi olarak belirler.

Hangi zihinsel durumların **qualia** taşıdığını soruşturduğumuzda şunları görürüz:

Algıya dayalı deneyimler, söz gelimi yeşili görmek, davul sesini işitmek, denizin kokusunu içine çekmek, kadifeye dokunmak...

Beden kaynaklı deneyimler, açlık duygusu, diş ağrısı, ateş basması... Duygulanımla öfke, arzu, korku, kıskançlık...

Başka ne tür örnekler olabilir? Birden bire akla gelen bir fikir?

7.2. Qualia Neden Önemli?

Herhangi bir deneyimin bu fenomenal yönü, onun tek bir özneye, dolayısıyla tek bir bakış açısıyla sınırlı olmasını sağlar. Kuşkusuz her insan, diğer insanlarla özdeşleşim kurabilir, onların zihin durumları hakkında konuşabilir. Ancak kendi öznel deneyiminin dışına çıkarak, başkalarının zihin durumlarına ilişkin öznel niteliklere erişemez.

Turkuaz renkli denizin kıyısında akşamleyin Güneş batarken yemeğimizi yiyoruz. Deniz kokusu geliyor önce koklamayla ilgili bir **quale** ediniyoruz, sonra kırlangıç çığırtılarını duyuyoruz, manzara eşliğinde yediğimiz leziz yemek ise tatsal bir **quale** elde ediyoruz vb. Bu deneyim türlü türlü özellikleri **qualia**'ya birer örnek oluşturur.

Kimi zaman öyle zihin durumlarıyla karşılaşırız ki değil doğrudan anlatabilmek, betimlemek bile olası görünmez. Söz gelimi hemen hepimizin başına gelebilecek karın bölgesindeki bir acıyı düşünelim. Böylesi bir acıya ilişkin neler söyleyebileceğimizi düşünelim. Şiddetini, yaklaşık olarak karının neresinde olduğunu, ne zamandır çektiğimizi söyleyebiliriz. Bütün bunlar bu acının tam olarak ne olduğunu ortaya koyamaz. Acıyı ancak çeken bilir. Özneldir. Bir başkası ancak kendi acılarından yola çıkarak andırıda bulunabilir. İki acının aynı olduğunu bilebilmenin bir olanağı yoktur. İnsanlar ancak duygudaşlık yoluyla acıda ortaklaşabilir. Üstelik bu durum yalnızca acı için geçerli değildir. Tüm zihin durumları açısından benzer bir durum bulunur. Öznellik kişiye özgü bir bakış açıdır ve bu açısını oluşturan deneyiminin öznel niteliği **qualiadır**.

Deneyimden söz ettiğimizde ortaya çıkan öznellik, deneyimin yalnızca deneyimleyeninin özelinde olduğunu ileri sürmeyle ilgili değildir. Örneğin insan varlıkları olarak deneyim açısından türsel bir bakış açısı taşıdığımızda söylenilebilir. Bu acıdan deneyim bir bakış açısı türüdür. Bu türsel yakınlığı taşıdığımız için bir başkasının deneyimine kendi bakış açımızdan yaklaşp yakınlaşıyoruz. Deneyimine yakınlaşılan kişinin dünyasına ne kadar yakınsak başarılı olma şansımız da yükselir.

Qualiayı bir anlamıyla sanatsal sezişin kaynağı olarak da görebiliriz. Sanatçı bizimle aynı ortamı paylaşan ancak bilincinin dışlaşması olarak ortaya koyduğu yapıtıyla gerçekliği kendine özgü yeniden yorumlayan kişidir. Deneyiminin öznel yanlarının oluşu ya da başka türlü söyleyecek olursak, herkesin deneyimlediğinden başka türlü deneyimleyebilmesi sanatçının yaratıcılığının kaynağıdır.

Qualia'nın neliği tartışılan bir konudur. Dennett, **qualianın** özünün bağıntısal olmama, düzeltilemez olma, bilimsel bir doğasının olmadığını ileri sürer. Kimileri açısından **qualia** fiziksel durumlara karşılık gelirken, kimileri de **qualiayı** fiziksel bir süreç olarak görmez. **Qualiaya** ilişkin en gizemli noktalardan biri fizik dünya ile nasıl bağlantısının sağlandığıdır. Aşağıda ayrıntısının göreceğimiz gibi bir görüşe göre beyin hakkında ne öğrenirsek öğrenelim neden belirli bir **qualianın** öyle olduğu sorusu açıklamaksızın kalır bu duruma açıklama boşluğu adı verilir. Şimdi **qualiayı** savunan görüşlere kısaca değinelim.

7.3. Mary Neyi Bilir? (Bilgi Kanıtı)

Yukarıda fizikselcilik eleştirisinde konu ettiğimiz Jackson'un Mary kanıtlamasını anımsayalım. Jackson, Mary'nin renkler hakkında tüm fiziksel açıklamaları bilmesine karşın, kırmızı bir renk görmenin nasıl bir şey olduğunu bilmediğine işaret etmişti. Bu açıdan Jackson'a göre kırmızı görmenin ne tür bir şey olduğunu bilmek fiziksel bir olgu değildir.

Mary'nin kırmızı gördüğü andan elde ettiğinin yeni bir fenomenal kavram olduğu da ileri sürülür. Bu yeni kavram Mary'nin yeni türde fenomenal bir duyum kazanmasına yol açar. Böylelikle Mary kırmızı görmenin nasıl bir şey olduğunu öğrenir. Bu yeni bilgisi ona eskiden bildiklerini; burada kırmızı hakkındaki tüm fiziksel açıklamaları yeniden değerlendirme olanağı sağlar. Eskiden kırmızıyı üçüncü tekil kişi bakış açısından bilirken şimdi birinci tekil kişiye geçer.

7.4. Ters Çevrilmiş Renk Tayfı

İşlevselcilerin yüzleşmesi gereken bir sorunu şöyle anlatabiliriz. İki farklı birey için söz gelimi Ali ve Burhan için çok farklı öznel renk deneyimine sahibiz. Bunun anlamı tam olarak aynı nesneye ilişkin farklı renk qualiaları edinilmesidir. Ali domateslere bakınca, benim ve sizlerin kırmızı renk olarak deneyimlediğimiz rengi deneyimlesin. Burhan ona bakıyor ve benim ve sizlerin yeşil renk olarak deneyimlediğimiz rengi deneyimliyor. Ali gökyüzüne baktığında benim ve sizlerin mavi olarak gördüğünü görür, Burhan gökyüzüne bakıldığını görür ve benim ve sizlerin sarı olarak gördüğünü görür. Bu durum Burhan'ın renk körü olmasından kaynaklanmaz, yalnızca dünyaya ilişkin renk deneyimlerinin ters olmasından kaynaklanır. Üstelik Ali ve Burhan açısından qualialarını karşılaştırmanın bir yolu bulunmaz.

Şu durumları göz önünde tutalım.

Ali ve Burhan için farklı renk duyularına yol açan uyarıcılar aynı olabilir. Söz gelimi bir domatesten gelen ışığı Ali ve Burhan için de aynı dalga boyunda yansıtır. Farklı deneyimleri nesnelere ve renklerine ilişkin aynı sanılara ulaşmalarını sağlayabilir. Her ikisi de domatesin kırmızı, gökyüzünün mavi olduğuna inanabilir. Ali ve Burhan'ın qualialarının farklı olduğunu gösteren hiçbir belirteç olmayabilir. Domatesin ne renk olduğu sorulduğunda her ikisi de "kırmızı" cevabını verebilirler, kırmızı rengi işaret etmeleri istendiğinde her ikisi de domatesi gösterebilir. Dolayısıyla renkler bakımından davranışları tıpatıp aynı olabilir.

Ters çevrilmiş renk tayfanın olanağı işlevselcilik için önemli bir sorundur çünkü Ali'nin bir domatese baktığındaki renk duyumu, Burhan'ın aynı domatesteki renk duyumundan başka tipte olabilir. Bu farklılığa karşın bu zihinsel durumlar aynı nedensel etkilere yol açar.

Hatırlanacağı üzere işlevselcilik açısından iki zihinsel durum göstereni aynı nedensel etkiye yol açarsa aynı zihinsel tipte olmalıdır. Fakat ters çevrilmiş renk tayfı örneğinde olduğu gibi, iki zihinsel durum gösterenin iki farklı zihinsel tip için tamı tamına aynı nedensel etkiye yol açmaları olanaklıdır: Ali'nin bir domatese bakarken kırmızı-duyum tipi ve Burhan'ın aynı

domatese bakarken yeşil-duyum tipini taşıması gibi. Dolayısıyla ters renk tayfı olanaklı ise, işlevselcilik geçerli olamamaktadır.

7.5. ‘Uzaylının’ Gözünden İnsan?

Günün birinde bir uzaylıyla karşılaşacak olsak deneyimin öznel yanıyla ilgili sorunları onun da yaşayacağı açık görünmektedir. Bu uzaylının ileri teknolojisiyle, dünyadaki tüm var olanları; insanı bile tüm yapıtaşlarına kadar anlamış olsa bile yine de benim turkuaz deneyimimi, bunun benim zihinsel bütünlüğüm içindeki yerini anlayamayacaktır. Denilebilir ki, uzaylı yüksek güçteki bilgisayarıyla beynimi enine boyuna incelediğinde böylesi bir yeri belirleyebilir. Belirlemek derken elbette, turkuaz deneyimi sırasında beynimin hangi bölgelerinin uyarıldığını bilebilir. Hatta tüm elektro kimyasal süreçleri kaydedebilir. Bütün bunlara karşın uzaylı benim turkuaz deneyimi mi yine de anlayamaz. Gözlemediği yalnızca fiziksel süreçlerdir. Ama o turkuazı görmenin nasıl bir şey olduğunu dolaysızca bilemez.

7.6. Bulunmayan Qualia

Qualia’ya ilişkin bir başka tartışmalı nokta olmayan **qualia**yla (absent **qualia**) ilgilidir. Bilim insanları insana özdeş robot yapılabilmenin peşindeler. Yapılabilir mi burası ayrı bir tartışma ama ilkesel olarak böylesi bir olanaktan söz edilebilir mi? Ya tersi açısından durum nedir? Robot olmak nasıl bir şeydir bilemem.

7.7. Yarasa Olmak?

Yüksek düzeyde her organizmanın bir bilinç deneyimi yaşadığını varsayabiliriz. Dolayısıyla bir bilinç deneyimi bize o organizma olmak gibi bir şeyin varlığını gösterir. Böylesi bir deneyimin ancak o organizma olmak açısından yaşanabilir. Yukarıda zihinsel süreçlerin eleştirisinden söz ederken yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu ancak yarasa olarak bilinebileceğine dikkat çekmiştik. Elbette burada söz konusu olan zihin durumlarının ve olguların çeşitli davranışlar oluşturduğu ya da bunların belli ölçüde işlevsel tanımlarının yapılmasına karşı çıkılması değildir. Gerçekten de yarasaların sonar sistemleri hakkında çalışmalar yapıyoruz, sonuçlar çıkarıyoruz. Ne var ki, bunların hepsini insan olmak bakımından değerlendiriyoruz. Bir yarasa gibi duyumsamanın ne olduğunu bilmiyoruz ve bilemeyeceğiz. Bir yolunu bulup gitgide artan biçimde yarasaya dönüşsem bile şu anki durumumda hiçbir şey bana dönüşeceğim zaman yaşayacağım deneyimleri anlayabilmemi sağlayamaz. İşte herhangi bir deneyimini bu fenomenal yönü, onun tek bir özneyle dolayısıyla tek bir bakış açısıyla sınırlı olmasını sağlar. Yarasa gibi olmanın ne olduğunu bilemeyeceğimizden şimdi de bir başka insanın ne olduğunu bilemeyeceğimize mi geçtik?

Durum bu kadar keskin görünmese de kuramsal boşluk yarasa olmayı bilemeyeceğimiz gibi bulunur. Kuşkusuz insan diğer insanlarla özdeşleşim kurabilir, çeşitli zihinsel durumlar arasında ortaklık kurabilir. Ancak kendi öznel deneyimini, deneyiminin öznel niteliklerini bir başkasına yaşatamaz.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, qualianın tanımını, kapsamını ve içerdığı sorunları; fiziksel olarak bütünüyle bilinen bir şeyin o şeyin bireysel deneyimine indirgenip indirgenemeyeceğini, bir başka canlının dünyayı nasıl deneyimlediğini öğrenip öğrenemeyeceğimizi konu ettik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi qualianın tanımıdır?
 - a) Bir deneyimin öznel yanı
 - b) Bir deneyimin nesnel yanı
 - c) Bir deneyimin içeriği
 - d) Bir deneyimin biçimi
- 2) Aşağıdakilerden hangisi bir deneyimin fenomenal yönüne karşılık gelir?
 - a) İçeriği
 - b) Öznel farkındalık
 - c) Biçimi
 - d) Mantıksal yapısı
- 3) Aşağıdakilerden hangisi bir qualia örneği değildir?
 - a) Acı çekme
 - b) Kahvenin kokusunu
 - c) Paralel açılar
 - d) Akla gelen bir fikir
- 4) Aşağıdakilerden hangisi qualiayla ilgili olamaz?
 - a) Sanatsal imge
 - b) Çocukluğumdaki elma şekeri tasarımı
 - c) Kırmızı algısı
 - d) Pi sayısı

5) Aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a) Bir yarasa gibi deneyimleyebilirim.

b) Deneyimin bana özgü yanları bulunur.

c) Kokladığım çiçeğe ilişkin deneyimimi tıpatıp bir başkasına yaşatamam.

d) Bir zihin durumunun fiziksel olarak bütünüyle bilinmesi qualiyi açıklamaya yetmez.

6) ‘Mary neyi bilir?’ argümanını açıklayınız.

7) Bulunmayan qualia nedir?

8) “Yarasa olmak nasıl bir şeydir?” argümanı neyi amaçlar?

9) “Ters çevrilmiş renk tayfı” kanıtı ne söyler?

10) Bir başkasının zihin içeriklerine ulaşabilir miyiz?

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

8. BİLİNÇ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 8.1. Bilinci Tanımlamanın Güçlüğü?**
- 8.2. Bilincin Bilinmez Olduğunu Düşünenler**
- 8.3. Bilinç Karşısında Kuşkucu Tavrı Takınanlar**
- 8.4. Doğalcılar**
- 8.5. Çeşitli Bilinç Kavrayışları**
- 8.6. İçeride Bakış**
- 8.7. Bilinç Dışı**
- 8.8. Zombi Varsayımı**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bilinci nasıl tanımlayabilirsiniz?
- 2) Bu tanıma başka hangi canlılar uyuyor?
- 3) Makinaları da içeren bir bilinç tanımı verilebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Bilinci Tanımlamanın Güçlüğü?	Bilinç kavramı üzerine düşününerek, zihnin üşleyişi hakkında bilgi sahibi olmak.	
Bilincin Bilinmez Olduğunu Düşünenler Bilinç Karşısında Kuşkucu Tavrı Takınanlar Doğalcılar	Zihin felsefesinde farklı bakış açıları ve ele alışıları öğrenmek.	
Çeşitli Bilinç Kavrayışları İçe Bakış Bilinç Dışı Zombi Varsayımı	Bilinç üzerine geliştirilen farklı bakış açılarından hareketle bilincin çözümlenmesi konusundaki tartışmaları değerlendirmek.	

Anahtar Kavramlar

- Bilinç
- Kuşkucular
- Doğalcılar
- Bilinç dışı
- İçe bakış

Giriş

Bu bölümde bilinci konu edeceğiz. Bilinci tanımlamanın güçlüklerinden söz ettikten sonra, bilince ilişkin yapılan sınıflandırmaları ele alacağız. Daha sonra bilinç sorununun felsefi bir sorun olmadığını ileri sürenleri inceleyeceğiz. Çeşitli bilinç kavrayışlarını gördükten sonra, içe bakış ve bilinç dışı üzerinde duracağız.

Bilinç söz konusu olduğunda nasıl da pek çok bilinmeyenle karşı karşıyayız. Herkes bilincin ne olduğunu içsel olarak bilir. En şaşırtıcı görünen ise bir yanda herkesin doğrudan yaşadığı bir şey olmasına karşın, bilimsel ya da kavramsal araştırma söz konusu olduğunda bilincin buharlaşmasıdır.

8.1. Bilinci Tanımlamanın Güçlüğü?

Bilinci nasıl tanımlamalı? Bilinç, bir yaşantı durumuna etkin tepki verilmesi mi? O zaman kısmi anestezi durumlarına ne demeli? “Bilinci açık” ancak organlarına hükmedemeyen birinin ‘bilinçsiz’ olduğunu söyleyebilir miyiz? Ya da felçli birinin örneğin Stephen Hawking’in bilinçsiz olduğu öne sürebilir miyiz? Elbette hayır. Bu durumda bilinci başka temeller üzerinde araştırmak durumundayız.

Bilinç fenomeninin karmaşıklığı ilk elden şu saptamayı yapmamıza uygun düşebilir. Öyle görünmektedir ki bilincin keskin çizgilerle belirlenmiş sınırları yok. Bütün bilinç durumları içeren basit bir bilinç tanımı ortaya koyamıyoruz. Dahası bilinci ölçmeye çalıştığımızda da bilinmezlikle karşı karşıyayız. Bilinci nasıl ve hangi ölçütlere göre ölçebileceğimiz de karmaşalarla dolu. Bilinçlilik alanı bilinçsizlik alanından hangi ölçütlerle ayrılacağı konusunda da tıp dünyasında bile üzerinde herkesin hemfikir olduğu bir uzlaşma yok. Bilincin tanımlanmasıyla bir başka güçlük anlam yoğunluğundan ötürü ‘bilinç’ sözcüğünü kullanan herkesin bunu aynı anlamda kullanmamasından kaynaklanıyor. Farklı bilim dallarında bile zaman zaman öylesine tanımlar yapılıyor ki, aynı bilinçten söz edilip edilmediği kuşkusuna düşülüyor. Hangi tür canlılar da bilinç olduğu ise başlıca tartışma konusudur. Görüldüğü üzere, bilince ilişkin her farklı kavrayış bilinç fenomeninin sadece belli bir boyutunu serimliyor. Şimdi bu karmaşa içinde bilinçle ilgili tartışmaları sınıflandırmaya çalışalım.

8.2. Bilincin Bilinmez Olduğunu Düşünenler

Beyin salt bir organ olarak yarım küre biçiminde, gri bir madde yığınıdır. İnsan dünyası ise bin bir renkli... *Colin McGinn* gibi kimi felsefeciler bir eğretilmeye başvurarak gri beyinden bilincin renkli dünyasının nasıl meydana geldiğini anlamının insan için olduğunu düşünür. Bir başka isim olan biyolog Thomas Henry Huxley bir bilinç durumunun sinir dokusundan nasıl doğduğu sorusunun Aladdin’in lambasından cinin nasıl çıktığı sorusu kadar akıl almaz olduğuna dikkat çeker.

Ancak bilinci bilinmez olarak görenlerin hepsinin aynı türde olduğunu söyleyemeyiz. Bilinmezliğin kaynağı hakkındaki görüşleri iki kümeye ayırabiliriz. İlk anlayışa göre bilincin bilinmezliğini özünde maddeci bir çerçeveye bağlı kalmanın bir sonucudur. Bu açıdan bilinçle ilgili bilinmezlik, bilinç alanının özünde maddi bir alan olmadığını ortaya konduğunda kalkabilir. Örneğin Descartes’ın *res cogitans*’ında olduğu gibi. Fakat önceki haftalarda işaret ettiğimiz üzere, bu anlayış başka çeşitli sorunlara yol açmaktadır.

İkinci anlayışa göre bilincin bilinmezliği insanın bilişsel yetilerindeki noksanlıktan kaynaklanır. Colin McGinn beyin ile zihin arasındaki psikofizik bağı anlamamızı sağlayacak

bilişsel yetilerden yoksun olduğumuza inanır. McGinn'e göre beynin bilincin nedensel temelini oluşturduğunu **de facto** bilsek de bu sürecin doğasını anlamak biz insanların bilişsel yetilerini aşıyor tıpkı quantum mekaniğini anlamamanın maymunların bilişsel kapasitesini aşması gibi.

8.3. Bilinç Karşısında Kuşkucu Tavır Takınanlar

Bilinç karşısında kuşkucu tutum alan düşünürler, bilinci felsefi ve bilimsel bir olgu olarak ele almanın elverişsiz olduğunu öne sürer. Bu yaklaşımı benimseyenlere, bilinç son derece büyüklü ve doğüstü bir şey olarak görünür. Doğüstü görünüyorsa olmasından ötürü bilimsel etkinliklerde ve gündelik yaşamda bilinç kavramını kullanmaktan tümüyle vazgeçmelidir. Bu yapıldığında ne bilimsel etkinliğin anlaşılabilirliği ve açıklayıcılığı, ne de gündelik yaşamın akışı bozulur.

Yukarıda ele aldığımız bilinmezcin tersine kuşkucular bilinci devre dışı bırakmak ister oysa bilinmezcin bilinci başlı başına bir olgu sayıp onu incelemenin güçlüğünden söz etmektedirler.

8.4. Doğalcılar

Doğalcılar bilinci gerçek ve bütünüyle doğal bir durum olarak benimser. Onlara göre doğalcı bir bakış açısından incelendiğinden bilinçle ilgili bilinmezliğe götüren tüm sorunlar ilkece zaman içinde çözümlenecektir. Doğalcıları katı doğalcılar ve ılımlı doğalcılar olarak iki sınıfa toplayabiliriz.

Katı doğalcılar bilinci araştırma nesnesi kılarken tümüyle bilimsel bir zeminde kalırlar. Paul Churchland, Owen Flanagan ve Daniel Dennett gibi isimlerden oluşan doğalcılar bilince ilişkin bilimsellikten bezenmemiş kuramsal tartışmalardan uzak dururlar. Söz gelimi Owen Flanagan bilinci anlamak için fenomenoloji, psikoloji ve nörobilimi birleştiren üç ayaklı bir yaklaşımı benimser. Flanagan'a göre bilinç çok çeşitli şeyleri isimlendirmeye yarar. Bilinci anlamak için izlenmesi gereken yol, bilinç kavramının tarihsel kullanımında ortaya çıkan bulanıklıkları gidermek olmalıdır.

İlimli doğalcılar, bilimsel bir yaklaşımı benimseme heveslisi olmalarına karşın mutlak doğalcı bakış açısından bilinci, tam anlamıyla kavramanın güç olduğunu öne sürerler. Bu anlayışın önemli temsilcilerinden biri Thomas Nagel'dir.

Bilinç sorununun bir başka güç yanı çeşitli bilinç kavrayışlarının sergilediği farklı bilinç anlayışlarıdır. Her anlayış bilinci farklı tanımlar, bu durumun olağan bir sonucu tek bir bilinç sorunundan söz etmek değil çeşitli bilinç sorunlarından söz etmektir.

8.5. Çeşitli Bilinç Kavrayışları

Çeşitli disiplinlere hatta bu disiplinler içindeki anlayışlara göre farklı bilinç tanımları yapıldığı görülür. Söz gelimi psikolojide yapılan bilinç tanımı ile sosyolojide ya da

antropolojide yapılan bilinç tanımlarının farklı olduğu görülür. Buradan da anlaşılacağı üzere farklı eğilimler uyarınca “bilinç” farklılaşır.

Öte yandan bilinç **zihinsel** (mental) bir anlamda ele alındığından tanımlama çeşitliliğinin dağılarak belli yanlarda odaklanmaların olduğu görülür. Bu açıdan bilinç iki odağa yerleştirebiliriz. İlk bilinç tüm düşüncelerin, duyuların ve isteklerin (**volition**) koşulu olarak değerlendirilebilir. İkinci olarak bilinç uyanık olan (**awaken**) olağan bir yaşamın örneğinin komada ya da bitkisel hayatta geçmeyen bir yaşamın koşulu olarak ele alınabilir. Bu sonuncuyu **bilinci açık olma** anlamında bilinçli olma durumu olarak düşünebiliriz.

Tarihsel olarak filozofların gözünden bilinç anlayışlarına baktığımızda ise şunları görürüz. Önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere Descartes zihni **res cogitans** bedeni ise **res extensa** olarak ele almaktadır. Descartes'ta bilinç zihinsel (mental) alana özsel bir bileşendir. Bilinçlilik ise kendi zihin durumlarının farkında olma anlamındadır. Descartes düşünen şeyin, kendi kendisinin farkında olduğunu ve kendisinin farkında olan bu düşünen şeyin zihinsel alanı tümüyle kuşattığına işaret eder. Descartes bu farkındalığı “düşünce” olarak niteler. Descartes'in *Felsefenin İlkeleri* adlı eserinde **düşünce** terimini zihinde olup biten ve bilincinde olunan bütün şeyleri kapsama anlamında kullanır.

Deneyci gelenekten gelen Locke'un bilinç ile zihni birbirinin dengi terimler olarak görme konusunda Descartes'la benzer düşündüğü görülür. Locke'a göre düşünmek düşündüğünün bilincinde olmayı gerektirir. Locke açısından “bilinçli olmayan bir düşünme, parçaları olmayan uzamlı bir cisim kadar kavranamaz bir şeydir.”

8.6. İçe Bakış

Bilinçten söz edildiğinde değinilmesi gereken bir başka nokta içe bakıştır (introspection). İçe bakış, kendi zihnimize bakmak ve zihnimizde olup bittiğini gördüklerimizi dile getirme aşamalarından oluşur. Bu açıdan öznenin kendi bilinç durumlarını keşfetmesine dayanır. Bu keşifte özne, zihinsel alanı kendisine gördüğü biçimiyle düşünümsel olarak betimler.

İçe bakış sırasında, renk, ses, koku vb. duyumlar incelenir. İçe bakış araştırmaları zihnin anlaşılmasının zihni oluşturan atomik birimlere bağlı olduğu varsayımından hareket eder. Bir kimyacı elementler tablosu oluşturması içe bakışçı da zihni atomik duyu verilerinden meydana gelen bir bütün olarak değerlendirir. Dolayısıyla, içe bakışçının hedefi zihni oluşturan elementlerin eksiksiz bir tablosunu oluşturmaktır. Anlaşılacağı üzere içe bakışçılık psikolojiyi felsefeden ayrı bir bilim dalı olarak kurma çabasının bir ürünüdür.

8.7. Bilinç Dışı

Bilinçle ilgili değinilmesi gereken bir başka nokta ise bilinç dışıdır. İki tür bilinç dışıdan söz etmek gerekir. İlki, psiko analitiğin konu ettiği Freud aracılığıyla tartışılan bilinç dışı, ikincisi ise bilişsel bilinç dışıdır. Bu iki ayrı bilinç dışının ortak niteliği zihnin içe bakışla elde edilemez bir yanının bulunduğu varsayımdır. Freudyen bilinç dışı, bilincin çeşitli bilinç

durumlarını bastırması sonucu ortaya çıkar. Freud olağan durumlarda saklı kalan bu bilinç dışına terapi yoluyla erişilebileceğini ileri sürer. Oysa bilişsel bilinç dışı, algısal-bilişsel girdi-çıkıtları işleme süreciyle ilgilidir. Bu bakımdan bilişsel bilinç dışı zihnin nedenselliğe göre işleyen mekanik yanını temsil eder. Bu yüzden bilincin ona ilkece doğrudan erişememesi şaşırtıcı değildir.

8.8. Zombi Varsayımı

Bilinçle ilgili tartışmalarda gündeme gelen zombi kanıtı bilinçli olmamasına karşın bilişsel, zihinsel süreçleri gerçekleştiren ve işlevsel organizasyonu sorunsuz işleyen bir insansı varlığın düşünme temelinde geliştirilmiş bir varsayımdır. Buna göre bu canlı dışarıdan bakıldığında yerine getirdiği düzenli eylemlerden ötürü bir davranışçının gözünde bilinçli sayılmasına karşın, bilinçten yani yerine getirdiği eylemlere eşlik eden, o eylemleri yerine getirmenin nasıl bir şey olduğu hissinden yoksundur.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde bilinci konu ettik. Bilinci tanımlamanın güçlüklerinden söz ettikten sonra, bilince ilişkin yapılan sınıflandırmaları ele aldık. Daha sonra bilinç sorununun felsefi bir sorun olmadığını ileri sürenleri inceledik. Çeşitli bilinç kavrayışlarını gördükten sonra, içe bakış ve bilinç dışı üzerinde durduk.

Bölüm Soruları

1) Bilinçle ilgili aşağıdakiler ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a) Bilinçle ilgili tanım yapmak zordur.
- b) Farklı bilim dallarında farklı bilinç tanımları yapılır.
- c) Her canlının bilinç düzeyi farklıdır.
- d) Herkesin ulaşabileceği geçerli bir bilinç tanımına ulaşılabilir.

2) Bilincin bilinmezliği için söylenenlerden hangisi doğrudur?

- a) Kişinin bir bütün olarak içinde yaşadığı dünyaya ilişkin farkındalık eksikliğinden kaynaklanır.
- b) Bilincin bilinmezliği insanın bilişsel yetilerindeki noksanlıktan kaynaklanır.
- c) Zihinsel yaşamın geçmiş duyumları, algıları, bilgileri bellekte tutma yeteneğinin gelişmemiş olmasından kaynaklanır.
- d) Bilme edimi ile bilinen içerik arasındaki ilişkiyi kuramamasından kaynaklanır.

3) Bilinç karşısında kuşkucu tutum alan düşünürlerin bilinç konusundaki tavırları nedir?

- a) Bilinç kavramı çözümlenirse gündelik yaşam akışının bozulacağını düşünürler.
- b) Bilinç üzerine tartışmanın, bilimsel etkinliğe kuşku düşüreceğini iddia ederler.
- c) Bilinci büyülü hatta doğüstü bir şey olarak görürler.
- d) Bilincin gizemli doğasının çözümlenmesini korkuyla karşılarlar.

4) Aşağıdaki isimlerden hangisi katı ya da ılımlı doğalcılardan değildir?

- a) Paul Churchland
- b) Owen Flanagan
- c) Daniel Dennett
- d) Georg Simmel

5) İçe bakış yönteminin hedefi nedir?

a) İe bakış yönteminin hedefi zihni oluşturan elementlerin eksiksiz bir tablosunu oluşturmaktır.

b) İçe bakış yönteminin hedefi insan zihnini kontrol etme ve yönlendirmedir.

c) İçe bakış yönteminin hedefi insan davranışını önceden kestirebilmektir.

d) İçe bakış yönteminin hedefi bellek, düşünme ve algılama gibi zihinsel süreçlerin bilinç düzeyine etkisini çözümlenektir.

6) Bilincin bilenemez olduğunu söyleyenler neye dayanır?

7) Bilinç konusunda doğalcılar neyi savunur?

8) Bilinci felsefi bir sorun olarak görmeyenlerin gerekçeleri nelerdir?

9) Bilince yaklaşımları açısından bilinmezciiler ile kuşkucuların farkları nelerdir?

10) Zombi kanıtı nedir?

Cevaplar

1)d, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

9. TURING TESTİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

9.1. Turing Testinin Kapsamı

9.2. Turing Testi

9.3. Turing Testini Geçen Bilgisayar

9.4. Günümüzden Sonrası

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) İnsan gibi davranan bir bilgisayar olabilir mi?
- 2) Düşünme bir algoritmaya indirgenebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Turing Testi'nin Kapsamı	Yapay bir insan zihninin tasarlanma olasılığından yola çıkarak, insanın zihinsel süreçleri üzerine tartışmaları kavrayabilir.	
Turing Testi Turing Testini Geçen Bilgisayar	İnsan dışında bir makinenin insanlar gibi düşünüp, düşünemeyeceği konusunda bilgi verebilir.	
Günümüzden Sonrası	Geleceğe yönelik insan gibi düşünebilen yapay zekâların oluşturulması önündeki engelleri ortaya koyabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Turing testi
- Makine
- Yapay zekâ
- Bilinç
- Düşünme yeteneği

Giriş

Bu bölümde yapay zekâ konusuna girerek, turing testini ele alacağız. Bu bağlamda insan elinden çıkmış bir makinanın insan gibi düşünüp düşünemeyeceğini tartışacağız. Turing testinde belli oranda başarı sağlamış bir bilgisayarın nasıl kurgulandığını göreceğiz.

9.1. Turing Testinin Kapsamı

Zihin felsefesinin ilgili olduğu konulardan bir başkası insan eliyle yapılabilecek bir makinanın insan gibi düşünüp düşünemeyeceği ya da bir başka deyişle bilinçli bir makinanın olanaklı olup olmadığı sorunudur. Hepimizin yakından tanıklık ettiği üzere bilgisayar teknolojisi baş döndürücü bir hızla geliyor. Çok değil birkaç yıl öncenin cihazları bir süre sonra hantal ve kullanışsız kalıyor. Bir insanın hesaplama yeteneğiyle karşılaştırıldığında, bilgisayarların her yıl farkı kat be kat açtıkları görülüyor. Yine de akıllara şu soru geliyor? Bir bilgisayarın zihni olabilir mi? Düşünme yeteneği yalnızca insana mı özgüdür? Günün birinde düşünebilen makinalar yapılabilirse insanlarla etkileşimleri nasıl olur? İnsandan üstün olduklarında insanlar için bir tehlike oluştururlar mı? Bu tür soruları çoğaltmak mümkündür. İşte zihin felsefesinin kaçınılmaz bir ilgi alanı yapay zekâ tartışması bu sorular çerçevesinde biçimleniyor.

Organik bir yapıda olan beynin işlevleri, inorganik elektronik devrelerle kopyalanabilir mi? Şu an bilimin geldiği aşama henüz bu durumun gerçekleşmemiş olduğunu gösteriyor. Bu durum acaba çağdaş bilimin eksikliklerinden mi kaynaklanıyor? Bilim durmadan geliştiğine göre günü geldiğinde inorganik beyinler yapabilecek miyiz? Yoksa bilim ne kadar gelişirse gelişsin insan beynine benzer biçimde çalışan bir zekâ yapabilmek olanaksız mı?

Güncel bilgiler ışığında duruma baktığımızda insan beynine ilişkin temel yasaların bilindiğini görürüz. Fakat fizik bilim açısından daha alınacak çok yol olduğu görülür. Kuantum fiziği ile Einstein fiziğinin uyumlu bir birlikteliği henüz bütünüyle gerçekleştirilebilmiş değil. Bu açıdan çok küçük ölçekteki fizik bilimini ilişkin boşlukların sinir sistemiyle bağı olup olmadığı da bir bilinmez. Bu, bilim cephesinden durumun özetidir. Öte yandan sorunun bir başka boyutu var, bir makinanın bilinçli olduğunu nasıl anlayabiliriz? Diyelim ki öyle ileri teknoloji aşamasında geldik ki yapay zekâlar üretebiliyoruz. Bu aşamada bir makinanın düşünebildiğini nasıl anlayabiliriz? İşte bu sorunun yanıtı dolayımında yürütülen tartışmalar, Turing testi olarak bilineni kapsar.

9.2 Turing Testi

Alan Turing (1912-1954) adlı mantıkçı, matematikçi bir filozof 1950 yılında *Mind* dergisinde '*Hesaplayan Makina ve Zekâ*' adlı bir makale yayınladı. Çalışmanın amacı bir makinanın düşünüp düşünemediğini mantıksal olarak ortaya koyabilmenin olanaklı olup olmadığıdır.

Bu çalışma Turing testi olarak anılır. Turing'in çıkış noktası bir makinanın bilinçli olup olmadığını anlamaktır. Bilinç söz konusu olduğunda böylesi bir makinanın duygusal tepkiler verebilmesi, çevresinde olup bitenleri anlaması ve bunlara karşılık gelen tepkileri üretmesi beklenir. Tüm bu tutumların açığa çıktığı aracı ise dildir. Bu yüzden Turing söz konusu testi dil üzerinden gerçekleştirir. Testin düzeneği şöyledir: Bir hesaplayan makina yani bilgisayar, gönüllü bir insanla birlikte görünmeyecek bir yerde bulunur. Testi yapan

sorgulayıcı yalnızca soru sorarak bu ikisinden hangisinin bilgisayar olduğunu anlamak ister. Şimdiler de hayatımıza giren yapay zekâ programlarını düşünün. Telefonlar da ya da internette bulabileceğiniz bu programlarla iletişimi düşününüz. Yönelttiğiniz sorulara verdikleri yanıtları göz önünde bulundurarak hangi aşamada programın yetersiz olduğuna karar verdiğinizi hatırlanıza getiriniz. Tıpkı bunun gibi Turing de, hangisinin bilgisayar hangisinin insan olduğunu anlamak ister. Akla hemen bilgisayarın mekanik sesinin onu hemen ele vereceği gelmesin çünkü Turing hem soruların hem de yanıtların bilgisayar yoluyla bir ekranda verilmesini ister. Böylesi bir test düzeneği içinde bulunan insan denek ilk elden kendisinin insan, ötekisinin bilgisayar olduğuna ilişkin yanıtlar verir. Bilgisayar ise testi geçebilmek için kendisini insan olarak göstermek zorunda olduğundan sürekli insan olduğuna ilişkin yalan söyler. Testi sonuçlanması ise şöyle olur. Pek çok soru ardından sorgulayıcı insan hangisi olduğunu saptayamazsa test sonuçlanır çünkü yapay zekâ başarıyla kendini gizleyebilmiştir.

Hesaplama yapan makinaların hesap işlerindeki başarıları ortada... Turing testi sırasında, deneklerden 20 basamaklı iki sayıyı çarpmaları istenilebilir. Normal koşullarda bir insan hesaplamının sonucunu makinadan çok daha uzun sürede verebildiğinden kimin makina kimin insan olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Fakat şu iki durum bu varsayımı çürütmeye yeter. İlki insan denek hesaplama konusunda çok becerikli bir aykırı insan olabilir. Gerçekten de böylesi aykırı insanların yaşadığı bilinir. Daha önemli bir başka durum ise makinanın insan gibi davranabilme olasılığıdır. Makina olağan bir insanın hesaplama gücünü kavrayıp ona uygun bir role bürünebilir ve kendisini insan gibi gösterebilir.

Aramızda, çok gelişmiş yapay zekâlar dolaşıyor olsaydı bunu anlama şansımız olur muydu? Şimdilik teknolojinin geldiği aşama bu sorunun yanıtı olumsuzken bir 500 yıl sonrası için aynı güvenceyi verebilir miyiz? İşte Turing testi aracılığıyla bu durumu sınamak ister. Turing bilgisayarlar için düşünebilmenin anlamı üzerinde durur. Bir bilgisayarın düşünmesi ne tür bir şey olabilir? Turing açısından bir bilgisayar için düşünmek olsa olsa insan davranışlarını taklit etmek olabilir. Eğer bir bilgisayar insan gibi davranmayı başarabilirse, tepkileri insan tepkilerinden ayırt edilemezse, o bilgisayarın düşündüğünü söyleyebiliriz. Turing'in tasarımı uyarınca bir küme insanın %30 bir bilgisayarın insan olduğunu düşünürse, bilgisayar Turing testinden başarıyla geçti sayılabilir. Hemen belirtelim ki oranın %30 olmasının özel bir anlamı yok. Turing'in 2000'li yıllarda %30 eşliğini geçebileceğini düşünür. 1991 yılında Hugh Loebner, Turing testini örnekleyen bir yarışma düzenler ve kazanana 100 000 \$ ödül ve bir altın madalya takma sözü verilir. 1991 yılından bu yana yaşanan gelişmelere bakıldığında bilgisayarların epey yol aldıkları görülür. İlk yapay zekâ örnekleri girdi olarak yazılan sözcüklerin yalnızca bir bölümünü tarayıp bunlara belirsiz yanıtlar verirken şimdilerde oldukça karmaşıklaşmış tepkiler verebiliyorlar. Alaysı, şakacı olmak gibi insan davranışlarına yakın tutumları taklit edebiliyorlar.

9.3. Turing Testini Geçen Bilgisayar Mümkün mü?

2013 yılında felsefe ve bilim çevrelerinde bir bilgisayarın Turing testini geçtiği bilgisi geldi. Londra'da düzenlenen bir yapay zekâ yarışmasında Eugene Goostman adında bir

sohbet robotunun Turing testinde %33'lük bir başarı yakaladığı bildirildi. Program 13 yaşında bir erkek çocuğu gibi davranarak, insanların %33'ünü ikna etmeyi başarmış. Aynı programın 2012'deki bir sürümü ise %29'luk bir başarı elde etmiş. Programı tasarlayan iki kişiden biri olan Vladimir Veselov program hakkında şunları söylüyor: “Temel düşüncemiz her şeyi bildiğini öne sürmesiydi, öte yandan 13 yaşında olması her şeyi bilemeyişini son derece mantıklı yapıyordu. (...) İnanılabilir bir kişilik geliştirmek için çok zaman harcadık”. Programdaki karakter evcil bir domuzun sahibi, hamburgeri, şekeri çok seviyor ve babası bir jinekolog.

9.4. Günümüzden Sonrası

Eugene Goostman'ın testte gösterdiği bu başarı Turing'i 2000 yıllarda eşiğin aşılacağına ilişkin öndeyilemesini haklı çıkarıyor. Yine de insan gibi düşünebilen bir yapay zekânın tüm verimliliğiyle çalışabilmesi için aşılması gereken çok büyük engeller var. Daha da önemlisi, kimi düşünürler için bir yapay zekânın insanları kandırabilmesi tam anlamıyla bir yapay zekâ olduğunu kanıtlamaz.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde yapay zekâ konusuna girerek, Turing testini ele aldık. Bu bağlamda insan elinden çıkmış bir makinanın insan gibi düşünüp düşünemeyeceğini tartıştık. Turing testinde belli oranda başarı sağlamış bir bilgisayarın nasıl kurgulandığını gördük.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi zihin felsefesi kapsamında bir soru olabilir?

- a) Bilinçli bir makina olanaklı mıdır?
- b) Makinalar insan zihnini okuyabilir mi?
- c) İnsanın zihinsel süreçleri makinalarca düzenlenebilir mi?
- d) Bilinçli bir makina insan varlığını tartışmaya açar mı?

2) Alan Turing'in bir makinanın düşünüp düşünemediğini ortaya koyabilmenin olanaklı olup olmadığı görüşünü ele aldığı çalışması hangisidir?

- a) Düşünen makina
- b) Bilgisayar ve insan zihni
- c) Yapay zekâ
- d) Hesaplayan makina ve zekâ

3) Turing testi neyi ölçer?

- a) Bir makinanın ruhunun olup olmadığını
- b) Bir makinanın hafızasını
- c) Bir makinanın bilinçli sayılıp sayılamayacağını
- d) Bir makinanın dil kullanımını

4) Turing testinde belirli bir başarı sağlayan zekâ robotunun özellikleri nelerdir?

- a) 13 yaşında bir çocuk
- b) 18 yaşında hukuk okuyan bir öğrenci
- c) 30 yaşında bir bilgisayar mühendisi
- d) 7 yaşında bir çocuk

5) İnsan gibi düşünebilen bir yapay zekânın tüm verimliliğiyle çalışabilmesi için ...

Aşağıdakilerden hangisi yukarıdaki boşluğu en uygun şekilde tamamlar?

a) aşılması gereken pek çok engel bulunur.

b) sürekli çalışan bir makina henüz yapılamamıştır.

c) bilincin kaynağı tartışmalarının sona ermesi gerekir.

d) organik olması gerekir.

6) Bir bilgisayarın zihni olabilir mi?

7) Düşünme yeteneği yalnızca insana mı özgüdür?

8) Günün birinde düşünebilen makinalar yapılabilirse, insanlarla etkileşimleri nasıl olabilir?

9) Görmediğim biriyle yaptığım konuşma sırasında ne tür sorular onun insan olup olmadığını anlamama katkı sağlar?

10) Makina icat yapabilir mi?

Cevaplar

1)a, 2)d, 3)c, 4)a, 5)a

10. ÇİN ODASI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

10.1. Çin Odası'nın Kapsamı

10.2. Eliza

10.3. Algoritmalar

10.4. Çin Odası Deneyi

10.5. Turing Makinası

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) İnsan zekâsının yerini tutabilecek bir program üretilebilir mi?
- 2) İnsan ve makina arasındaki fark kapanabilir mi?
- 3) Bir makina gelişgin bir zekâ ve yaratıcılığa sahip olabilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Çin Odası'nın kapsamını kavrayabilir.	
	Algoritma düşüncesini tanıyabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Çin odası
- Deney
- Algoritma
- Eliza
- Turing makinası

Giriş

Bu bölümde yapay zekâ sorunu bağlamında “Çin Odası”nı ele acağız. Daha sonra ilk yapay zekâ örneklerinden olan Eliza’yı konu edeceğiz, ardından algoritmaları göreceğiz. Tüm bu kavramsal çerçevenin tartışılmasından sonra “Çin Odası” düşünce deneyini öğreneceğiz.

10.1. Çin Odası'nın Kapsamı

Zihin felsefesinin bağlantılı olduğu bir başka konu yapay zekâdır. Teknolojinin baş döndüren gelişimi sonucu makinaların bilgi işlem güçlerinin artması yapay zekâyâ ilişkin tartışmaları son derece canlı tutmaktadır. Yapay zekâ tartışmasının en devingen yanı bir makinanın insanın zihinsel etkinliklerini erişip erişemeyeceği sorunudur. Başka türlü dile getirirsek bilgisayarların insan zekâsına ulaşip ulaşamayacağı tartışmasıdır.

Bütün dünyada son hızla süren yapay zekâ çalışmalarına karşın şu ana kadar insan zekâsının yerini tutacak hangi bir program üretilmedi. Elbette şimdi durumun böyle olması gelecekte de üretilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Buradaki sorun ilkesel olarak böyle bir olanağın olup olmadığıdır.

Çağımızda son derece “becerikli” yapay zekâ örneklerinin yapılmış olması, insanla makina arasındaki aralığın kapanıp kapanamayacağı sorusunu akla getiriyor. Söz gelimi 1997 yılında Dünya Satranç Şampiyonu Kasparov, Deep Blue adındaki bilgisayarla oynadığı maçı kaybetti. Bu maç bir bilgisayar programının şampiyon bir ustayı yendiği ilk maç oldu. Oyunu kaybettikten sonra yaptığı açıklamada Kasparov “zaman zaman makinanın hamlelerinde derin bir zekâ ve yaratıcılık gördüğünü” belirtti.

10.2. Eliza

Joseph Weizenbaum (1923-2008) adında bir bilgisayar bilimcisi 1964-1966 yılları arasında Eliza adında bir program geliştirir. Eliza, doğal dili işlemeye çalışarak bilgisayar ile insan arasında etkileşim kurmaya çalışan bir bilgisayar programıdır. Program bir hastanın yazı makinası aracılığıyla sohbet ettiği doktormuş gibi davranır. Aşağıdaki bölüm hasta ile Eliza arasında geçen diyalogun bir bölümüdür (Weizenbaum 1976, s. 3-4):¹²

- H: Bütün erkekler aynı.
- E: Ne şekilde?
- H: Öyle ya da böyle hep canımızı sıkıyorlar
- E: Özel bir örnek aklına geliyor mu?
- H: Peki, buraya gelmeme erkek arkadaşım neden oldu
- E: Erkek arkadaşın buraya gelmene neden oldu
- H: Çoğu zaman bunalımda olduğumu söylüyor

¹² Weizenbaum, Joseph. *Computer Power and Human Reason*, esp. chapters 2 and 3. San Francisco: Freeman, 1976.

- E: Bunalımda olduğunu duyduğuma üzuldüm
- H: Bu doğru. Mutsuzum.
- E: Buraya gelmenin mutsuz olmanı engellemeye yardımcı olacağını düşünüyor musun?
- H: Biraz yardıma gereksinimim var, orası kesin.
- E: Biraz yardım alman sana ne sağlayacak?
- H: Belki annemle iyi geçinmeyi öğrenebilirim

Görüldüğü bu bölümde bir psikiyatry temsil eden Eliza anlayış gösteriyormuş gibi bir izlenim vermektedir. Ne var ki program tek yaptığı, anahtar sözcüklerden yola çıkarak hastanın kendi cümlelerini döndürmekle ilgilidir.

Belki de gelecekte böylesi programlar pek çok meslek dalında insanın yerine alacak. Yine de sorumuz yanıtlanabilmiş değil. Bir programın kimi alanlarda insandan daha işlevsel olabilmesi ne anlama gelir? Yapay zekâ kendini oluşturan mekanik düzenlilikleri aşabilir mi?

10.3. Algoritmalar

Bilgisayarlar hızla gelişiyor, işlem kapasiteleri, bellek güçleri artıyor. Güçlü yapay zekâ adını verilen kimi işlemleri büyük bir ustalıkla başarabilen bir programın insan zihni ile olan benzerliğine bakalım. İster basit ister karmaşık olsun belli bir yeterliliği olan bir makinanın algoritması olmak durumundadır. “Algoritma” deyişi Horasan doğumlu Matematikçi Ebu Cefer Muhammed İbn-i Musa El Harezmi’den (780-850) gelmektedir. Algoritmayı bir tür iş akış çizelgesi olarak düşünebiliriz.

Bir algoritma yapabilecekleri sınırlı mıdır? Algoritmaların özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Özel değil genel olmalıdır.
- Ne kadar uzun olursa olsun tamamlanabilir olmalıdır.
- Kesin yanıtı ulaşılabilmelidir.
- İşlem sırası, hangi adımda ne yapacağı belli olmalıdır.
- Ne zaman biteceği belli olmalıdır.
- Sonlu adımda süreç tamamlanabilmelidir.

Biçimleştirebilen her işlem için bir algoritma oluşturulabilir. Bir biçimsel sistemin öğeleri ve işlemleri her zaman fiziksel bir aygıt aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Basit bir cihaz

örneği olarak yangın sensörünü ele alalım. Bu sensör çalışma ilkesi gereği iyi tanımlanmış bir işlem sırasını uygulamak durumundadır. Ortamda önceden ayarlanmış düzeyden düşük düzeyde duman olduğu durumda devre kesilir yüksek olduğunda ise açılır. Algoritması neyse, cihaz onu gerçekleştirir, ne bir eksigi ne de fazlasını.

Peki, insan beyni karmaşık bir algoritma olarak görülebilir mi? İnsanın tüm yapıp etmeleri biçimsel sistemler çokluğu olarak çözümlenebildiğinde ilkesel olarak insan benzeri makineler yapılabilir. Bu açıdan insan ile yapay zekâlar arasındaki ayrımın bir gün kapanacağı görüşünde olanlar açısından beyin karmaşık bir algoritma olarak değerlendirilebilir. Tüm akıl yürütmeler, duyumlar, tasarımlar ve bilinç durumları bu algoritmanın çeşitli işlevleridir. İnsan beynine benzer bir algoritmanın gerçekten olağanüstü olması gerekir. Beyin bir algoritma olarak ele alındığında olanak olarak bir makinaya da uygulanabilir duruma gelir. Beynin çalışmasını sağlayan besin, oksijen gibi koşullar açısından benzerlik olmasa bile çalışma yapısı açısından benzerlik olduğunu göstermek ilkece insan benzeri bir yapay zekânın tasarlanabilir olmasını sağlar.

Tüm düşünürler yapay zekâların insan gibi olacaklarına inanmaz. Yapay zekâ pek çok işlemi başarıyla gerçekleştirse bile, “anlam” edimini gerçekleştirdiği kuşkuludur. Rober Schank adlı yaşayan bir yapay zekâ kuramcısı bu güçlüğü bir bilgisayar programı aracılığıyla ortaya koymak ister. Tasarladığı programın amacı doğal dilin amaçlı kullanımı karşısında yapay zekâların karşılaşılabileceği güçlükleri anlamaktır. İki durumu içeren şöyle bir kurgu hazırlar: (Kurguyu kendi kültürümüze uyarlayalım)

- Durum 1: Cemal lokantaya gider ve bir kuru fasulye pilav ısmarlar. Kuru fasulye pilav geldiğinde soğuk ve yanmıştır. Cemal parasını ödemedi ve bahşiş bırakmadan hiddetle çıkıp gider.

- Durum 2: Cemal lokantaya gider ve bir kuru fasulye pilav ısmarlar. Kuru fasulye pilav geldiğinde çok hoşuna gider. Lokantadan çıkarken hesabı ödemedi önce garsona yüklü bir bahşiş bırakır.

Bilgisayarın öyküleri ne ölçüde “anladığını” sınamak için Cemal’in hangi öyküde yemek yediği sorulabilir. Dikkat edilirse Cemal’in yemek yemediği her iki öyküde de açıkça belirtilmemiştir. Doğru yanıtı bulabilen bir yapay zekânın ‘anlam’ edimini gerçekleştirdiği ileri sürülebilir mi?

10.4. Çin Odası Deneyi

Amerikalı filozof John Searl’un (1930-1987) aracılığıyla ortaya atılan Çin Odası zihinsel deneyi yapay zekâların anlama edimlerine dönük bir eleştiriyi içerir. John Searle eleştirisinde bir öyküyü anlayan bir insan ile bir öyküyü sözde “anlayan” yapay zekâ arasındaki farklılığı göstermek ister. Şöyle bir kurgu yapar. Bir odaya kapatılmış olduğumuzu düşünelim. Dışarıdan içeriye veri girmesini sağlayan küçük bir delik dışında odanın dış dünyayla hiçbir bağlantısı olmasın. Odadaki delikten içeri kartlar veya kart parçaları üzerine yazılmış çeşitli Çince karakterler gelsin. Hiç Çince bilmiyoruz. Odada bulunan bir masanın

üzerinde bir kitap ve üzerlerine diğer Çince karakterlerin yazılmış olduğu küçük bir kartçıklar yığını var. Görevimiz, delikten gelen bir kart parçası üzerindeki Çince karakteri kitaptaki bir karakterle eşleştirmektir. Kitap bu durumda onunla eşleşen başka bir farklı Çince karakteri gösterecektir. Bu diğer karakteri masanın üzerindeki kart parçaları kümesinden almamız ve onu mektup kutusundan geri göndermeniz gerekmektedir. Dışarıdan bakıldığında, bir Çin öyküsüyle ilgili soruları cevaplıyormuşuz gibi görünür. Odaya gönderilen kartlar Çince yazılmış soruları taşımaktadır; geri gönderdikleriniz ise, Çince yazılmış cevaplarımızdır. Hiç Çince bilmememize karşın, odanın dışında masalı anlayan ve masalla ilgili olarak sorulmuş sorulara doğru cevaplar veren biri olarak görünürüz. Ama gerçekte öyküyü kesinlikte anlayamıyoruz. Yaptığımız eylem, anlamsız görünen kartları iş akış çizelgesi uyarınca yönlendirmektir. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç bir algoritmanın başarıyla uygulanması “anlama” eyleminin gerçekleştiği anlamına gelmez.

10.5. Turing Makinası

Turing makinası matematiksel bir probleme yön verebilme düşüncesinden türemiştir. Fiziksel bir makina olarak değil, soyut, matematiksel bir makina olarak tasarlanmıştır. Tasarlanmasına yol açan problemi ortaya atan David Hilbert’tir. Hilbert 1900 yılından Paris Uluslararası Matematikçiler Kongresinde matematikte çözülmesi gereken 23 problem belirler. Bu problemlerden 10.su “Entscheidungsproblem” (Karar verme problemi) adıyla anılan problemdir. Problem şudur: “Genel bir matematik probleminin çözümü için algoritmik bir yöntem bulunur mu, bulunmaz mı? Hâlihazırda bulunmasa bile ilkesel olarak böyle bir yöntem bulunabilir mi?” Problemi başka türlü bir yorumu matematikte tüm problemleri birbiri ardı sıra çözebilecek bir mekanik yöntem mümkün müdür? İşte Turing makinası bu yöntemle ilgilidir.

Alan Turing kendi makinasına “a-machine” yani “automatic machine” adını verir. Bugünkü bilgisayarların atası bu tasarımsal cihazdır. Turing söz konusu tasarısı aracılığıyla hesaplayabilmenin (computation) sınırlarını anlamak ister. Makinanın sonlu sayıda içsel durumu olmasına karşın sınırsız bir girdiyle işlem yapabilme olanağı bulunur. Turing, makinasını son derece basit bir düzenek biçiminde düzenler. Sınırsız bir şerit, bu şeridi okuyup-yazabilen bir kafa ve kafada sınırsız bellek kapasitesi tasarlar. Şerit bölünmüş karelerden oluşur. Karelerde yalnızca bir simge bulunur. Makina bir algoritmayı çalıştırır. Algoritma şeritlerde bulunan bölünmüş karelerdeki simgeleri(girdileri) okuma ve yazmayı düzenler. Aşağıda bir örneğini görebileceğiniz makina, her adımda okuma yazma kafasında bulunan simgeyi okur.

Her karenin üzerinde bir simge yer alır. Makina bu simgeye “taranmış simge”der. Makina bulduğu taranmış simgeyi belirli bir davranışla değerlendirir. Algoritmasına uygun olarak simgeyi değiştirilebilir ve bir sonraki taranmış simgeye geçer. Genel olarak bir Turing makinasında yapılan temel işlemleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kafanın altındaki simgeyi okuma
2. Kafanın altındaki kareye bir simge yazma
3. Bandı bir kare sola kaydırma
4. Bandı bir kare sağa kaydırma
5. Durumu değiştirme
6. Sonlanma (Halting)

Turing makinesinin nasıl çalıştığını basit bir örnek ile gösterelim. İşlemimiz herhangi bir sayıdan bir çıkarma olsun. İşlemi basit olarak göstermek için, sayıların şerit üzerinde birli sistem (unary system) ile gösterildiğini varsayalım. Birli sistemde herhangi bir sayı, ardışık birlerin toplam sayısı ile ifade edilir. Örneğin, 4, 00001111000 ile 6 ise 00000111111000 ile gösterilir.

Başlangıç durumunda kafanın 1’lerin solundaki herhangi bir 0 üzerinde olduğunu ve başlangıç durumununsa **A** olduğunu varsayalım. Amacımıza şu yöntemi izleyerek ulaşabiliriz. **A** durumunda, 0 okuduğumuz sürece, karelerin içeriğini değiştirmeden sağa doğru hareket edelim. **A** durumunda 1 okuduğumuz anda, durumu **B**’ye değiştirip, yine karelerin içeriğini değiştirmeden sağa doğru 1 okudukça hareket edelim. **B** durumunda ilk 0 okunduğunda, bir kare geriye gidip içeriğini 0 yapıp programı sonlandırırsak amacımıza ulaşmış oluruz. Bu işlemleri biçimsel bir dille yazmak gerekirse;

Eğer durum **A** ve okunan 0 ise **A**’da kal, 0 yaz ve sağa hareket et

Eğer durum **A** ve okunan 1 ise **B**’ye geç, 1 yaz ve sağa hareket et

Eğer durum **B** ve okunan 1 ise **B**’de kal, 1 yaz ve sağa hareket et

Eğer durum **B** ve okunan 0 ise **B'**'de kal, sola geç ve 0 yaz ve sonlandır.

Turing makinası görülen basit örneğin yanı sıra milyonlarca karmaşık işlemi de yapabilir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde yapay zekâ sorunu bağlamında “Çin Odası”nı ele aldık. Daha sonra ilk yapay zekâ örneklerinden olan Eliza’yı konu edeceğiz, ardından algoritmaları gördük. Tüm bu kavramsal çerçevenin tartışılmasından sonra “Çin Odası” düşünce deneyini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Eliza programında programın takındığı roldür?
 - a) Eliza programında, program bir doktor olarak sohbet edilir.
 - b) Eliza programında, program bir öğretmen olarak sohbet edilir.
 - c) Eliza programında, program bir genç olarak sohbet edilir.
 - d) Eliza programında, program bir avukat olarak sohbet edilir.
- 2) Algoritma nedir?
 - a) Bir tür iş akış çizelgesi
 - b) Programlama dili
 - c) Yazılım patenti
 - d) Soyut kavramlara yönelik iddia süreçleri
- 3) Algoritma ifadesini ilk kullanan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Ebu Musa Câbir bin Hayyan
 - b) Ebu Cafer Muhammed İbn-i Musa El Harezmi
 - c) Cafer Nureddin Ebu İshak el-Batrucci el-İşbili
 - d) Muhammed el Buhari
- 4) Çin odası deneyi neyi ölçer?
 - a) Yapay zekâların anlama edimlerini
 - b) Yapay zekâların düşünme edimlerini
 - c) Yapay zekâların konuşma(ifade) edimlerini
 - d) Yapay zekâların genel tutumlarını

5) “Çin Odası” deneyi nasıl çalışır?

a) Kapalı bir odada bilgisayar ekranında Çince yazı karakterleri gösterildikten sonra anlamlı cümleler yazılır.

b) Bir odada delikten gelen bir kart parçası üzerindeki Çince karakter kitapta bulunan karakterle eşleştirilir.

c) Kapalı bir odada hoparlörlerden Çince kelimeler dinletildikten sonra verilen yazı kartlarıyla duyulan kelimelerin eşleşmesi beklenir.

d) Bir odada Çince konuşan yapay zekâ belli komutlar vererek, kişiyi komutlar doğrultusunda yönlendirmeye çalışır.

6) İnsan zekâsının yerini tutabilecek bir program üretilebilir mi?

7) İnsan ve makina arasındaki fark kapanabilir mi?

8) Bir makina gelişkin bir zekâ ve yaratıcılığa sahip olabilir mi?

9) Yapay zekâyla algoritma arasında ne tür bir bağıntı bulunur?

10) “Çin Odası” deneyini kim tasarlamıştır?

Cevaplar

1)a, 2)a, 3)c, 4)a, 5)b

11. 'BEN'

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 11.1.** 'Ben'in Felsefi Önemi
- 11.2.** 'Ben' ve Filozoflar
- 11.3.** Farklı Özbilinçler mi?
- 11.4.** Özbilinç İnsana Özgü mü?
- 11.5.** Ben Algısı Sıradan Bir Algı mı?

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) 'Ben'in doğası betimlenebilir mi?
- 2) 'Ben' konusunda düşünen filozofların yürüttükleri temel tartışmalar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	'Ben'in ne tür bir felsefi sorun olduğunu anlayabilir.	
	'Ben' konusunda farklı filozofların görüşlerini tanımlayabilir.	
	Özbilincin ne olduğunu tartışmak.	

Anahtar Kavramlar

- Ben
- Öz bilinç
- İnsan
- Ben algısı

Giriş

Bu bölümde 'ben'i konu edeceğiz. 'Ben'in ne türden felsefi sorunlara yol açtığını ortaya koyduktan sonra, çeşitli filozofların konuya yaklaşımlarına değineceğiz. Ardından tüm 'ben'lerin aynı 'ben' olup olmadığı sorunu ele alacağız. Daha sonra öz bilinci konu edip, bu tür bir bilincin ne türden bir algıya dayandığını ve başka algılardan ayrılan yanlarına bakacağız.

11.1. ‘Ben’in Felsefi Önemi

Zihin felsefesinde araştırılan bir başka konu ‘ben’dir. Duyumları, algıları, düşünceleri yüklediğimiz özne ne tür bir şeydir? ‘Ben’in doğasını betimlemeye çalışan sorulardan biri ‘ben neyimidir?’. Bu sorunun ne tür yanıtları olabilir? ‘Ben’e doğallığında birinci tekil kişi üzerinden gönderme yapılması eş deyişle herkesin kendi ‘ben’i üzerinden konuşması ‘ben’ hakkında bir çıkarım yapmayı engeller mi?

Deneyimlerin bir eyleyi olmak durumundadır. Başka türlü bir deyişle tüm deneyimlerin öznesi olduğunun bilincinde olan bir şeye gereksinim duyulur. Nasıl olur da deneyimlerin kendisinde gerçekleştiği bu şey deneyimlere konu edilebilir? Öz bilinç ile deneyim nesnelere bilincinde olmak arasında bir ayrım bulunur mu? İşte bu türden sorulara aranan yanıtları ‘ben’ üzerinde odaklanır.

11.2. ‘Ben’ ve Filozoflar

Filozoflar özellikle modern felsefeyle birlikte ‘ben’in ne olduğu konusunda tartışmalar yürütmüşlerdir. Daha çok farklı amaçlarla çok kez belirttiğimiz üzere Descartes ‘ben’i düşünen bir töz olarak görür. Düşünen töz bütünüyle cisimsel dünyadan, dolayısıyla deneyimlerden bağımsızdır. Buna karşılık Hume açısından ‘ben’, deneyimlerin bir demetidir. Hume, ne zaman ‘ben’den söz edilse her defasında bir algıyla karşılaştığına dikkat çeker. Bu bakımdan algı olmadan ‘ben’den söz edebilmenin olanaksız olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla Hume, ‘ben’i deneyimleri taşıyan bir şey olarak değil, deneyimlerin kendilerinin toplamı olarak ele alır. Öyleyse Hume açısından hiçbir a priori bilgi de öne sürülemez.

Hume’cu ‘ben’ anlayışına yakın bir başka filozof olarak Wittgenstein’i görürüz. Wittgenstein ‘ben’in dil içindeki farklı kullanımlarına dikkat çeker. Söz gelimi “İstanbul Üniversitesi’nde felsefe okudum.” yargısı ile “Dişim ağrıyor.” yargısında ‘ben’in kullanış farklılığına dikkat çeker. “Ağrım var” türünde bir yargısını dile getiren bir pekâlâ ağrısı olmamasına rağmen çıkardığı inilti sesleriyle başkalarını ağrısına inandırabilir. Başkalarının erişimine açık olmayan bir ‘ben’ söz konusudur burada.

‘Ben’le ilgi bir başka öneri Locke’tan gelir. Locke, ‘ben’i kişinin özdeşliğini sağlayan bir aracı olarak görür. ‘Ben’ kişinin zaman içinde birliğini ve sürekliliğini sağlar. Locke ‘ben’in bedenden ayrı bir şey olduğunu öne sürer. Buna ilişkin şöyle bir örnek sunar. Diyelim ki, bir prensin ruhunu, tüm geçmişine ilişkin bilincini içerecek biçimde ayakkabı tamircisine aktaralım. Locke, bu eski ayakkabı tamircisine gören herkesin onun bir prens olduğunu sanacağını bildirir. Bu bakımdan Locke açısından ‘benlik’ bedenden ayrı ona eklenen bir şeydir.

Kant ise ‘ben’i tüm tasarımlarıma eşlik eden şey olarak tanımlar. ‘Ben’ düşünüyorum fiilini oluşturur. Kant’ın **transendental tamalgı** olarak da nitelediği ‘ben’ tüm tasarımların özneye ait olmasını sağlar. Herhangi bir öznenen söz ettiğimizde, bu öznenin geçmişi, şimdisi ve geleceği olmak durumundadır. Dolayısıyla öznenin geçmişte deneyimledikleri, şimdi deneyimliyor oldukları ve gelecekte deneyimleyecekleri arasında bir birlik kurulması gerekir.

Bu birlik olmadan her bir deneyimin başka bir özne oluşturması gerekir. İşte Kant açısından **transendental tamalgı** bu birliği sağlar ve tüm tasarımları aynı öznenen bireşimini sağlar.

11.3. Farklı Özbilinçler Mi?

Bir 'ben'inin olduğunu herkes bilir. Görünen o ki, farklı zihin durumları taşıyabilmek için bir 'ben' ya da öz bilinç gereklidir. Acaba bu öz bilinç farklı zihin durumlarında da aynı kalır mı? Söz gelimi aynı öznenin öfkeli anındaki öz bilinci ile mutlu anındaki öz bilinci aynı mıdır? Farklı ise bu durum öz bilincin farklı dereceleri olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra çocuğun öz bilinci ile bir yetişkinin öz bilinci aynı mıdır? Öz bilinç kavrayışının öz farkındalığı içerdiği düşünülürse kimse kolay kolay bir çocuğun kendine ilişkin farkındalığıyla bir yetişkinin öz farkındalığını aynı sayamaz. Görüldüğü gibi öz bilinç değişmez bir bütünlük olarak görünmemektedir. Üstelik farklı bireylerin öz farkındalığıyla ilgili farklılıklar, öz bilincin dış dünyayla ilgili bağlarını da ortaya koyar. Dış dünyaya dönük algısı açık olduğu ölçüde öz farkındalığın geliştiği görülür. Bütün bu söylediklerimiz ışığında öz bilinci algının bir türü olduğu ileri sürülebilir. Buradaki algı kişinin kendi iç dünyasının iç gözlem yoluyla algılamasıyla ilgilidir.

11.4. Öz Bilinç İnsana Özgü Mü?

İnsan dışında hangi canlılarda öz bilinç olduğu tartışmalı bir konudur. Filozoflar insanı tanımlarken, insanın kendi üzerine düşünüm yapan varlık olduğunu bildirir. Bunun anlamı insanın kendi yapıp ettikleri hakkında düşünebilmesidir. İşte insandaki bu yan insanın öz bilinciyle ilgilidir. İnsan kendi bedensel bütünlüğünün ötesinde tepkiler geliştirebilir. Tüm canlılar; tek hücrelisinden yüksek düzeyde karmaşık organizmalara kadar, beden bütünlükleri tehdit altındayken tepki verir. Bedensel bütünlükle ilgili tepki vermek öz bilincin bir yanı olarak görebilirse de tamamı değildir. Tamamı olsaydı tek hücreli canlılarında öz bilincinin olduğu söylenmek durumunda kalırdı. Genellikle böyle olmadığı düşünüldüğüne göre öz bilinç salt beden bütünlüğünün bir sonucu olamaz. Öte yandan öz bilincin öznenin bilişsel işlevleriyle ilgili olduğu son derece açıktır. Bilişsel işlevlerinde sorun olan kimselerin öz bilinç kavrayışlarında da sorun olması bu durumun kanıtıdır. İmdi bilişsel işlevlerin bir derecesi olduğunu biliyoruz. Yüksek düzeyde memelilerde de karmaşık bilişsel yapılar olduğuna göre belli bir düzeyde öz bilincin insan dışında da olduğu ileri sürülebilir.

11.5. Ben Algısı Sıradan Bir Algı mı?

Kişinin kendini 'ben'ini algılamasıyla dışsal algı biçimlerinden farklı mıdır? Kişinin kendi öz bilincini algısına doğrudan konu etmesine karşın, dış dünyayı dolaylı konu etmesi kökensel bir farklılığa işaret eder mi? Başka türlü söyleyecek olursak, kişi kendi zihin durumlarına bir başka şeyin aracılık etmesiyle ulaşmaz. Oysa dış dünyanın bilgisi böyle değildir. Kişinin dış dünyaya ulaşmasına aracılık eden duyular, kişiyle dünya arasında dolayısıyla sonuçlanır. Peki, böylesi bir farklılık neye yol açar?

Herhangi biri kendi duyularından kuşku duyamaz. Buradaki kuşku duyamama durumu, duyumun kendisiyle ilgilidir, duyumun kaynağına ilişkin değildir. Bu bakımdan

yanlış bir duyumdan söz etmek olası değildir. Başka türlü söylersek, belli bir anda var olan duyumun olup olmadığı tartışması yürütülemez. Söz gelimi acı duyumu algılayan biri, gerçekte bir acı çekip çekmediğini ikilemine düşemez. “Acı çektim gibime geldi yanılmışım!” denildiği görülmez. Zihinde ortaya çıkan zihin durumları (duyumlar, arzular, düşlemler vb.) acı duyumu varsa dolaysızca hissedilir. Bu bakımdan bir duyum için görünüş ve kendinde şey ayırımından söz edilemez. Öyleyse kişi kendine karşı her durumda saydamdır. Burada Wittgenstein’in yukarıda andığımız dünya hakkında bildirimde bulunan yargısı ile ‘ben’in iç gözlemsel yargıları arasında yaptığı ayrımı yeniden konu edelim. İç gözlemsel yargıların doğruluğu kişinin bildirimine bağlıdır. Çok mutlu olduğunu söyleyen birine, “yok, sen mutlu değilsin, sana öyle geliyor” deyip düzeltmeye kalkmak anlamsızdır. Elbette, burada söz konusu olan mutluluk kavramına ilişkin yürütülen felsefi tartışmalar değil. Adına ne denirse densin, bir ‘ben’de ortaya çıkan duyumun varoluşunu, bu ‘ben’in dışında başka birinin tartışamaması durumundan söz etmekteyiz.

‘Ben’ kendi zihin durumları hakkında yanılmazlığı düşüncesi yaygın olarak benimsense de herkesin benimsediği bir görüş değildir. Bu görüşe karşı çıkanlar duyumlar hakkındaki bilginin düzeltilebileceğini öne sürer. Karşı çıkış noktalarının odağında ise iç gözlem bulunur. Bilimsel olarak iç gözlem mekanizmalarının yeterince bilinmediğini öne sürerek iç gözlem çıkarımlarında pek çok yanlış olabileceğini belirtirler. Söz gelimi, “ağrı duyuyorum” yargısı yalnızca ağrıların meydana gelmesiyle verilmez. Churchland, ağrı hissetme beklentisinin yüksek olduğu durumlarda da ağrıya benzer bir şeyin ortaya çıkabileceğini öne sürer. Ağrı olduğunun düşünülmesi durumunda gerçekten bir ağrı olması zorunlu değildir. Bu durumun geçerli olmadığı sayısız örnekler verilebilir. Ayağı kesik biri kesik ayağına ilişkin bir ağrısı olduğunu söyleyebilir. Ayağı olmadığından böyle bir ağrının olmadığını ileri sürülebilir.

İç gözlemin yanılmazlığına karşı bir başka kanıt tat duyumları hakkındadır. Buna ilişkin şöyle bir örnek verilir. Ihlamur şerbeti ile portakal şerbetinin tatları birbirine çok yakındır. Gözleri bağlanan insanların katıldığı deneylerde şaşırtıcı durumlar ortaya çıktığı görülmüştür. Ihlamur şerbeti içip portakal şerbeti içtiğini söyleyen bir denek, kendi tat duyumunun portakal şerbetinin ürettiği duyumla özdeş olduğunu ileri sürebilir. Ancak gerçekten portakal şerbeti tattırıldığında bu duyumundan vazgeçebilir. Sonuç olarak böylesi bir deney bize niteliksel özdeşleştirmenin değişebileceğini gösterir ve buradan duyumların düzeltilebileceği sonucu çıkarılır.

Bir başka karşı örnekler duyumlama sürelerinden gelir. Bir kişinin belli bir duyumun ne olduğuna ilişkin görüşünün duyumun sunulma süresiyle doğru orantılı olarak değiştiği belirlenmiştir. Duyum ne kadar uzun sürerse, duyuma ilişkin yargı o denli yetkinleşir. Bu açıdan aynı şeye ilişkin iki farklı duyumun yanılmazlığından söz etmek mümkün görünmemektedir.

İç gözlem ve ‘ben’in duyumlarının yanılmazlığı konusunda bir başka karşı çıkış sosyal psikolojiden gelir. Yapılan araştırmalar sonucu kişinin kendi davranışlarına ilişkin ileri sürdüğü açıklamaların iç gözlemden daha çok davranışlara ve gözlemlenen koşullara uyacak

açıklayıcı hipotezler olarak kendiliğinden ve anında uydurulduğu görülmüştür. (Bkz. Nisbet ve Wilson, 1977) Sonuç olarak iç gözlem olarak görülen şeylerin çoğu kişinin kendi zihin durumları hakkındaki kuramlaştırmalarıdır

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde 'ben'i konu ettik. 'Ben'in ne türden felsefi sorunlara yol açtığını ortaya koyduktan sonra, çeşitli filozofların konuya yaklaşımlarına değindik. Ardından tüm 'ben'lerin aynı 'ben' olup olmadığı sorununu ele aldık. Daha sonra öz bilinci konu edip, bu tür bir bilincin ne türden bir algıya dayandığını ve başka algılardan ayrılan yanlarına baktık.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi 'ben' konusunda fikir üreten filozoflardan biri değildir?

a) Kripke

b) Hume

c) Wittgenstein

d) Locke

2) Aşağıdakilerden hangisinin öz bilinçle ilgili olduğu söylenemez?

a) Öz bilinç, kendi duygularını okuyup etkilerini fark etmektir.

b) Öz bilinç bir başkasına açıktır.

c) Öz bilinç, güçlü yanlarını ve sınırlarını bilmektir.

d) Öz bilinç kendinin farkında olma durumudur.

3) Aşağıdaki filozoflardan hangisi 'ben'i düşünen töz olarak açıklar?

a) Kant

b) Hume

c) Descartes

d) Locke

4) Aşağıdaki filozoflardan hangisi 'ben'i, deneyimlerin bir demeti olarak açıklar?

a) Kant

b) Hume

c) Descartes

d) Locke

5) Aşağıdaki filozoflardan hangisi 'ben'i özdeşliği sağlayan bir aracı olarak açıklar?

a) Kant

b) Hume

c) Descartes

d) Locke

6) Kant'ın 'ben' anlayışının zemini nedir?

7) Transendental tamalgı nedir?

8) 'Ben' algısının diğer algılardan ne tür ayrımları bulunur?

9) İnsanın kendi hakkında düşünüm yapması ne anlama gelir?

10) 'Ben' ile iç gözlem arasında nasıl bir bağıntı bulunur?

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)b, 5)d

12. KİŞİSEL ÖZDEŞLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 12.1.** Kişisel Özdeşliğin Felsefi Önemi
- 12.2.** Niteliksel ve Sayısal Özdeşlik
- 12.3.** Özdeşliğe İndirgemeci ve İndirgemeci Olmayan Yaklaşımlar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Çocukluğunuzu, gençliğinizi ve şimdinizi birbirine bağlayan ne?
- 2) Fiziksel yapıları aynı olan iki kişinin birbirinden farklı olmasını sağlayan ne?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kişisel özdeşliği tanımlayabilir.	
	Kişisel özdeşliğin nasıl bir felsefi sorun olduğunu bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Kişisel özdeşlik
- Nitelik özdeşliği
- Sayısal özdeşlik

Giriş

Bu bölümde kişisel özdeşliğin içerdiği felsefi sorunları konu edeceğiz. Bu çerçevede kişisel özdeşliğin zemini konu eden niteliksel özdeşlik ve sayısal özdeşlik yaklaşımlarını ele alacağız. Daha sonra indirgemecelik ve fiziksel süreklilik bakımından özdeşliğin nasıl yorumlanabileceğini tartışacağız.

12.1. Kişisel Özdeşliğin Felsefi Önemi

Bir kimsenin kişisel özdeşliğini ne sağlar? Belirli bir t_0 anı ile t_1 anındaki özdeşliği nasıl olanaklıdır? Fiziksel sürekliliği olması yeterli midir? Söz gelimi bugün 35 yaşında olan Ali, bir bebek olarak doğduğu zamandan bu yana kişisel özdeşliğini nasıl korumuştur. Bedenindeki tüm organlarının değiştiğini biliyoruz. Hücrelerin yenilendiğini, fiziksel görünüşünün farklılaştığı, dünya kavrayışı değiştiğine göre aynı Ali'den söz etmiyor muyuz? Yoksa her anda farklı bir Ali'mi var? Tüm süreçleri göz önünde tutunca, Ali hem aynı kişi hem de aynı kişi değil. Çelişik görünen bu bildirim iki durumu içeriyor. Özdeşlik ve aynılık.

Niteliksel olarak baktığımızda Ali artık aynı kişi olamaz. Öte yandan sayısal olarak herhangi bir andaki Ali ile başka bir andaki Ali'nin özdeş, bir ve aynı olması gerekir.

12.2. Niteliksel ve Sayısal Özdeşlik

Bir şeyin başka bir şey ile niteliksel özdeşliğinden söz ettiğimizde bu iki şeyin birbirine tam olarak benzemesi gerekir. Söz gelimi, bir süre önce kırtasiyeden aldığım, şimdi bu notları yazmamı sağlayan hazır uçlu bu kurşun kalem, kırtasiyede gelen diğer eşleriyle niteliksel olarak özdeştir. Aynı renktedirler, yapıları, boyları, malzemeleri tam olarak aynıdır.

Sayısal özdeşlikten söz ettiğimizde ise gerçekte tek bir şeyin özdeşliğinden söz ederiz. Bu tür özdeşlikte, niteliksel olan da olduğu üzere iki ayrı şeyin özdeşliği söz konusu değildir. Yazı yazdığım kalem sayısal olarak özdeştir.

Yeniden Ali'ye dönecek olursak... Sorumuz Ali'nin sayısal olarak özdeş olmasını neyin sağladığıydı. Kestirmeden verilebilecek ilk yanıt, geçtiğimiz hafta gördüğümüz Ali ile dün gördüğümüz Ali'nin görünüşünün değişmediği olabilir. Ali'nin görünüşü değişmemiştir, jestleri, mimikleri aynıdır öyleyse Ali aynı Ali'dir. Oysa görünüşü oluşturan fiziksel özelliklerin hiçbiri özdeşlik için kurucu temelde bulunamaz. Ali'nin geçen haftan bu yana görünüşü değişmemiştir ama açıktır ki on yıl önceki Ali başka görünmekteydi. Fiziksel özelliklerin hiçbiri Ali'nin sayısal özdeşliğinin temelinde yer alamaz. Önüme koyulan, Ali'nin olduğu sürülen, biri 20 yıl öncesinden, diğeri geçen haftadan iki ayrı parmak izi de Ali'nin sayısal özdeşliğini kanıtlamaz. Çünkü parmak izlerinin değiştirilme olasılığının olması bir yana, mantıksal bir zorunluluk olmayıp, olumsuzluk taşıması da özdeşlik için zemin sunmaz. Ali'nin özdeşliğiyle ilgili olgusal açıklamaların mantıksal zorunluluk taşıması, sorunu başka bir alana taşır. Acaba kişinin özdeşliği metafizik bir sorun mudur?

Belirli bir t_0 anı ile t_1 anında bir kişinin özdeşliğini sağlayan zorunlu ve yeterli koşulları açığa çıkarmaya çalışalım. İlk zorunlu ve yeterli koşulları örneklerle açıklayalım. Örneğin bir şeyin yarasa olmasının zorunlu koşulu sıcak kanlı olmasıdır fakat yeterli koşulu değildir. Bir şeyin yeterli koşulu olması zorunlu koşul olmasını gerektirmez. Pek çok yeterli koşul bir araya geldiğinde zorunlu koşulu sağlanmış olabilir.

12.3. Özdeşliğe İndirgemeci ve İndirgemeci Olmayan Yaklaşımlar

Kişisel özdeşliği oluşturan bir şey olmalıdır. İndirgemecelik kişisel özdeşliğin öğelerini ayırarak ortaya koymaya çalışır. Böylelikle özdeşlikle ilgili herhangi bir anlam kaybı olmadan, başka terimler yoluyla özdeşlik dile getirilebilir. İndirgemeci anlayıştan yana olmayanlar için özdeşlik ayrıştırılamayacak kadar ilksel ve kökendedir. Bu bakımdan özdeşlikten daha geriye gitmek olanaklı değildir. Şimdi bu anlayışlara daha yakından bakalım.

Sıradan nesnelere farklı olarak insan, birinci tekil kişi ve üçüncü tekil kişi bakış açısından konu edilebilir. Daha önce belirttiğimiz üzere bu bakış açıları arasında önemli bir ayrım bulunur. Birinci tekil kişi bakış açısı başka benlerin erişimine açık değildir. Bu durum başkalarının kişisel özdeşliği söz konusu olduğunda karşımıza çıkar. Ali'ye baktığımda, Ali'nin geçen haftaki Ali olduğuna inanmam için geçerli nedenlerim var. Ali'nin yaşayan bir insan olarak uzam-zamandaki sürekliliği nedenlerimden yalnızca biri. Elbette yanlılabılırım. Gördüğüm kişi Ali'ye çok benzeyen biri, belki de tanımadığım ikiz kardeşi olabilir. Ya Ali'yi bir haftadan beri sürekli görüyorsam ve kişisel özdeşlik sorununu anlamak için Ali'yi bir sınıfta tutuyorsak. Şimdi Ali'nin bir ve aynı Ali olduğunu sağduyu bize söyletecektir. En azından bir haftadır bedensel bütünlüğünü koruyan bir kişi var karşımızda. Daha önceden onun Ali olduğunu bildiğimize göre ve bir haftadır karşımızda olduğuna göre gönül rahatlığıyla ona Ali diyebilir miyiz? Kişisel özdeşlik sorununa indirgemeci açıdan çözüm arayan kimi filozoflar söz gelimi Bernard Williams açısından evet diyebiliriz. Ali'nin fiziksel sürekliliğinin sağlanması özdeşliğinin zeminidir.

Kişisel özdeşliğin fiziksel süreklilik zemininde kurulmasının kuşkuyla karşılanabileceği durumlar da bulunur. Diyelim ki, Ali'nin elleri ve kolları şanssız bir kazanın ardından bir sürü bedeninden ayrılıp sonra yeniden bedenine dikilmek zorunda kalsın. Ali, sağlığına kavuşabilmek için belli bir süre kolsuz ve bacaksız geçirmiş olsun. Bu durumdan sonra Ali aynı Ali midir? Aynı Ali olduğu söylenebilir hatta bu düşüncüyü güçlendirmek için şöyle bir akıl yürütmeye başvurabilir. Nasıl bir kamp çadırı, dağlara çıkarılmadan önce parçalarına ayrıştırılıp sonra kamp alanında yeniden birleştirildiğinde aynı çadır ise, bunun gibi Ali de bedenine yapılan tıbbi müdahalelerin ardında aynı Ali'dir.

Öte yandan bir an Ali'nin öldüğünü düşünelim. Ali'nin bedeniyle karşı karşıya kalalım. Ali'nin bedeni bütünlüğünü koruyor. Ölmeden önce vasiyet ettiği üzere de mumyanmış durumda. Bu nedenle bedeni hiç bozulmayacak. Şimdi Ali'nin bedensel bütünlüğünü koruduğu için kişisel özdeşliğini de koruduğunu da düşünebilir miyiz? Elbette hayır! Öyleyse, fiziksel sürekliliğin sağlanması bir kişi için zorunlu koşul olarak görünse de yeterli koşul değil. Bedenin yaşayan canlı bir beden olarak fiziksel sürekliliğinin sağlanması gerekir.

Kişisel özdeşliğin fiziksel süreklilik anlayışına karşı bir başka görüş Sydney Shoemaker'dan gelir. Shoemaker şöyle bir düşünce deneyi tasarlar. Varsayalım ki Ali ile Adnan beyin operasyonu geçirsin ve her ikisinin de beyni bedenlerinden çıkarılsın.

Operasyonlar sonrasında meydana gelen bir karışıklık sonucu Ali'nin beyni Adnan'a, Adnan'ın beyni Ali'ye konulsun. Ali bedenli kişi bir süre yaşamasın. Ali'nin beynini taşıyan Adnan'ın bedeni canlılığını korusun. Bu kişiyi Alinan olarak adlandıralım. Alinan ameliyattan sonra uyandığında aynaya baktığında neler olacak? Ali olarak aynaya bakacak karşısında Adnan'ı bulacaktır. Adnan'ın bedensel sürekliliği kesintiye uğramamıştır ama özdeşliği sürmemektedir.

Peki, geçen hafta Ali'yi gören kişinin ben olduğunu nereden biliyorum? Gördüğüm kişinin Ali olduğuna ilişkin zihin durumlarım (anılar, düşünceler, imgeler) var. Zihin durumlarımdan eminim. Bu yüzden Ali, aynı Ali benim için. Peki, birinin bana oyun oynadığını ve bende bellek yitimine yol açıp, Ali'ye ilişkin zihinsel süreçleri belleğime 'yüklemiş'se, Ali'nin özdeş olduğunu düşünebilir miyim? Evet, yine de düşünebilirim çünkü böyle olmuş olsa bile, içimden gerçekten de Ali'nin aynı Ali olduğunu bilebilmem bu çıkarımı yapabilmem için yeterli olacaktır.

İndirgemeci olmayanlar açısından kişisel özdeşlik beynin fiziksel sürekliliği, psikolojik süreçler arasında bağıntılı vb. süreçler yoluyla çözümlenemez. Bilincin öznesinin sürekliliği, 'ben' in kaynağı olan **kendilik**, tüm zihinsel durumların ötesinde ele alınır. Bu anlayış uyarınca bir kişi bekleme yitimine uğrayabilir ardından pek çok yeni deneyim edinebilir ama yine de aynı kişi kalır. İndirgemeci anlayışın ileri sürdüğü gibi kişisel özdeşlik zihinsel durumların bağıntılılığı ise, bu bağıntının kesintiye uğradığı durumda özdeşliğin sağlanamaması gerekir. Oysa bellek yitimi gerçekleşmiş olsa bile kişinin özdeşliği değişmez.

Kişisel özdeşlikle ilgili bir başka kuram psikolojik süreklilik kuramıdır. Bu anlayış uyarınca bir kimsenin özdeşliğini sağlayacak olan onun zaman içindeki bedensel bütünlüğü değil zihinsel yaşantısının sürekliliğidir. Eş deyişle, zihinsel durumlarının, belleğinin, anılarının, arzularının, yeteneklerinin vb. sürekliliğidir. Diyelim ki, Ali geçirdiği tıbbi bir müdahale ardından yeteneklerini, anılarını ve huylarını kaybedsin. Fiziksel süreklilik kuramı açısından aynı Ali ile karşı karşıyayızdır. Çünkü tıbbi işlemler sonrasında Ali'nin bedeni, uzam-zamansal bütünlüğünü korumuştur. Fakat Ali artık eskisi gibi değildir. Anıları yoktur. Yaşadıkça biriktirdiği anılar, yeni davranışları onu bildiğimiz anımsadığımız Ali'den başka biri yapmaz mı? Locke burada bir insan ile kişi arasında ayrıma gider. Ona göre zihinsel durumlarını kaybeden biri aynı insan olarak kalacaktır. Ancak artık o başka bir kişi olmuştur.

İndirgemeci olmayanlar açısından kişisel özdeşlik kişinin bedeninden bağımsızdır. Beyni de kapsayacak biçimde bedende meydana gelen değişiklikler kişisel özdeşliği etkilemez. Anlaşılacağı üzere indirgemeci olmayan özdeşlik anlayışı ikiciliğe varmaktadır. Zihin ve beden birbirine indirgenemez.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde kişisel özdeşliğin içerdiği felsefi sorunları konu ettik. Bu çerçevede kişisel özdeşliğin zemini konu eden niteliksel özdeşlik ve sayısal özdeşlik yaklaşımlarını ele aldık. Daha sonra indirgemecelik ve fiziksel süreklilik bakımından özdeşliğin nasıl yorumlanabileceğini tartıştık.

Bölüm Soruları

- 1) İki şey arasında nitelik özdeşliğinin olması ne anlama gelir?
 - a) İki şeyin birbirine tam benzemesi
 - b) İki şeyin birbirine kısmen benzemesi
 - c) İki şeyin birbirinden türemesi
 - d) İki şeyin birbirinin devamı olması
- 2) Sayısal özdeşlik kaç nesneye ilişkindir?
 - a) 3
 - b) 1
 - c) 4
 - d) 2
- 3) Bernad Williams'a göre bir kişinin özdeşliğini ne sağlar?
 - a) Parmak izi
 - b) Retinası
 - c) Fiziksel sürekliliği
 - d) Onu görenler
- 4) İndirgemecilik kişisel özdeşliği nasıl ele alır?
 - a) Benzetim üzerinden
 - b) Özdeşliği yok sayarak
 - c) Özdeşliği elde edilemez kabul ederek
 - d) Ögelerine ayırarak

5) Aşağıdakilerden hangisi kişisel özdeşliğin fiziksel süreklilikle sağlanmasına karşı çıkar?

a) Sydney Shoemaker

b) Daniel Dennett

c) Paul Churchland

d) Patricia Churchland

6) İndirgemeci olmayanlar açısından kişisel özdeşlik nasıl sağlanır?

7) Psikolojik süreklilik kuramı nedir?

8) Locke'un insan ile kişi ayrımı ne anlama gelir?

9) Kişisel özdeşlik ile fiziksel süreklilik arasında ne tür bir ilgi bulunur?

10) Kişisel özdeşlik metafizik bir sorun olarak görülebilir mi?

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

13. ÖTEKİ ZİHİNLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 13.1.** Öteki Zihinlerin Bir Felsefi Sorun Oluşu
- 13.2.** Kendi Açımından Zihinsel Kavramların Kapsamı
- 13.3.** Zihinsel Kavramların Genelliği ve Birliği
- 13.4.** Sorundan Kaçınmak
- 13.4.** Ötekilerin Zihnine İlişkin Epistemolojik Sorun
- 13.4.** Benzetim (Anolojiye) Dayalı Eleştiri
- 13.5.** En Uygun Açıklama Oluşuna Eleştiri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Bir başkasının da zihin gibi olduğunu nasıl bilirsiniz?
- 2) Bir başkasının zihni olduğunu kanıtlayan bir veri var mı?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Öteki zihinlerle ilgili felsefi sorunları anlayabilir.	
	Öteki zihinlerin varlığını kanıtlamaya yönelik yaklaşımları tanımlayabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Zihin
- Ben
- Öteki-zihinler

Giriş

Bu bölümde öteki zihinlerin nasıl bir felsefi sorun olduğunu, zihinsel kavramların kapsamını, genelliği ve birliğini, ötekilerin zihnine ilişkin epistemolojik sorunu, bu sorunu çözme girişimleri olan benzetime (anolojiye) dayalı yaklaşım ile öteki zihinlerin varlığını benimsemenin konuyu anlamak için uygun açıklama olduğuna ilişkin yaklaşımı ve bu yaklaşımlara yöneltilen eleştirileri göreceğiz.

13.1. Öteki Zihinlerin Bir Felsefi Sorun Oluşu

Zihin felsefesinin ilgili olduğu bir başka konu **öteki zihinler** sorunudur. Bir kimsenin ağrılar içinde kıvrınmakta olduğu düşüncesini doğrulayabilen ya da yanlışlayabilen mümkün gözlem bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bir kimsenin inlemesi veya feryat etmesi olgusu, kimi fiilî durumlarda, bizim o kişinin acı çektiğinden tam olarak emin olmamız için yeterli olabilir. Ama mantıksal bakış açısından davranış (her ne kadar çoğu insan davranışlarında onun güvenilir **olduğu** kabulünü temele alsa da) acının mutlak bir kanıtını vermez. Bir robotta bu gibi durumlarda inandırıcı bir biçimde tepki verecek şekilde programlanmış olabilir.

Pek çoğumuz öteki insanların bilinçli olmayabileceklerini benimsemeyi zorlama bir tutum olarak görebilir. Genellikle öteki insanların da zihinleri olduğundan o kadar eminizdir ki, bu konuyla ilgili olarak kesin sonuçlu bir kanıtı hiçbir zaman gereksinim duymayız. Çoğumuz kesinlikle öteki insanların hemen her zaman zihinleri olduğu benimseyerek eylemde bulunuruz. Ancak onların zihinleri olduğunu kanıtı nedir?

Kendi zihnimi doğrudan bilirken, öteki insanların düşündüklerini, duyumsadıklarını, bilinçli olup olmadıklarını nasıl bilebilirim? Kendi zihin durumlarımdan kuşku etmezken, bir başkasının zihin durumundan, söz gelimi acı çektiğinden nasıl emin olabilirim. Kendimden yola çıkarak başka insanların zihinlerin de benim gibi olduğunu varsayımı tartışılmaksızın doğru olarak benimsenebilir mi? Diğer insanların insan gibi davranmayı becerebilen robotlar olmadığını nasıl bilebilirim? İşte bu soruların kesin yanıtlarının olmaması öteki zihinler sorununu ortaya çıkarır.

13.2. Kendi Açımdan Zihinsel Kavramların Kapsamı

Nasıl oluyor da düşünüm yoluyla elde ettiğim bir kavram, öteki zihinleri de kapsayan bir genelliğe ulaşabiliyor. Söz gelimi, düşünüm yoluyla elde ettiğim zihinsel kavram olan acı başka bireyler açısından da anlaşılabilir oluyor? Acı içindeyim dediğimde bu sözleri duyan biri ne demek istediğimi anlayabilir mi? Kendi içimden elde ettiğim bir kavram olan acı, başka özneler açısından nasıl erişilebilir oluyor?

Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar* 302’de birinin nasıl acı çektiğini kendi acı çekişim aracılığıyla hayal edebilmek hiç de kolay olmayan bir şey olmadığını söyler. Çünkü hissettiğim acı tarzıyla hissetmediğim bir acıyı hayal etmek zorundayım. Bu bakımdan yapmam gereken, imgelemde bir acıdan diğerine basitçe geçmek değildir. Tıpkı eldeki acıdan koldaki acıya geçmek gibi. Çünkü başkasının bedenindeki bir yerden acı çekmeyi hayal edemem.

13.3. Zihinsel Kavramların Genelliği ve Birliği

Öteki insanları gözlemlediğimizi varsayalım. Nasıl davrandıklarına, tepkilerini, konuşma tarzlarına vb. bakıyoruz. Tüm gördüklerimizden yola çıkarak öteki insanların da düşünceleri, duygulanımları vb. olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ancak burada şöyle bir sorun ortaya çıkar: içe bakış yoluyla kendimde elde ettiğim zihinsel kavramlar öteki zihinlere de

uygulanabilir kavramlar mıdır yoksa öteki zihinlerdeki kavramlar ayrı kavramlar mıdır? İşte zihinsel kavramların genelliğine ilişkin bu sorun aynı zamanda bu kavramların birliğini de içerir. Strawson'un dile getirdiği gibi "sözlükler bir bilinç durumunu betimleyen her bir ifade için iki anlam öbeği vermezler: birinci tekil kişi ve ikinci tekil kişi" (Strawson (2003) *Individuals*, s. 99)

O hâlde zihinsel kavramların kullanımını açısından birinci tekil kişi ile öteki kişiler arasında bir uyumsuzluk bulunur mu?

Varsa buradaki uyumsuzluk nereden kaynaklanır?

1. Kendi acımı biliş tarzımın başkalarının çektiği varsayılan acıları biliş tarzından farklı oluşundan mı?

2. Acı duygusu kişinin kendi durumunu düşünüm yoluyla bilmesinden mi kaynaklanır?

3. Acı duygusu yalnızca birinci tekil kişi (ben) konumunda mı bilinir?

4. Acı kavramını kişinin kendisine uygulama koşullarıyla başkalarına uygulama koşullarının farklı olmasından mı kaynaklanır?

Sonuncu durum geçerli ise farklı acı kavramlarımız olduğunu söyleyebiliriz. Kendimize uyguladığımız kavram ile başkasına uyguladığımız kavram farklı olacaktır. Bir başka nokta burada acıyla ilgili geçerli durumun her türlü zihinsel kavram için de geçerli olup olmadığıdır. Söz gelimi, arzular, istekler, tutumlar için de geçerli midir?

13.4. Sorundan Kaçınmak

Öteki zihinler sorunundan kaçınmanın yaygın bir yolu, bu sorunu ortaya çıkaran başlangıç varsayımlarını belirlemek ve bunlara karşı çıkmaktır. Wittgenstein'a göre birinci tekil kişinin kendi acısını doğrulaması, üçüncü tekil kişi olmaksızın anlamlı değildir. Kripke, Wittgenstein'ı onaylayarak şöyle demektedir: "**İki kullanım (birinci tekil kişi ve üçüncü tekil kişi) olağan kullanımımızda ayrılmaz biçimde birbirine geçmiştir. Birinci tekil kişi bir başına duramaz**" (Kripke (1982) *Wittgenstein on Rules and Private Language*, s. 135)

Bu açıdan bakıldığında şöyle bir durumun doğru olduğunu düşünmek bir hatadır: Kendi öz durumumu düşünümüne (refleksiyona) konu etmekle başlarım böylelikle zihinsel bir kavram elde ederim ve daha sonra kendimden başka kimselere bu kavramı uygulayım. Buradaki temel düşünce, temel olarak tek bir türde yükleme o da birinci tekil kişiye yükleme yapma varsayımını reddetmektir.

Strawson ve Davidson'a göre zihinsel kavramlarımızı, eylemlere ve yalnızca bedensel hareketlerle sınırlı olarak düşünülmeyen davranışlara başvurarak anlarız. Zihinsellikle ilgili olan tekillerin eylemleri ve davranışlarının türüne doğrudan erişebiliriz. Bu bakımdan ilk önce

ötekilerin bedensel hareketlerine kendimizden benzetme yoluyla erişebildiğimizi düşünmek hatadır.

13.4. Ötekilerin Zihnine İlişkin Epistemolojik Sorun

Kendimi, zihnimi bilişimle öteki zihinleri bilişim arasındaki ayrım kendi zihinlerimiz hakkında bildiğimiz tarza ilişkin bir seçik yol olup olmadığı sorununu gündeme getirir. Burada şu sorular ortaya çıkar:

1. Zihinleri olan başkalarının da bulunduğuna ilişkin sanıyı ne gerekçelendirebilir?
2. Ne tür şeylerde zihin bulunduğuna ilişkin sanı nasıl gerekçelendirebilir?
3. Başkalarının zihinsel durumlarına ilişkin sanıyı ne gerekçelendirebilir?
4. Başkalarının zihinsel durumlarının özellikleri (fenomenal özellikler) hakkındaki sanıyı ne gerekçelendirebilir?

13.4. Çözüm Denemeleri

13.4.1. Benzetime (Anolojiye) Dayalı Eleştirisi

Bu anlayış uyarınca başka insanların da benim gibi insan olduğu göz önünde tutulur. Benzetime dayalı kanıtlama önerisi, beden ve davranış açısından, benim ilk elden kendi durumumla ötekilerinin durumları arasındaki benzerliklerin öteki insanların da benim olduğum tarzda gerçekten bilinçli oldukları sonucunu çıkartmam için yeterli olduğunu öne sürer. Sanılarım, duygulanımlarım vb. zihinsel durumlarım olduğunu doğrudan biliyorum. Bu bakımdan ben ile diğer insanlar arasındaki benzerlikten yola çıkarak başka insanların da zihin durumları olduğu çıkarımına ulaşabilirim.

Ancak bu anlayışın sorunsuz olduğunu söylemek kolay değildir. Benimle başka insanlar arasında ne tür benzerliklerden söz edebiliriz. Örneğin, fiziksel bakımdan diyelim ki saçlı oluşumuz bakımından benzerlik olması onların da zihinleri olduğunu bilmeme nasıl yardımcı olabilir?

13.4.2. En Uygun Açıklama Oluşuna Eleştiri

Kendim dışındaki kimselerin de zihinleri olduğunu gerekçelendirmenin en iyi yolunun, bu kabulün başkalarının davranışlarını aydınlatmak için en uygun açıklama olduğunu öne sürenler bulunur. Buna göre ötekilerin zihinleri olduğuna götüren çıkarım kendimden yola çıkan benzetim aracılığıyla gerekçelendirilemez. Bu görüşe önemli bir eleştiri başkalarının zihinsel durumlarının fenomenal özelliklerinin bilgisinin, yalnızca, kişinin kendi durumunun bilgisine dayanacağına önerilmesidir.

Bu görüşe göre davranış ile zihinsel durumlar arasındaki bağ tümevarıma dayalı bir yolla sağlanmaz. Davranış zihinsel durumların varlığının ölçütü olarak görülür. Öneri şudur:

her ne kadar belli davranış türleri ve belirli zihinsel durumların elde edilmesi arasında kavramsal bir bağ olsa bile bu durum ilgili bir zihinsel durumda olmadan belirli bir türde davranış olduğunu ileri sürmek olarak anlaşılmalıdır.

Strawson ve Davidson'a göre zihinsel kavramları anlamamız eylemler ve davranışlara gönderimle olur. Bu davranış ve eylemler yalnızca bedenin hareketleri olarak düşünülmemelidir. Öteki insanların zihinsellikle dolu olan davranış ve eylemlerine de doğrudan erişim olanağımız bulunmaktadır. Bu yüzden ilkin ötekilerin yalnız cisimsel hareketlerine erişebileceğimizi düşünmek hatadır.

Gözlemci yaklaşıma göre ötekilerin zihin durumlarının bilgisi çıkarımla ulaşılan bir yargı konusu değildir. Belirli koşullarda biri, ötekinin acı içinde olduğunu acısını algılayarak anlayabilir. Fakat bazı durumlarda ise acı çekiyormuşçasına davranabilir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde öteki zihinlerin nasıl bir felsefî sorun olduğunu, zihinsel kavramların kapsamını, genelliği ve birliğini, ötekilerin zihnine ilişkin epistemolojik sorunu, bu sorunu çözmeye girişimleri olan benzetime (anolojiye) dayalı yaklaşım ile öteki zihinlerin varlığını benimsemenin konuyu anlamak için uygun açıklama olduğuna ilişkin yaklaşımı ve bu yaklaşımlara yöneltilen eleştirilerini gördük.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi öteki zihinler sorunuyla ilgilenmiş bir filzofdur?

- a) Wittgenstein
- b) Platon
- c) Hume
- d) Carnap

2) Aşağıdakilerden hangisinin bilgisini doğrudan bilemem?

- a) Sevinç
- b) Öteki zihinler
- c) Acı
- d) Kuşku

3) Kendim dışındaki kimselerin de olduğunu gerekçelendirmenin en iyi yolunun, bu kabulün başkalarının davranışlarını aydınlatmak için en uygun açıklama olduğudur.

Aşağıdakilerden hangisi yukarıdaki boşluğu doldurmak için en uygundur?

- a) akli
- b) bedenleri
- c) zihinleri
- d) duyarlılığı

4) uyarınca başka insanların da benim gibi insan olduğu göz önünde tutulur.

Aşağıdakilerden hangisi yukarıdaki boşluğu doldurmak için en uygundur?

- a) Kant
- b) Akıl
- c) Zihin
- d) Benzetime dayalı kanıt

- 5) Aşağıdaki kavramlardan hangisi öteki zihinler sorunun kaynağıdır?
- a) Kendi zihnimi doğrudan bilme
 - b) Beynin kimyasal yapısı
 - c) Beden-zihin etkileşimi
 - d) Zihinsel durumların herkese açık oluşu
- 6) Acı çektiğini söyleyen birinin acı çektiğinden emin olunabilir mi?
- 7) Kendimin bir zihin taşıması başkasının da zihin taşıması için kanıt olabilir mi?
- 8) Benzetim yoluyla öteki zihinlerin var olduğunu kanıtlamak bana ne söyler?
- 9) Öteki zihinlerin var oluşu neden felsefi sorundur?
- 10) En iyi açıklama olarak bilinen argüman öteki zihinlerin var olduğunu nasıl kanıtlar?

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

14. YÖNELİMSELLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

14.1. ‘Yönelimsellik’ Teriminin Gelişimi

14.2. Yönelimselliğin Felsefi Önemi

14.3. Önermesel Tutumlar

14.4. Önermeselcilik ve Yönelimsellik Sorunu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Önünüzde duran bir nesneye dikkat kesildiğinizde ne oluyor?
- 2) 'Daldım gittim' dediğinizde zihin durumunuz nasıl oluyor?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Yönelimselliğin felsefi değerini kavrayabilir.	
	Yönelimsellik düşüncesinin gelişimini öğrenir.	
	Önermesel tutumun ne olduğunu anlayabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Yönelimsellik
- Önermesel tutum

Giriş

Yönelimsellik bir zihin durumunun bir şey hakkında oluşunu, bir şeyi konu etmesini, bir şeyi tasarlamasını karşılamak üzere kullanılan terimdir. Yönelimselliğin önemli bir işlevi zihin durumlarının birliğini sağlamaktır. Bu bölümde yönelimselliğin felsefi önemi ortaya koyduktan sonra, önermesel tutumları konu edeceğiz. Daha sonra önermesel tutumlar üzerinden yönelimselliği ele almaya yöneltilen eleştirileri değerlendireceğiz.

14.1. ‘Yönelimsellik’ Teriminin Gelişimi

Yönelimsellik, bir zihin durumunun bir şey hakkında oluşunu, bir şeyi konu etmesini, bir şeyi tasarlamasını karşılamak üzerine kullanılan terimdir. Terimin İngilizcesi olan ‘intentionality’ Latince ‘intentio’ sözcüğünden türetilmiştir. ‘Intentio’ düz anlamıyla germe ya da gerilim demektir. Zamanla ‘intentio’ Skolastik felsefede kavram ya da kavrayış anlamlarında kullanılan bir terime dönüşmüştür.

Yönelimselliğe yaygın kullanımını kazandıran ise Franz Brentano (1838-1917) olmuştur. Her ne kadar Brentano, **yönelimsellik** yerine, “**yönelimsel içsel varoluş**”u (Intentionale Inexistenz) kullanmış olsa da yaptığı çalışmalar sonrasında zihinsel olanın temelini nitelemek için ‘yönelimsellik’ teriminin kullanılması benimsenmiştir. Brentano şöyle demektedir:

“Her zihinsel durum, Orta Çağ skolastiklerin gönderme yaptığı üzere zihnin yönelimsel içsel varoluşuyla nitelenir ve bir içerikle bağıntı, bir nesneye yönelme ve içkin nesnellik olarak adlandırılır. Her zihinsel durum kendi içinde bir şeyi nesne olarak içerir. Bir tasarımda, bir şey tasarlanmıştır, bir yargıda bir şey onaylanmış ya da onaylanmamıştır, sevgide bir şey sevilir, nefrette bir şeyden nefret edilir vb.” (Franz Brentano, *Psychology from an Empirical Standpoint*, 1874, s. 88)

Burada Brentano¹³ her zihinsel durumda yönelimsellik sergilendiğini belirtir. Bu savı yalnızca ve tüm zihinsel durumlar yönelimsellik taşıy biçiminde de ortaya koyabiliriz. Bir şey zihinsel ise yönelimseldir ve yönelimsel ise zihinseldir.

14.2. Yönelimselliğin Felsefi Önemi

Zihin bütünlüğü nasıl sağlanır? Zihin durumlarında söz gelimi acı çekme ile bir sanı taşıma arasında ortak yan nedir? İşte yönelimselliğin önemli yanlarından biri zihnin söz konusu yönleriyle ilgili getirdiği açıklamalardır. Tüm zihin durumları yönelimseldir. Eş deyişle her zihin durumunda söz konusu olan bir şeyin bilincidir.

Yönelimsellik ile ilgili önemli bir sorun, var oluşu bulunmayan bir şeyin nasıl düşünülebildiğinin açıklanmasıdır. Şu üç yargı üzerinden konuyu açıklamaya çalışalım.

- a. Yönelimsel durumlar, düşünülen şeyler ile düşünenler arasında bağıntılıdır.
- b. Bağıntılı olduklarının varoluşunu gerektiren bağıntılıdır.
- c. Yönelimsel durumlar, var olmayan şeyler hakkında olabilir.

¹³ Brentano, psikolojiyi diğer bilimlerden ayırmak ister. Bu ayrımın nedeni psikolojinin konusudur. Psikoloji zihinsel durumlarla ilgilendir. Zihinsel durumlar, fiziksel durumlardan farklı olarak yönelimsellik taşıy. Elbette burada söz konusu olan yönelimsellik bir şeyi yapmaya niyet etmekle ilgili değildir. Niyet etmek yönelimsel durumlardan yalnızca biridir.

Her üç yargı aynı anda doğru olmayacağına göre hangisini benimsemeliyiz?

Kimilerine göre A hakkında uzlaşma sağlanamaz. Bu bakımdan yönelimsellik temelde bağıntısaldır. Bu görüşü Russell bilgiye ilişkin ünlü bölümlenmesi olan betimleme yoluyla bilme ile tanışıklık yoluyla bilmede kullanır. Russell açısından duyu verileriyle bağıntımız tanışıklık yoluyla bilmedir oysa özelliklerden söz edildiğinde betimleme yoluyla bilgiyi kullanırız.

Öte yandan şeyler hakkında bağıntılar yoluyla açıklanamayan pek çok düşünüş bulunur. Bu tür düşünüşler ne özelliklere ilişkin bağıntılar ne de var olan nesnelere arasındaki bağıntılar hakkındadır. Şu iki durumu göz önünde tutalım:

i. Kurgu durumu: Hakkında konuştuğumuzun var olmadığını nereden biliyoruz?

ii. Hata durumu: Nasıl oluyor da var olmadığı durumda bir şeyin var olduğunu yanlışlıkla düşünebiliyoruz?

Kurguyla ilgili bir mamutu ve kanatlı atı düşünelim. Düşündüğümüz şeylerden biri gerçekte var oldu diğeri var olmadı. Öte yandan hataya ilişkin olarak da Vulkan ve Neptün gezegenlerini düşünelim. Vulkan, Urbain Le Verrier adlı matematikçinin Merkür gezegenindeki sapmaları açıklamak için varsaydığı gezegenin adı. Neptün de aynı amaç uyarınca gözlemlenmeden önce var olduğu matematiksel olarak varsayılan gezegen. Sonuç olarak Neptün gezegeni gerçek, Vulkan ise değildir. Kanatlı at ve Vulkan var olmayan şeylerdir. Yönelimselliğin bağıntıya dayalı açıklaması var olmayan şeylere ilişkin metafizik bir varsayım taşır: bağıntılar yalnızca var olan şeyler arasında bulunur. Fakat bu varsayım kuşkulu görülebilir. Sonuç olarak C savı geçerli görünmektedir.

14.3. Önermesel Tutumlar

Yönelimsel bir durumun nesnesi, yönelimsel nesnedir. Yönelimsel nesne, yönelimsel durumun ne hakkında olduğuna ilişkindir. Türlü türlü ontolojik kategori hakkında söz gelimi özellikler, olgular, olaylar vb. hakkında düşünebiliyor ve konuşabiliyor oluşumuzdan, yönelimsel nesnelere belirli somut cisimsel nesnelere sınırlamayız.

Yönelimsel durumu belirginleştirmek için nesnesini belirgin kılmak yetmez. Ayrıca nesnesini nasıl sunduğunu da eş deyişle nesnenin tasarlanma tarzının da belirginleştirmek gerekir. İşte bu, zihinsel durumun içeriği olarak adlandırılır. Yönelimsel bir durum gerçekte var olmayan bir nesnesi olmadan, bir içerik kazanabilir. Bu açıdan yönelimsel bir durumun nesnesi, durumun yöneltildiği ya da hakkında olduğu şeydir. Söz gelimi bir sanının nesnesi, sanının hakkında olduğu şeye ilişkindir. Sanılan ise sanının içeriğidir.

Yönelimselliğe ilişkin 20. yüzyılla birlikte yeni bir yaklaşım geliştirilir. Buna göre yönelimsel içerik önermeseldir. Bir başka deyişle yönelimsel içerik doğru ya da yanlış olabilir. Pek çok filozof yönelimsel durumları, önermesel tutumlar olarak görür. Önermesel tutum

terimi ilk kullanan ise Russell'dır. Russell, 1921 yılında yayımladığı Zihnin Analizi adlı eserinde terimi geçirir.

Önermesel tutumlar, içeriği cümlelerin tümüne yüklenebilir durumlardır. Örneğin, bu akşam yağmur yağacağı inancı, bu akşam yağmur yağacağı beklentisi, bu akşam yağmur yağacağı arzusu vb. Önermesel tutumlar, önermelere ilişkin bağıntılar olarak ele alınır. Dolayısıyla nesnelere bağıntılar hakkında değildir. **Pegasus'un kanatlı at olduğuna ilişkin inanç** Pegasus hakkındadır fakat Pegasus'la bir bağıntı değildir çünkü Pegasus var değildir. Öte yandan **Pegasus'un kanatlı bir at olduğu önermesiyle** bağıntı olabilir.

Tüm yönelimsel durumların önermesel tutumlar olduğunu savunan görüş önermeselcilik olarak bilinir. 20. Yüzyıl boyunca yaygın etkisine karşın önermeselcilik doğru mudur? Bu konuda günümüzde de süren kapsamlı tartışmalar bulunur. Önermeselliğe yönelik eleştiriyi şöyle dile getirebiliriz. Genellikle, düşüncelerimiz nesnelere yöneltilmişçesine konuşuruz ve yöneltilmişlik önermesel yolla betimlenmez. Örneğin, canımızın elma çektiğinden, tatile gitme isteğimizden ya da trafikten bunalmaktan söz ederiz. Elma, tatil ve trafik birer tikeldir, önerme değildir. Bu karşı çıkışa karşılık önermeselci söz gelimi 'elma'yı istediğimizi belirlemek açısından yetersiz bulur. Yalnızca bir elma istemeyiz. İsteddiğimiz bir elma yemektir. Bu ise bir olgu durumunun önermesel betimlenmesinin kısaltılmasıdır. Elma isteğinde olduğu gibi böylesi önermesel indirgemeler, açık biçimde önermesel yönelimsel görünmeyen durumları anlamak için yöntemdir.

Ne var ki bazı zihin durumlarında bu türde indirgemeler yapılamaz. Aşk ve nefret gibi nesneye-yöneltilmiş duyguları göz önünde tutalım. Öyle görünmektedir ki, bunlar nesnelere (aşkta insanlara) ilişkin tutumlardır. Aşk ve nefretin önermesel bir indirgemesi yapılabilir mi? Birine âşık olmak yalnızca belirli önermesel tutumları taşımak mıdır? Âşk ve nefret bağıntılanmış gibi görünür. Böyle ise olmayan birine âşık olunamaz.

Bağıntısız olmayan yönelimsel durumlar da görülür. Bu durumlar önermesel dönüşümlere direnç gösterir. Böylesi durumlar 'yönelimsel geçişli' fiiller ile betimlenir. Bu fiillere şu kategorilerde ele alabiliriz:

- i. Betimleme ya da tasarlama fiilleri: canlandırma, hayal etme, imgeleme
- ii. Beklenti fiilleri: umma, bekleme, korkmak, öngörme
- iii. Arzu fiilleri: seçme, meyletme
- iv. Değerlendirme fiilleri: korkma, saygı duyma, tapma
- v. Gereksinme fiilleri: gerektirme, ihtiyaç duyma

Bu fiillerin geçişli fiiller olmalarının nedeni, doğrudan bir nesnelere olmalarıdır. Örneğin yürümek böylesi geçişli bir fiil değildir. Yönelimsel olmalarının nedeni ise yukarıda belirttiğimiz yönelimsellik özelliklerini taşımalarıdır. Bu fiillere ilişkin göze çarpan bir nokta

önermesel indirgemelerinin olanaklı olmayışıdır. Örneğin köpek korkusunu oluşturan önermesel tutumlar nelerdir?

Bütün bu söylediklerimiz ışığında yönelimsel durumları üçe bölümleyebiliriz:

1. Önermesel tutumlar: sanma, umma vb.
2. Nesneye yöneltmiş bağıntılar: aşk, nefret vb.
3. Yönelimsel geçişliler yoluyla betimlenen durumlar: korku, hayal, beklenti vb.

14.4. Önermeselcilik ve Yönelimsellik Sorunu

Önermeselciliğin elverişli yanlarından biri, gerçekte var olmayan bir şey hakkında düşünmenin yönelimsel açıklamasını getirebilmesidir. Düşüncelerimiz yalnızca gerçekte varolan şeylere değil var olmayan şeylere de yöneltilir. Bu var şeyler yukarıda örneğini verdiğimiz gibi yanlış bir bilimsel varsayım olabileceği gibi gerçekte var olmadıklarını bildiğimizi şeyler de olabilir. Bu durum bizleri yönelimselliğin önemli sorunuyla yeniden yüzleştirir:

- A. Yönelimsel durumlar, düşünülen şeyler ve düşünenler arasında bağıntılardır.
- B. Bağıntılı olduklarının varoluşunu gerektiren bağıntılardır.
- C. Yönelimsel durumlar var olmayan şeyler hakkında olabilir.

Yeniden hangi yönelimsellik açıklamasının geçerli olacağı sorunuyla karşı karşıyayız. A'nın geçerli olmadığını varsaydığımızda hakkında düşündüğümüz bir şeyle aramda nasıl olur da bir bağıntının olmadığını ileri sürebilirim. Bu durumu yukarıda ele almıştık ya B ve C geçerli, A geçerli değilse. Acaba var olan bir şey ile var olmayan bir şey arasında bağıntı sağlanabilir mi? Bu soruyu yanıtlayabilmek için var olma ve var olmamadan neyin anlaşılması gerektiğine bakalım.

Bir şeyin var olduğunu belirttiğimizde ne söyleriz, var olmadığını belirttiğimizde ne söyleriz? Dünya içinde bulunan, gerçekliğin bir parçası olan şeyin var olduğunu ileri sürebiliriz. Fakat bu açıklamada yeterince doyurucu olmaz çünkü 'dünya içinde bulunma' ve 'gerçekliğin parçası' olma deyişleri de 'var olma' bilinmeden bilinebilir görünmüyor. Var olmak ya da 'dünyada bulunma' yalnızca belirli bir zamanda somut bir yer tutma olarak düşünülmemeli. Zihinsel durumların ya da düşüncelerin dünyada olmadığını söylemek olanaklı değildir. Yalnızca uzamsal-zamansal şeylerin var olduğunu söylemek neyi var olduğunu ileri sürmekle ilgilidir yoksa varoluşun doğasını açıklamaz.

Bu söylediklerimiz doğrultusunda Pegasus'un uzay ve zamanda yaşadığı savını Pegasus düşüncesinin var olduğu savından ayırmak gerekir. Pegasus'un var olmadığı söylendiğinde onun belli bir uzay zamanda bulunmayışından söz edilir. Elbette Pegasus düşüncesi var olmaktadır.

Var olmamayla ilgili bir başka sorun olumsuz tikel niceliyecilerle ilgilidir (negative existential statements. Örneğin ‘Yuvarlak kare var olmaz’ı düşünelim. Moore bu örneği şöyle yorumlar: Yuvarlak kare gibi bir şey yok denildiğinde, böylesi bir şeyin olduğunu ima eder görünürüm. Yalnızca var olmama özelliğini taşıyabilmesi için sanki bir şey olmak zorundaymış görünür. Sanki değinebildiğimiz her şey bir türlük varlık taşımak zorundadır. (Bkz. Moore 1953: 289) Russell’da benzer biçimde fiili var-olmayan nesnelere, var olmadığı durumda haklarında önerme dile getirilemeyeceğini belirtir.

Uygulamalar

Uygulama Soruları

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde ele alınan yönelimselliği ve önemini, önermesel tutumları ve eleştirilerini öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi yönelimselliğe yaygın anlamını kazandırmıştır?

- a) Franz Brentano
- b) Rene Descartes
- c) Immanuel Kant
- d) Gottlob Frege

2) Aşağıdakilerden hangisi yönelimselliğin önemli bir yanısıdır?

- a) Zihin-beden ayrımını sağlamak
- b) Zihin bütünlüğünü sağlamak
- c) Zihin durumlarını beden durumlarına indirgemek
- d) Bedenin zihin üzerindeki etkisini açıklamak

3) Aşağıdakilerden hangisi Russell açısından tanışıklık yoluyla bilgidir?

- a) Tümeliler
- b) Thales bağıntısı
- c) Duyu verileri
- d) Çelişmezlik ilkesi

4) Yönelimsellik ile ilgili aşağıda söylenenlerden hangisi doğrudur?

- a) Yönelimsel durumlar düşünülen şeyler ile düşünenler arasında bağıntıdır.
- b) Yönelimsel durumlar hissedilen şeyler ile düşünenler arasında bağıntıdır.
- c) Yönelimsel durumlar, var olmayan şeyler hakkında olamaz.
- d) Yönelimsel durumlar, var olmayan şeyler hakkında olabilir.

- 5) Aşağıdakilerden hangisi *önermesel tutum* terimini kullanan ilk filozoftur?
- a) Russell
 - b) Levinas
 - c) Frege
 - d) Kant
- 6) Önermesel tutuma örnek veriniz.
- 7) Önermesel tutum ile nesnesi arasında bir bağıntı bulunur mu?
- 8) Önermeselciliğe karşı çıkılma gerekçesini açıklayınız.
- 9) 'Yönelimsel geçişli' fiillerin örnekleri nelerdir?
- 10) Önermeselciliğin elverişli yanları nelerdir?

Cevaplar

1) a, 2)b, 3)c, 4)d, 5)a

KAYNAKÇA

Ryle, Gilbert, *Zihin Felsefesi*, çev. Sara Çelik, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1995. (Çalışma zihin felsefesinde yer alan pek çok eğilimden yalnızca biri olan fizikselcilik hakkındadır.)

Sayan, Erdinç, “Bilinç”, *Felsefe Ansiklopedisi.*, c. 2, ed. Ahmet Cevizci, Etik Yay., İstanbul 2004, s. 574-585. (Zihin felsefesinin sınırlı bir alanına yönelik çalışmadır)

Searle, John, *Zihin, Dil ve Toplum*, çev. Alaeddin Tural, Litera Yay., İstanbul 2006. (Zihin felsefesindeki pek çok filozoftan biri olan Searle hakkındadır)

Searle, John, *Zihnin Yeniden Keşfi*, çev. Muhittin Macit, Litera Yay., İstanbul 2004. (Zihin felsefesindeki pek çok filozoftan biri olan Searle hakkındadır)

Searle, Jean, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, çev. Kemal Bek, Say Yay., İstanbul 2005.
Shaffer, Jerome A., *Zihin Felsefesi*, Çev. Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005. (Bu çalışma daha çok ‘bilinç’

nosyonu çerçevesinde konuyu ele almaktadır.)

Shafter, Jerome, “Zihinsel Olaylar ve Beyin”, *Felsefe Tartışmaları 6. Kitap*, (1989): 20-24. (Zihin felsefesinin sınırlı bir alanına yönelik çalışmadır)

Şahin, Eyüp, *Farabi'nin Zihin Felsefesi*, Ankara Ü. SBE, Ankara 2003.

B. Başlıca Yabancı Kaynaklar Armstrong, D., *A Materialistic Theory of the Mind*, London: RKP, 1968.

Block, N., *Readings in the Philosophy of Psychology, Volumes 1 and 2*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.

Block, N., and O. Flanagan and G. Guzeldere (eds.), *The Nature of Consciousness*, Cambridge, MA: MIT Press.

.

Yazım alanları gerektiği kadar uzatılabilir

.

1997.

Block, N. and J. Fodor. “What Psychological States Are Not”, *Philosophical Review*, 81: 159–181, 1972

Burge, T., “Individualism and the Mental”, *Midwest Studies in Philosophy*, 4: 1979.

73–121.

Chalmers, D., *The Conscious Mind*, Oxford: Oxford University Press, 1996.

Churchland, P., “Eliminative Materialism and Propositional Attitudes”, *Journal of Philosophy*, 78: 67–90, 1981.

Davidson, D., *Essays on Actions and Events*, New York: Oxford University Press, 1980.

Dennett, D., “Quining Qualia”, in A. Marcel and E. Bisiach (eds.), *Consciousness in Contemporary Science*, New York: Oxford University Press, 43–77, 1988.

Feigl, H., The ‘Mental’ and the ‘Physical’”, in Feigl, H., Scriven, M. and Maxwell, G., *Minnesota Studies in the Philosophy of Science: Concepts, Theories, and the Mind-Body Problem*, Minneapolis: Minnesota University Press, 370–409, 1958.

Field, H., “Mental Representation”, in Block 1980, 78–114, 1980. Fodor, J., *Psychological Explanation*, New York: Random House, 1968.

Lewis, D., “An Argument for the Identity Theory”, *Journal of Philosophy*, 63: 17–25, 1966. Loar, B., *Mind and Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981. McCullagh, M., “Functionalism and Self-Consciousness”, *Mind and Language*, 15(5): 481–499, 2000. Putnam, H., “Minds and Machines”, reprinted in Putnam 1975b, 362–385, 1960.

Putnam, H., “Brains and Behavior”, reprinted in Putnam 1975b, 325–341, 1963. Putnam, H., “The Nature of Mental States”, reprinted in Putnam 1975b, 429–440, 1967. Nagel, T., “What Is It Like To Be a Bat?”, *Philosophical Review*, 83: 435–450, 1974. Searle, J., “Minds, Brains and Programs”, *Behavioral and Brain Sciences*, 3: 417–457, 1980.

Shoemaker, S., *Identity, Cause, and Mind*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984. Strawson, G., *Mental Reality*, Cambridge, MA: MIT Press, 1994.

Wittgenstein, L., 1953. *Philosophical Investigations*, New York: Macmillan, 1953. Yablo, S., “Mental Causation”, *Philosophical Review*, 101: 245–280, 1992.